

Partea a cincea

***LIBERTĂȚILE ACȚIUNII
SOCIALE ȘI POLITICE***

Capitolul 1

LIBERTATEA DE ÎNTRUNIRE

(articolul 11 al Convenției)

216. CAZUL EZELIN contra FRANȚEI – Sancțiune disciplinară aplicată unui avocat pentru că nu s-a desolidarizat de o manifestație publică și virulentă de protest împotriva unor decizii judiciare și nu a consimțit să depună mărturie în fața judecătorului de instrucție

1. – *Dl. Roland Ezelin locuiește la Basse-Terre, în Guadelupa, unde practică profesia de avocat. În februarie 1983, el participă în calitate de avocat, la o manifestație publică destinată să protesteze împotriva unor decizii judiciare, care condamnă trei partizani ai independenței la pedepse cu închisoare și amendă pentru degradarea de clădiri administrative. În timpul manifestației, poliției îi sunt adresate injurii și se scrie pe clădirile publice mai ales împotriva magistraților. La denunțarea procurorului general, se deschide o procedură disciplinară împotriva petiționarului: consiliul Ordinului avocaților din Guadelupa consideră că nu este cazul de sancțiune dar, la 12 decembrie 1983, pe baza apelului procurorului general, Curtea de Apel din Basse-Terre pronunță pedeapsa disciplinară împotriva celui blamat. Curtea de Casație respinge recursul avocatului Ezelin la 19 iunie 1985.*

2. – *În cererea sa din 16 octombrie 1985, către Comisie, avocatul Ezelin invocă art. 10 și 11 din Convenție: după el, sancțiunea disciplinară, pronunțată împotriva lui, încalcă grav libertățile sale de exprimare și de întrunire pașnică.¹*

• **Hotărârea din 26 aprilie 1991 (Cameră) (seria A nr. 202)**

3. – *Curtea arată că avocatul Ezelin a fost sancționat atât pentru că nu și-a arătat dezaprobarea față de „actele injurioase și de ultragiere comise de manifestații”, cât și pentru că nu a abandonat cortegiul, ca semn că se*

---

¹ În raportul său din 14 decembrie 1989, Comisia formulează avizul că a existat o violare a art. 11 (15 voturi pentru, 6 împotriva) și că nici o problemă distinctă nu se pune în temeiul art. 10 (unanimitate).

desolidarizează de acesta, și deoarece nu a consimțit să depună mărturie. Ea constată totuși că el a fost convocat în fața magistratului instructor ca urmare a participării sale la defilare. Din acest moment, problema respectivului refuz – care prin ea însăși nu intră în domeniul de aplicare a art. 10 și 11 al Convenției – îmbracă un caracter accesoriu.

4. – În circumstanțele cauzei, art. 10 se traduce într-o *lex generalis* în raport cu art. 11, *lex specialis*, așa încât Curtea consideră inutil să le ia în considerare separat (unanimitate).

5. – Principala chestiune în litigiu privea art. 11. Conform Curții, termenul „restricții” care figurează la paragraful 2 al acestuia din urmă nu se poate interpreta ca neincluzând măsurile luate după o reuniune. Petiționarul a folosit, alăturându-se manifestației – declarată în prealabil și neinterzisă –, libertatea sa de întrunire pașnică, iar el însuși nu a proferat amenințări și nu a făcut inscripții. Pornind de la aceasta, a existat un amestec în exercitarea libertății sale de întrunire pașnică.

Un asemenea amestec era justificat? Sancțiunea incriminată își găsește, în mod exclusiv, baza legală în regimul special al profesiei de avocat, întrucât era „prevăzut de lege”. El urmărea un țel legitim, „apărarea ordinii”.

Rămânea de cercetat dacă el era necesar. Proportionalitatea cere să se pună în balanță imperativele scopurilor enumerate în art. 11 § 2 cu acelea ale liberei exprimări prin cuvânt, gest sau chiar tăcere, a opiniilor persoanelor întrunite în stradă sau în alte locuri publice. Căutarea unui echilibru just nu trebuie să ducă la descurajarea avocaților, de teama unor sancțiuni disciplinare, să-și prezinte convingerile în asemenea circumstanțe.

Conform Curții, sancțiunea aplicată avocatului Ezelin se situează către baza scării de pedepse disciplinare și îmbracă un caracter, în esență, moral. Cu toate acestea, libertatea de a participa la o întrunire pașnică – în cazul de față la o manifestație neinterzisă – capătă o asemenea importanță, încât nu poate suferi nici un fel de limitare, chiar și pentru un avocat, în măsura în care cel interesat nu comite el însuși, cu această ocazie, un act blamabil. În rezumat, sancțiunea incriminată, oricât de mică a fost, nu apare ca necesară într-o societate democratică. În acest fel, a fost încălcat art. 11 (6 voturi pentru, 3 împotriva).

6. – Curtea decide că această constatare îi dă avocatului Ezelin o reparație suficientă pentru prejudiciul moral suferit (unanimitate).

Statuând în echitate, ea acceptă, în întregime, cererea de rambursare a cheltuielilor de judecată și taxe, adică 40.000 FF (unanimitate).

7. Bibliografie

BOSSI (P.). – „«Liberté de réunion pacifique». «liberté d'expression» e deontologia professionale: a proposito della sentenza Ezelin”, *Riv. I.D.U.* 1991, p. 728-740.

COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme de 1989 à 1991”. *A.F.D.I.* 1991, p. 604 și urm.

- DECALX (E.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme”. *J.D.I.* 1992, p. 785–787.
- MERRILLS (J.G.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1991”. *B.Y.B.I.L.* 1991, p. 504–506.
- RENUCCI (J.-F.). – „Droit européen des droits des l’homme”. *D.* 1992. rezumate comentate, p. 335.
- SPIELMANN (A. și D.). – „Cour européenne de droits de l’homme”. *A.D.L.* 1994, p. 312–313.
- SUDRE (F.). – „Chronique de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme – 1991”. *R.U.D.H.* 1992, nr. 1–2, p. 1 și urm.
- SUDRE (F.) și alții – „Les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l’homme”. Paris, PUF, 2003, p. 463–470
- WARBRICK (C.). – „The European Convention on Human Rights”, *V.E.L.* 1991, p. 586–587.

Capitolul 2

LIBERTATEA DE ASOCIERE

(articolul 11 al Convenției)

1. Înregistrarea asociațiilor

217. CAZUL SIDIROPOULOS ȘI ALȚII contra GRECIEI – Refuzul jurisdicțiilor de a înregistra o asociație bănuită că ar aduce atingere integrității teritoriale a țării

1. – *Petiționarii locuiesc în localitatea Florina din Grecia de Nord, aproape de granița fostei republici iugoslave a Macedoniei (FRIM): Dl. Christos Sidiropoulos, născut în 1949, este electrician; Dl. Petros Dimtsis, născut în 1967, este cadru didactic; Dl. Anastassios Boules, născut în 1941, este agricultor; Dl. Stavros Sovitslis, născut în 1950, este agricultor; Dl. Dimitros Seltas, născut în 1956, este dentist.*

La 18 aprilie 1990 petiționarii, care pretind a fi de origine etnică „macedoneană” și de a avea „o conștiință națională macedoneană”, decid, împreună cu alte patruzeci și nouă de persoane, să creeze o asociație fără scop lucrativ numită „Casa civilizației macedonene”, care trebuia să-și aibă sediul la Florina.

La 12 iunie 1990, petiționarii solicită Tribunalului de mare instanță din Florina să înregistreze asociația lor, în conformitate cu articolul 79 din Codul civil. La 9 august 1990, Tribunalul respinge cererea pe motivul că asociația avea ca obiectiv real promovarea ideii că în Grecia există o minoritate macedoneană, ceea ce este împotriva interesului național al Greciei și deci al legii.

La 7 septembrie 1990, petiționarii inițiază un apel. La 8 mai 1991, Curtea de Apel din Salonic respinge acțiunea. Ea consideră că, pentru a examina o cerere de înregistrare a unei asociații, nu este obligată să aplice regulile obișnuite referitoare la stabilirea faptelor prin probe. Eu nu trebuie și nu poate să se limiteze la probele prezentate de părți. În speță, ea admite veridicitatea următoarelor elemente, pe motivul că sunt de notorietate

publică: porțiunea de țară corespunzând regiunii administrative grecești a Macedoniei a fost întotdeauna greacă; faptul că o parte din populația sa vorbește o a doua limbă, care este în esență limba bulgară amestecată cu slavă, cu greacă, cu vlahă și cu albaneză nu dovedește cu nimic o ascendență slavă sau bulgară; Republica Socialistă a Macedoniei urmărea să creeze un stat macedonean slav, pentru a-și asigura un acces la Mare Egee; în acest scop, ea încerca să câștige de partea sa pe locuitorii greci ai regiunii administrative grecești a Macedoniei care vorbeau a doua limbă mai sus menționată; în conformitate cu instrucțiunile care emanau de la niște organizații cu sediul în străinătate, petiționarii creaseră „Casa civilizației macedonene”, în vederea realizării acestui obiectiv. Curtea se mai bazează în plus și pe niște articole apărute la 5 februarie 1991 în ziarul Ethnos și la 12 mai 1991 în ziarul Ellinikos Voras, potrivit cărora doi dintre petiționari au participat la o reuniune a Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa la Copenhaga, unde au contestat identitatea greacă a regiunii administrative grecești a Macedoniei, stabilind o deosebire între Greci și Macedoneni. Curtea consideră că acest din urmă fapt, combinat cu numele asociației și cu conținutul statutelor sale, aruncă o îndoială asupra obiectivelor sale.

La 20 iunie 1991, petiționarii fac o acțiune la Curtea de Casație. Printr-o hotărâre pronunțată la 16 mai 1994, aceasta le respinge acțiunea. Ea consideră că cele mai multe dintre mijloace (de probă) sunt nefundamentate și că judecătorul de fond putea să ia în considerare niște elemente care nu fuseseră produse de către părți: era vorba de niște elemente fie de notorietate publică, fie stabilite pe bază de documente și anume articolele din presă menționate în hotărârea Curții de Apel și potrivit cărora doi dintre petiționari participaseră la o reuniune a Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa la Copenhaga, unde ei contestaseră faptul că Macedonia greacă ar fi greacă.

2. – În petiția lor din 16 noiembrie 1996 adresată Comisiei, petiționarii invocă violări ale articolelor 6, 9, 10, 11 și 14 din Convenție¹.

• **Hotărârea din 10 iulie 1998 (Cameră) (Culegere 1998–IV)**

3. – Potrivit guvernului, petiționarii nu epuizaseră căile de recurs interne, deoarece nu invocaseră în cadrul jurisdicțiilor naționale articolele 6, 9, 10 și 14 din Convenție.

Curtea consideră că învinuirile aduse de petiționari în legătură cu articolele 9, 10 și 14 au tangență cu însăși substanța articolului 11, astfel încât petiționarii s-au sprijinit în fața judecătorilor naționali pe niște mijloace (de probă) de un efect echivalent, în sensul jurisprudenței Curții în materie.

¹ În raportul său din 11 aprilie 1997, Curtea formulează în unanimitate avizul potrivit căruia a avut loc o violare a articolului 11, că nu se impune să se analizeze dacă a avut loc o violare a articolelor 6 § 1 și 14 și că nu se pune nici o problemă distinctă legală de domeniile de aplicare ale articolelor 9 și 10.

În ceea ce privește învinuirile legate de articolul 6 § 1, în măsura în care acestea privesc modul în care jurisdicțiile naționale au utilizat anumite elemente de probă pentru a respinge cererea de înregistrare a asociației, ele se confundă cu cele ridicate în baza articolului 11. Curtea respinge deci excepția (unanimitate).

4. – În fața Comisiei, Guvernul ridicase un mijloc de neadmisibilitate extras din abuzul de recurs individual, afirmând, printre altele, că petiționarii intenționau să aducă în fața organelor Convenției diferendul dintre Grecia și ERYM (fostă Republica iugoslavă a Macedoniei) cu privire la numele acesteia din urmă. În fața Curții, el ridică din nou această excepție, asociind-o de această dată cu articolul 17 din Convenție și susținând că obiectivele urmărite de petiționari prin intermediul prezentei cauze veneau în contradicție cu acordul încheiat între Grecia și ERYM la 13 septembrie 1995.

Curtea nu consideră că articolul 17 ar intra în joc, statutul asociației litigioase neconducând în nici un fel la concluzia că aceasta s-ar prevala de Convenție pentru a se deda la o activitate sau pentru a comite o faptă urmărind distrugerea drepturilor și libertăților fundamentale pe care ea le recunoaște. Ea respinge deci excepția (unanimitate).

5. – Potrivit Curții, refuzul tribunalelor grecești de a înregistra asociația petiționarilor reprezintă o ingerință a autorităților în exercitarea dreptului la liberarea de asociere al acestora din urmă: un astfel de refuz îi priva pe cei interesați de orice posibilitate de a continua să urmărească, în mod colectiv sau individual, țelurile pe care le fixau în statutul asociației, făcându-i să nu-și mai poată exercita respectivul drept.

6. – În ceea ce privește justificarea ingerinței, Curtea consideră mai întâi că aceasta era „prevăzută prin lege”, articolele 79–81 din Codul civil permițând tribunalelor să respingă cererea de înregistrare a unei asociații atunci când constată că validitatea statutelor asociației este supusă unor precauții. În mod special, ea reține împreună cu guvernul că scopul asociației, indicat în statute, trebuie să fie cel realmente urmărit de aceasta și că nu trebuie să contravină legii, bunelor moravuri și ordinii publice; de astfel, articolul 105 din Codul civil prevede dizolvarea unei asociații deja constituite, atunci când se vedește că ea urmărește un scop diferit de cel fixat prin statutele sale.

Curtea de Apel din Salonic și-a bazat decizia pe convingerea că petiționarii înțelegeau să conteste identitatea greacă a Macedoniei și a locuitorilor săi și să aducă atingere integrității teritoriale a Greciei. Ținând seama de situația care domnea în acel moment în Balcani și de motivele de fricțiuni pe plan politic între Grecia și ERYM, Curtea admite faptul că ingerința litigioasă urmărea protejarea securității naționale și apărarea ordinii.

7. – Rămânea problema necesității. Curtea subliniază că dreptul de a înființa o asociație constituie un element inerent al dreptului enunțat în articolul 11, chiar dacă acesta din urmă nu proclamă în mod expres decât dreptul de a înființa sindicate. Posibilitatea pentru cetățeni de a constitui o

persoană juridică pentru a acționa colectiv într-un domeniu de care sunt interesați constituie unul dintre cele mai importante aspecte ale dreptului la libertatea de asociere, fără de care acest drept s-ar vădi lipsit de orice sens. Modul în care legislația națională consacră această libertate și aplicarea ei de către autorități în practică sunt relevante cu privire la stadiul atins de democrație în respectiva țară. Desigur, statele dispun de dreptul de a urmări conformitatea țelului și activităților unei asociații cu regulile fixate prin legislație, însă ele trebuie să-și folosească acest drept într-un mod pe care să-l împace cu obligațiile pe care și le-au asumat în baza Convenției și sub rezerva controlului organelor acesteia.

Țelurile asociației denumite „Casa civilizației macedonene”, așa cum sunt ele menționate în statutele acesteia, tindeau exclusiv la prezervarea și la dezvoltarea culturii populare și tradițiilor în regiunea Florina. Astfel de țeluri îi par Curții perfect clare și legitime: le este permis locuitorilor dintr-o regiune a unei țări să formeze niște asociații în scopul de a promova, din motive atât istorice cât și economice, specificitățile acestei regiuni. Presupunând chiar că fondatorii unei asociații ca aceea în speță se prevalează de o conștiință minoritară, Documentul Reuniunii de la Copenhaga al Conferinței cu privire la dimensiunea umană a CSCE (capitolul IV) din 29 iunie 1990 și Carta de la Paris pentru o nouă Europă din 21 noiembrie 1990 – pe care, de altfel, Grecia le-a semnat – îi autorizează pe aceștia să creeze niște asociații pentru protecția patrimoniului lor cultural și spiritual.

Pentru a refuza cererea de înregistrare, Curtea de Apel din Salonic a hotărât că avea „motive serioase de a crede (...) că termenul de «macedoneană» [era] folosit pentru a contesta identitatea greacă a Macedoniei și a locuitorilor săi prin niște mijloace indirecte și deci necinstite și că vedea în aceasta intenția fondatorilor de a aduce atingere integrității teritoriale a Greciei”. Ea a luat în considerare din oficiu, ca pe niște elemente de probă, anumite fapte pe care petiționarii pretind că nu au putut să le conteste în timpul procedurii deoarece nu figurau în dosar, cum este cazul unor articole din presă. Curtea reamintește că administrarea probelor este legată în primul rând de regulile dreptului intern și că le revine, în principiu, jurisdicțiilor naționale să aprecieze elementele adunate de ele. Cu toate acestea, examinarea atentă a articolelor litigioase din presă, care au avut o influență determinantă asupra soluționării procesului, arată că ele relatează niște fapte dintre care unele nu aveau nici o legătură cu petiționarii și că făceau niște deducții în care se vădea aprecierea subiectivă a autorilor respectivelor lucrări. Bazându-se pe aceste articole și ținând cont de contenciosul politic care domina relațiile dintre Grecia și ERYM – fără ca aceasta din urmă să-și fi proclamat încă, în perioada respectivă, independența – jurisdicțiile naționale au ajuns la concluzia periculozității petiționarilor și a asociației pe care ei doreau s-o înființeze pentru integritatea teritorială a Greciei. Or, această afirmație se baza pe o simplă suspiciune în ceea ce privește adevăratele intenții ale fondatorilor asociației și acțiunile pe care aceasta le-ar fi putut desfășura o dată ce ar fi început să funcționeze.

În această privință, Curtea mai ia în considerație și faptul că legislația greacă nu instituie un sistem de control preventiv pentru înființarea asociațiilor fără scop lucrativ. Articolul 12 din Constituție precizează că înființarea de asociații nu poate fi supusă unei autorizări prealabile; articolul 81 din Codul civil autorizează tribunalele să exercite un simplu control de legalitate în materie, nu și un control al oportunității.

Curtea nu exclude posibilitatea ca, o dată asociația înființată, ea să fi putut, sub acoperirea țărilor menționate în statutele sale, să se dedea la niște activități de neîmpăcat cu acestea. Totuși, o astfel de eventualitate, pe care jurisdicțiile naționale au perceput-o ca pe o certitudine, nu ar fi putut să fie dezmințită prin niște acțiuni concrete, căci, neexistând, asociația nu a avut timp să le desfășoare. Presupunând că eventualitatea ar fi confirmată, autoritățile nu s-ar afla totuși dezarmate: în temeiul articolului 105 din Codul civil, tribunalul de mare instanță ar putea să ordone dizolvarea asociației, dacă aceasta ar urmări mai târziu un scop diferit de cel fixat prin statute, sau dacă funcționarea sa s-ar dovedi contrară legii, bunelor moravuri sau ordinii publice.

Curtea trage concluzia că refuzul de a înregistra asociația petiționarilor era disproporționat în raport cu obiectivele urmărite. Prin urmare, a avut loc o violare a articolului 11 (unanimitate).

8. – Bazându-se pe articolul 6 § 1, petiționarii afirmă că jurisdicțiile grecești fuseseră lipsite de obiectivitate și de imparțialitate, folosind în deciziile lor niște expresii și niște termeni degradanți pentru persoana, limba și originea petiționarilor. În plus, ele se bazaseră din oficiu pe niște elemente de probă nedepuse la dosar și nu ordonaseră o completare a instrucției, așa cum aveau obligația să o facă în virtutea Codului de procedură civilă.

Curtea notează că învinuirile aduse de petiționari în baza articolului 6 § 1 se confundă în mare parte cu cele făcute în baza articolului 11. Ținând seama de decizia sa cu privire la acesta din urmă, ea nu consideră că este necesar să le examineze (unanimitate).

9. – Petiționarii mai afirmă, în final, că motivul pentru care constituirea asociației lor fusese interzisă se găsea în originea și în conștiința câtorva dintre fondatorii săi, ca și în faptul că își exprimaseră în mod public opinia potrivit căreia ei aparțineau unei minorități. Ei invocau articolele 9, 10 și 14.

Plângerea aceasta raportându-se la aceleași fapte ca și doleanțele bazate pe articolul 11, Curtea nu consideră că trebuie să ia cunoștință de ea (unanimitate).

10. – În domeniul articolului 50, petiționarii invocă un prejudiciu moral, care nu ar rezulta doar din tristețea provocată de respingerea cererii lor de înregistrare a asociației. Acest rău ar avea niște dimensiuni sociale și politice, de vreme ce respectiva respingere fusese însoțită de expresii insultante și degradante care aduseseră atingere persoanei celor interesați, care influențaseră raporturile lor cu o parte a societății din Florina și care avuseseră repercusiuni asupra vieții lor private și profesionale. Ei pretindeau câte 15.000.000 drahme fiecare, adică un total de 90.000.000 drahme.

Curtea admite că petiționarii au suferit niște daune morale. Ea consideră totuși că acestea sunt îndeajuns compensate prin constatarea violării articolului 11 (unanimitate).

Pentru cheltuieli de judecată, petiționarii solicitau 9.295.000 drahme, din care 1.085.000 drahme pentru procedura în fața jurisdicției interne și 8.210.000 drahme pentru cele în fața organelor Convenției.

Curtea consideră rezonabile cheltuielile făcute pentru prezentarea în fața jurisdicțiilor interne. În schimb, nu a avut loc o audiere în fața Comisiei, iar petiționarii nu au depus un memoriu în fața Curții. Statuând în echitate, Curtea le aloacă 4.000.000 drahme (unanimitate).

11. Bibliografie

CAMERON (I.) – „European Court of Human Rights”, *E.P.L.* 1999, p. 187–188.

COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „L’activité de la Cour européenne des droits de l’homme en 1998 et 1999”. *A.F.D.I.* 1999, p. 747-766.

DECAUX (E.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme (année 1998)”. *J.D.I.* 1999, p. 249–250.

LAMBERT (P.). – „La Cour européenne des droits de l’homme – année 1998”. *J.T.D.E.* 1999, p. 31 și urm.

2. Rolul asociațiilor

213. CAZUL SINDICATUL NAȚIONAL AL POLIȚIEI BELGIENE contra BELGIEI – Neconsultarea de către Ministerul de Interne a unui sindicat de polițiști, socotit ca insuficient de reprezentativ

1. – *Sindicatul Național al Poliției Belgiene este deschis tuturor funcționarilor din poliția comunală, care au calitatea de agenți comunali; la sfârșitul lui 1974 el reprezenta aproape jumătate din numărul acestora. Însărcinată cu funcții atât de poliție administrativă, cât și de poliție judiciară, poliția comunală numără în jur de 12.000 de bărbați, adică mai puțin de 10 % din personalul comunal și provincial.*

În ceea ce privește relațiile între Ministerul de Interne, putere tutelară, și agenții din comune și provincii, legea din 27 iulie 1961 a introdus un sistem de consultare sindicală. Conform art. 9, reprezentanții organismelor cele mai reprezentative ale acestor agenți trebuie să fie consultați într-o serie de domenii, cum ar fi cadrul și condițiile de recrutare și avansare a agenților din comune, statutul financiar și treptele de salarizare a agenților din comune și provincii. Această procedură este valabilă pentru elaborarea oricărei dispoziții normative – proiect de lege, hotărâre regală, hotărâre sau circulară ministerială – având legătură cu aceste materii.

În termenii Hotărârii Regale din 2 august 1966, amendată în 1969, sunt considerate ca organizațiile cele mai reprezentative ale agenților din provincie și din comune numai cele care sunt deschise ansamblului acestui personal și care le apără interesele profesionale. Înlăturat astfel de la procedura de consultare, Sindicatul Național al Poliției Belgiene face, împotriva Hotărârii Regale din 2 august 1966, un recurs în anulare pe care Consiliul de Stat îl respinge la 6 noiembrie 1969.

2. – *Sindicatul sesizează Comisia la 5 martie 1970. El susține o violare a art. 11 și 14 din Convenție, prin aceea că statul belgian refuză să-l recunoască drept unul din organisme cele mai reprezentative, excluzându-l, în acest fel, de la consultarea sindicală prevăzută prin legislația belgiană.¹*

• Hotărârea din 27 octombrie 1975 (plenul Curții) (seria A nr. 19)

3. – Curtea evidențiază, mai întâi, că art. 11 § 1 nu garantează sindicatelor și nici membrilor săi un tratament exact din partea statului și mai ales dreptul de a fi consultat de acesta. Termenii acestei dispoziții i se par totuși că implică faptul că această Convenție protejează libertatea de a apăra interesele profesionale ale membrilor unui sindicat prin acțiunea colectivă a acestuia, acțiune pe care statele contractante trebuie, în același timp, și să o autorizeze și să-i facă posibilă administrarea și dezvoltarea. În vederile Curții, se deduce că, pentru apărarea intereselor lor, membrii unui sindicat au dreptul ca acesta să fie ascultat. Cu siguranță, art. 11 § 1 lasă fiecărui stat alegerea mijloacelor care trebuie folosite în acest scop; consultarea constituie unul dintre ele, dar există și altele. Ceea ce cere Convenția este ca legislația națională să permită sindicatelor, conform unor modalități necontrare art. 11, să lupte pentru apărarea intereselor membrilor săi.

Constatând că Sindicatul Național al Poliției Belgiene poate acționa în diferite feluri pe lângă guvern și că politica generală a statului belgian, tinzând să restrângă numărul organizațiilor de consultat, nu este, numai prin ea însăși, incompatibilă cu libertatea sindicală, Curtea pune concluzia lipsei violării art. 11 § 1 (unanimitate).

4. – În continuare, Curtea cercetează dacă diferențele de tratament dintre sindicatul petiționar și organisme consultate, în virtutea legislației belgiene, au un caracter discriminator în sensul art. 14.

Ea începe prin a aminti că țelul legislației în cauză constă în a evita anarhia sindicală și a asigura o politică de personal coerentă și echilibrată, care să țină cont, în mod echitabil, de interesele profesionale ale ansamblului agenților din provincii și comune. Acest țel este, prin el însuși, legitim și Curtea nu are nici un motiv să creadă că guvernul a avut aici alte intenții, cu caracter abuziv. Nimic nu dovedește, în special, că el a vrut să acorde, în

¹ În raportul său din 27 mai 1974, Comisia pune în unanimitate concluzia absenței oricărei violări a Convenției.

această materie, un privilegiu exclusiv marilor centrale sindicale din cauza coloraturii lor politice.

Rămânea de știut dacă dezavantajul, pe care membrii Sindicatului Național al Poliției Belgiene îl suportă, în comparație cu membrii sindicatelor consultate, nu este disproporționat. În această privință, Curtea arată că soluția adoptată prin Hotărârea Regală din 2 august 1966 constituie un mijloc potrivit pentru atingerea scopului legitim urmărit, în măsura în care consultarea avea legătură cu probleme de ordin general, care privesc pe toți agenții din provincii și comune. Fără îndoială, sindicatul petiționar nu are nici el dreptul de a fi consultat asupra chestiunilor proprii ale poliției comunale, dar acestea nu reprezintă decât o parte din documentele supuse consultării obligatorii. În afară de aceasta, problema poate să apară și pentru diverse categorii de agenți din provincii și din comune care, dacă s-ar grupa în sindicate categoriale, nu s-ar bucura mai mult de dreptul de a fi consultate. Se poate deci înțelege că guvernul nu a crezut că trebuie să prevadă excepții care ar fi riscat să golească de substanță criteriul reținut de Hotărârea Regală. Aceste diferite considerații duc Curtea la concluzia că, nici asupra acestui punct, principiul proporționalității nu a fost încălcat.

În consecință, Curtea socotește că nu există o discriminare contrară art. 11 § 1 și art. 14 combinate (10 voturi pentru, 4 împotriva).

5. Bibliografie

- ALKEMA (E.A.). – „Noot”, *N.J.* 1977, p. 10–11.
- ALKEMA (E.A.). – „De vrijheid van vakvereniging als Europees grondrecht”, *Sociaal Maandblad Arbeid* 1977, p. 66–75.
- BOSSUYT (M.). – „L’interdiction de la discrimination dans le droit international des droits de l’homme”, Bruxelles, Bruylant, 1976, p. 233–240.
- GARCIA DE ENTERRIA (E.) (éd.). – „El sistema europeo de protección de los derechos humanos”, Madrid, Civitas, 1983, p. 372–380.
- HARRIS (D.J.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1975–1976”, *B.Y.B.I.L.*, 1976–1977, p. 373–377.
- PELLOUX (R.). – „Trois affaires syndicales devant la Cour européenne des droits l’homme”, *A.F.D.I.* 1976, p. 121–124.
- ROLLAND (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme”, *J.D.I.* 1978, p. 685–693.
- SPERDUTI (G.). – „Le principe de non-discrimination dans la jouissance des droits de l’homme (à propos de l’affaire „Syndicat national de la police belge”)”, *R.D.H.* 1976, p. 71–80.
- SPERDUTI (G.). – „Una sentenza della Corte europea dei diritti dell’uomo sulle consultazioni governo–sindacati”, *Massimario di giurisprudenza del lavoro* 1975, p. 701 și urm.
- SPERDUTI (G.). – „Il principio di non-discriminazione e una recente sentenza della Corte europea dei diritti dell’uomo”, în *Studi in onore di Giorgio Balladore Pallieri*, t. II, Milan, Vita e Pensiero, 1978, p. 569–579.

VANDERSANDEN (G.). – „Der Fall Nationale belgische Polizeigewerkschaft oder das Recht der repräsentativsten gewerkschaftlichen Organisationen auf Konsultierung”. *EuGRZ* 1976. p. 77–80.

WILDHABER (L.). – „Die Koalitionsfreiheit gemäß Art. 11 EMRK”. *G.Y.I.L.* 1976. p. 238–253.

WILDHABER (L.). – „Zum Fall des „Syndicat national de la police belge”. Die Koalitionsfreiheit nach Art. 11 EMRK vor dem Europäischen Gerichtshof für Menschenrechte”. în *Gedächtnisschrift Peter Jäggi*. Fribourg, Universitätsverlag Freiburg. 1977. p. 365–394.

ZONDERLAND (P.). – „Noot”. *N.J.* 1977. p. 11–13.

3. Apartenența la asociații

213. CAZUL YOUNG, JAMES ȘI WEBSTER contra REGATULUI UNIT – Concedierea unor muncitori feroviari în virtutea unui acord care impune apartenența la un anumit sindicat drept condiție a angajării

1. – *Instituția closed shop (câteodată tradusă în franceză prin „monopol sindical de angajare”) există de foarte mult timp în Regatul Unit și cuprindea în 1980 în jur de 5 milioane de lucrători. Un closed shop este o întreprindere sau un atelier în care, în urma unui acord sau aranjament între unul sau mai multe sindicate și unul sau mai mulți angajatori sau asociații de angajatori, salariații unei categorii determinate sunt, în principiu, obligați să aparțină sau să adere la un sindicat anume. Legea nu-i constrânge pe angajatori să obțină direct consimțământul sau avizul fiecărui salariat, înainte de a da curs unor asemenea acorduri sau aranjamente. Acestea variază mult prin forma și conținutul lor.*

2. – *Dl Ian McLean Young, născut în 1953 și locuind în Surrey, este angajat în 1972 de către Societatea de Căi Ferate Britanică (British Rail), în calitate de funcționar de birou. Dl Noël Henry James, născut în 1928 și domiciliat în Hampshire, intră în British Rail în 1974, ca șef de echipă. Cât privește pe Roland Roger Webster, născut în 1914 și locuind în Kent, el este recrutat de British Rail în 1958 și este încadrat ca funcționar de birou.*

În 1975, British Rail încheie cu trei sindicate un acord de closed shop, subordonând de aici încolo angajarea salariaților afilierei la unul din aceste sindicate. Întrucât nu îndeplineau această condiție, cei trei feroviari sunt concediați în 1976. Fiecare dintre ei considera că individul trebuie să aibă libertatea de alegere în ce privește apartenența sindicală; în afară de aceasta, dnii Young și Webster aveau obiecții împotriva practicilor și activităților sindicale, iar primul era împotriva orientărilor politice ale sindicatelor în cauză.

În perioada licențierilor în litigiu, legea privind sindicatele și relațiile de muncă, adoptată în 1974 și amendată în 1976, prevedea că o concediere a unui salariat, pentru refuzul de a se afilia la un sindicat într-o situație de closed shop, era considerată ca neabuzivă, cu excepția situației când cel interesat refuza,

de bună-credință, din cauza convingerilor sale religioase, să adere la indiferent ce sindicat. Deoarece motivele pentru care ei nu intenționau să se supună condițiilor de apartenență nu intrau în această categorie, petiționarii nu puteau face recursurile pentru licențiere abuzivă (daune interese și, în anumite cazuri, reangajare sau reintegrare).

3. – Dnii Young și James sesizează Comisia la 26 iulie 1976, dl Webster la 18 februarie 1977. Ei susțin că aplicarea legii (amendate) din 1974, care autorizează concedierea lor, în ciuda caracterului rațional al motivelor lor de a refuza aderarea la un sindicat, a adus atingere libertății lor de gândire și de conștiință (art. 9 din Convenție), de exprimare (art. 10) și de asociere (art. 11). Ei se plâneau, în afară de aceasta, de absența unui recurs efectiv (art. 13).¹

• **Hotărârea din 13 august 1981 (plenul Curții) (seria A nr. 44)**

4. – Înainte de a examina fondul, Curtea se asigură că responsabilitatea statului reclamat, Regatul Unit, intră în joc. În conformitate cu art. 1 din Convenție, fiecare stat contractant recunoaște oricărei persoane, care aparține de jurisdicția sa, drepturile și libertățile definite în Convenție; astfel, când violarea unuia dintre ele este urmarea unei nerespectări a acestei obligații de către legiuitorul național, responsabilitatea revine statului. Or, în situația în care cauza imediată a evenimentelor, din care a apărut cazul, se află în acordul din 1975 între *British Rail* și sindicatele lucrătorilor feroviari, dreptul intern în vigoare, în perioada respectivă, este cel care a făcut legal tratamentul de care se plâng petiționarii. Responsabilitatea Regatului Unit pentru orice încălcare a Convenției, care ar fi decurs din aceasta, este angajată pe această bază.

5. – Constatând apoi că principalele probleme în litigiu privesc art. 11, Curtea subliniază că nu-i revine ei, în această situație, să aprecieze din perspectiva Convenției sistemul de *closed shop* ca atare; ea nu îi studiază decât incidențele asupra petiționarilor.

După guvernul britanic, art. 11 nu protejează nici un drept de a nu fi forțat să devii membru al unei asociații; acest drept ar fi fost în mod deliberat înlăturat din Convenție în timpul lucrărilor pregătitoare. Curtea are o părere diferită: desigur, ea nu crede că este absolut necesar să se pronunțe asupra punctului de a ști dacă art. 11 garantează nu numai libertatea „pozitivă” de asociere, ci și, într-un mod implicit, un „drept negativ” de a nu fi obligat de a adera la o asociație sau la un sindicat; totuși, chiar dacă în Convenție nu există o regulă generală împotriva apartenenței obligatorii, din aceasta nu rezultă că a constrânge pe cineva să se înscrie într-un anumit sindicat cadrează întotdeauna cu spiritul art. 11. O amenințare cu concedierea, care

¹ În raportul său din 14 decembrie 1979. Comisia dă avizul că a existat o violare a art. 11 (14 voturi pentru, 3 împotriva), că nu este necesar să se examineze separat problemele puse prin prisma art. 9 și 10, și că nu a existat, în plus, o violare a art. 13 (8 voturi pentru, 2 împotriva și 2 abțineri).

implică pierderea mijloacelor de existență, constituie o formă foarte gravă de constrângere; în speță, ea apăsă asupra salariaților angajați înainte de introducerea oricărei obligații de a se afilia la un anumit sindicat. În aceste condiții, un asemenea fel de constrângere atinge însăși substanța libertății de asociere, consacrată prin art. 11. Cum în orice situație dnii Young, James și Webster ar fi fost concediați, dacă nu s-ar fi înscris la unul din sindicatele în discuție, faptul că ar fi putut crea sau se alătura unui alt sindicat, la alegerea lor, nu schimbă cu nimic constrângerea pe care au suferit-o.

În plus, art. 11 trebuie privit în speță și prin prisma art. 9 și 10, căci protecția opiniilor personale, oferită de acestea din urmă sub forma libertății de gândire, de conștiință și de religie, ca și libertatea de exprimare, sunt printre obiectivele garantării libertății de asociere. Exercițarea de presiuni, vizând să-i forțeze pe petiționari – cel puțin pe dnii Young și Webster – să se alătore unui sindicat împotriva convingerilor lor este, și în acest caz, incompatibilă cu art. 11.

6. – Cu toate că guvernul britanic a renunțat să pledeze că o atingere a unui drept constatată de către Curte se justifică prin prisma paragrafului 2 a art. 11, Curtea decide să examineze chestiunea din oficiu. Sistemul de *closed shop* nu este în cauză și, ca atare, ea nu apreciază avantajele sale susținute; ea se angajează să cerceteze dacă tratamentul, suferit în speță de către petiționari, era necesar, într-o societate democratică, pentru protecția drepturilor și libertăților altora. Ea relevă, în special, că numeroase acorduri de *closed shop* nu-i constrâng pe nesindicaliștii care lucrează să se afilieze la un sindicat anume, că, în conformitate cu statisticile, o majoritate de aderenți la sindicate dezaprobă ideea de a licenția persoanele care refuză, pentru motive serioase, să se înscrie într-un sindicat și că în 1975 sindicatele desemnate reuneau deja mai mult de 95% din personalul de la *British Rail*. Ea constată, de asemenea, că sindicatele de feroviar nu ar fi fost deloc împiedicate să lupte pentru apărarea intereselor membrilor lor, chiar dacă legislația în vigoare nu permisesse să fie constrânși la aderare angajații nesindicalizați, având obiecții de genul celor ale petiționarilor. Nedreptatea făcută acestora din urmă fiind mai mare decât ceea ce impunea realizarea unui echilibru just între diferitele interese în joc și neputând fi considerate ca fiind proporționale cu țelurile urmărite, Curtea pune concluzia violării art. 11 (18 voturi pentru, 3 împotrivă).

7. – Având în vedere această decizie, Curtea consideră inutil să examineze cazul și prin prisma art. 9 și 10 și să statueze asupra existenței unei violări a art. 13 (unanimitate).

8. – Petiționarii cereau o satisfacție echitabilă pentru diverse daune și cheltuieli de judecată. Această chestiune nefiind pregătită, hotărârea o rezervă și o trimite la Camera constituită inițial pentru examinarea cazului și care se desesizase, în noiembrie 1980, în favoarea plenului Curții.

• **Hotărârea din 18 octombrie 1982 (Cameră) – Aplicarea articolului 50 (seria A nr. 55)**

9. – Cu titlu de daune materiale (salarii pierdute, drepturi la pensie, reducere de tarife pe căile ferate), petiționarii cereau 24.708 £ (dl Young),

57.280 £ (dl James) și 6.914 £ (dl Webster), plus dobânzi asupra unor sume, precum și, în cazul dlui Webster, 6.200 £ pentru cheltuieli personale. Guvernul britanic, care dăduse deja un aconto de 1.000 £ dlui Young, de 5.000 £ dlui James și de 1.000 £ dlui Webster, le oferea sumele suplimentare de 16.626 £, 40.215 £ și, respectiv, 7.076 £.

Pentru prejudiciul moral, cei interesați reclamau o indemnizație conformă cu ceea ce Curtea va găsi drept și echitabil. Guvernul propunea să se plătească 2.000 £ dlui Young, 6.000 £ dlui James și 2.000 £ dlui Webster.

În sfârșit, pentru cheltuieli de judecată și taxe, atribuite procedurilor urmate în fața organelor Convenției, petiționarii înțelegeau să obțină 64.241,16 £ și 342.349 FF. Guvernul acceptă să aloce o sumă globală de 65.000 £, minus 35.764 FF deja primiți de la Comisie cu titlu de asistență judiciară.

10. – Curtea decide că Regatul Unit trebuie să plătească sumele oferite de guvernul său cu ocazia negocierilor pentru a ajunge la o reglementare amiabilă, plus 1.000 £ dlui Webster pentru cheltuieli de judecată și taxe (unanimitate). Ea respinge cererile de satisfacție echitabilă pentru surplus (unanimitate).¹

11. Bibliografie

- ANDREWS (J.). – „The closed shop case”. *E.L.R.* 1981, p. 412-416.
- BLOIS (M. de). – „De «closed shop» zaak”. *NJCM-Bulletin* 1982, p. 400-412.
- CALLEWAERT (J.), DEJANT-PONS (M.) și SANSONETIS (N.). – „La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme relative à l’article 50 de la CEDH (3e partie)”. *R.U.D.H.* 1990, p. 212-213.
- COHEN-JONATHAN (G.). – „Cour européenne des droits de l’homme – chronique de jurisprudence 1980-1981”. *C.D.E.* 1982, p. 226-232.
- DRZEMCZEWSKI (A.). – „The European Convention on Human Rights”. *Y.E.L.* 1981, p. 437-442.
- DRZEMCZEWSKI (A.) și WOODRIDGE (F.). – „The closed shop case in Strasbourg”. *J.C.L.Q.* 1982, p. 396-402.
- FARRAN (S.). – „The UK before the European Court of Human Rights. Case law and commentary”. *Londra, Blackstone*, 1966, p. 21-23 și 283-286.
- GARCIA DE ENTERRIA (E.). (éd.). – „El sistema europeo de protección de los derechos humanos”. Madrid, Civitas, 1983, p. 561-572.
- HANSON (C.), JACKSON (S.) și MILLER (D.). – „The closed shop. A comparative study in public policy and trade union security in Britain, the USA and West Germany”. Aldershot, Gower, 1982, p. 99-103.
- KOLBERT (C.F.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1981”. *B.Y.B.I.L.* 1981, p. 340-343.
- KOLBERT (C.F.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1982”. *B.Y.B.I.L.* 1982, p. 322-323.
- LAWSON (R.A.) și SCHERMERS (H. G.) - „Leading cases of the European Court of Human Rights”. Nimègue, Ars Aequi Libri, 1997, p. 113-123.

¹.Ca urmare a hotărârii din 13 august 1981, legea din 1980 asupra angajării a fost amendată în 1982

- LEMENS (P.). – „Het «closed-shop» - systeem en de vrijheid van vakvereniging (zaak Young, James en Webster)”. *R.H.* 1981-1982, col. 1701-1703.
- PELLOUX (R.). – „Les arrêts rendus par la Cour européenne des droits de l’homme en 1981”. *A.F.D.I.* 1982, p. 499-504.
- PRONZYSKI (F. von). – „Freedom of association in industrial relations. A comparative study”. Londra, Mansell, 1987. 248 p.
- ROLLAND (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme”. *J.D.I.* 1982, p. 220-224.
- THOMASHAVSEN (A.). – „Verletzung von Art. 11 EMRK durch nachträgliche «closed-shop» – Regelung”. *EuGRZ* 1981, p. 559-568.
- TRIGGIANI (E.). – „Libertà sindacale «negativa» e Convenzione europea dei diritti dell’uomo”. *Foro it.* 1982, IV, col. 133-148.
- VENTURINI (G.). – „Accordi di closed-shop e diritti dell’uomo”. *Rivista italiana di diritto del lavoro* 1983, p. 3 și urm.
- WILDHABER (L.). – „Der closed shop in Strassburg”. in *Festschrift für Frank Vischer zum 60. Geburtstag*, Zürich, Schulthess, 1983, p. 349-359.
- WILDHABER (L.) - „Der closed shop in Strassburg”. in Wildhuher (L.), *Wechselspiel zwischen Innen und Aussen*, Bâle, Helding & Lichtenhahn, 1996, p. 366-377.

220. CAZUL WILSON, NATIONAL UNION OF JOURNALISTS ȘI ALȚII contra REGATULUI UNIT – Recurgerea unor patroni la incitații financiare pentru a-și determina salariații să renunțe la dreptul lor de a fi reprezentați de către un sindicat în negocierile colective

1. – *Sindicatul național al jurnaliștilor (NUJ) este recunoscut încă din anul 1912, având scopul de a se implica în negocierea colectivă care privește condițiile de muncă ale membrilor săi. În noiembrie 1989, Associated Newspapers Limited își declară intenția de a nu mai recunoaște NUJ și de a pune capăt oricărei forme de negociere colectivă. În plus, vor fi create contracte individuale și va fi propusă o creștere salarială de 4,5 % tuturor jurnaliștilor care vor semna aceste contracte și care vor accepta ca NUJ să nu mai fie recunoscut. Dl Wilson, jurnalist la Daily Mail și membru al NUJ, refuză să semneze. Salariul său beneficiază după aceea de câteva măririi, fără însă a ajunge din urmă nivelul salariilor acelor persoane care beneficiaseră de mărirea de 4,5 %.*

2. – *Sindicatul național al muncitorilor feroviari, al celor din sectorul maritim și din transporturi (NURMTW) a fost recunoscut de către ABP (Associated British Ports) pentru a conduce negocieri colective. În februarie 1991, muncitorilor manuali din ABP – Southampton li se propun contracte individuale. Celor care le semnează li se propune o mărire medie de salariu de 10 %, ca și o asigurare medicală privată, cu condiția să accepte ca sindicatul să nu-i mai reprezinte în cadrul negocierilor salariale. Dnii Palmer și Wyeth refuză să subscrie la un asemenea contract. În 1991-1992, ei beneficiază de o creștere de salariu și de indemnități, dar nu și de asigurarea medicală privată. În 1992, ABP declară că denunță convenția colectivă și că încetează să recunoască sindicatul, indiferent pentru care scop.*

Di Doolan și alte opt persoane sunt angajați de ABP la Bute Docks din Cardiff. Ei sunt de asemenea afiliați la NURMTW. În 1991, fiecare dintre ei primește o scrisoare prin care i se propune un contract individual însoțit de o mărire de salariu, dacă acceptă ca acest sindicat să înceteze de a mai fi recunoscut și de a-l mai reprezenta și dacă negocierile cu privire la creșterile salariale anuale nu vor mai fi duse de sindicat în numele său. Petiționarii refuză să semneze un asemenea contract. Salariații aparținând aceleiași categorii ca petiționarii și care acceptaseră contracte individuale beneficiază de o creștere salarială anuală variind între 8 și 9 %, superioară celei acordate petiționarilor.

3. *Indivizii petiționari sesizează cu toții, fiecare pe cont propriu, tribunale ale nuncii, susținând că este contrar articolului 23 § 1 a) al legii de sinteză din 1978, cu privire la protecția condițiilor de muncă, să li se pretindă să semneze contracte individuale și să renunțe la drepturile lor sindicale sau, în caz contrar, să accepte o creștere salarială mai redusă. Procedura întreprinsă de dnii Wilson, Palmer și Wyeth ajunge până în fața Camerei Lorzilor. Această din urmă se pronunță în unanimitate în defavoarea lor, la 16 martie 1995. Ea consideră că negocierea colectivă privind condițiile de muncă nu constituie o caracteristică definitivă a apartenenței la un sindicat.*

4. *În petițiile lor din 7 și 14 septembrie și din 19 octombrie 1995, adresate Comisiei, petiționarii denunță o violare a articolelor 10 și 11 din Convenție. Indivizii petiționari mai invocă și articolul 14.*

• **Hotărârea din 2 iulie 2002 (secția III) (CEDO 2002-V)**

5. – Curtea notează că un sindicat trebuie să fie liber să lupte pentru apărarea intereselor membrilor săi și că aceștia din urmă au dreptul de a obține ca sindicatul lor să fie ascultat.

În momentul petrecerii faptelor, dreptul britanic prevedea un sistem de negocieri colective în întregime voluntar, fără nici o obligație pentru patroni să recunoască niște sindicate care să conducă aceste negocieri. Nu exista deci nici un recurs în drept de care petiționarii s-ar fi putut prevala pentru a-i împiedica pe patronii lor să înceteze să le recunoască sindicatele și să refuze să reînnoiască convențiile colective.

Cu toate acestea, Curtea reamintește că negocierea colectivă nu este indispensabilă unei beneficieri efective de libertatea sindicală. Dacă o asemenea negociere ar fi obligatorie, aceasta ar impune patronilor obligația de a purta negocieri cu sindicatele. Un sindicat trebuie totuși să fie liber de a încerca să-l convingă pe patron, într-un fel sau altul, să asculte argumentele pe care el le are de susținut în interesul membrilor săi. Având în vedere caracterul sensibil al problemelor sociale și politice pe care le implică obținerea unui just echilibru între interesele concurente aflate în joc și marile

diferențe care separă sistemele juridice ale țărilor care au ratificat Convenția, există o largă marjă de apreciere în privința modului de a garanta libertatea sindicală. Sindicatele petiționare puteau să recurgă la alte măsuri pentru a apăra interesele membrilor lor. În mod special, dreptul intern protejează un sindicat care cheamă la grevă sau care susține o grevă „pentru a pregăti sau a susține un conflict profesional”.

Prin urmare, Curtea consideră că lipsa, în dreptul britanic, a unei obligații pentru patroni de a participa la negocieri colective nu constituie în sine o violare a articolului 11.

6. – Curtea constată că, într-un sistem voluntar de negociere colectivă, este fundamental ca un sindicat nerecunoscut de patron să poată lua măsuri – inclusiv, dacă este necesar, să organizeze acțiuni revendicative – în scopul de a-l convinge pe patron să accepte o astfel de negociere. În plus, dreptul de a se afilia la un sindicat comportă un element crucial: salariații trebuie să fie liberi să-și autorizeze sindicatul să prezinte argumente patronului lor, sau să le dea instrucțiuni în acest sens, sau să ducă acțiuni pentru apărarea intereselor acestora. Dacă salariații nu dispun de această posibilitate, libertatea lor de a aparține unui sindicat devine iluzorie. Îi incumbă statului să vegheze ca membrii unui sindicat să poată recurge în mod liber la acesta pentru ca să-i reprezinte, în scopul de a se strădui să reglementeze relațiile salariaților cu patronii lor.

Dreptul britanic nu le interzicea patronilor, în respectiva cauză, să propună o incitare salariaților care renunțau la dreptul lor de a fi reprezentați de un sindicat, chiar dacă scopul urmărit era să pună capăt sistemului de negociere colectivă și să reducă în mare măsură autoritatea sindicatului, cu condiția ca patronul să nu urmărească de fapt să descurajeze pe fiecare salariat să facă parte dintr-un sindicat sau să-l împiedice să devină membru de sindicat. Dreptul intern le permitea deci să acorde un tratament mai puțin favorabil salariaților care nu erau gata să renunțe la o libertate care constituie un aspect esențial al apartenenței la un sindicat. Aceasta a avut ca efect descurajarea salariaților de a se afilia la un sindicat în vederea ocrotirii intereselor lor sau de a limita posibilitățile lor în această privință. Un patron putea deci să împiedice efectiv un sindicat să lupte pentru apărarea intereselor membrilor săi sau să-i limiteze capacitățile în acest domeniu. Curtea observă că acest aspect al dreptului intern a făcut obiectul unor critici ale Comitetului de experți independenți ai Cartei sociale europene și ale Comitetului pentru libertatea de asociere al Organizației Internaționale a Muncii.

Ea a ajuns la concluzia că faptul de a permite unor patroni să recurgă la incitarea financiară, în scopul de a-i împinge pe salariați să renunțe la niște drepturi sindicale importante, a violat articolul 11, atât față de sindicatele petiționare, cât și față de indivizii petiționari (unanimitate).

7. Curtea estimează că nu se pune nici o problemă distinctă în lumina articolului 10 (unanimitate) și că constatarea violării articolului 11 o dispensează să mai examineze învinuirea bazată pe articolul 14 combinat cu articolele 10 și 11 (unanimitate).

8. – În aplicarea articolului 41, Curtea alocă fiecărui individ petiționar suma de 7.730 ca daune morale și, la un loc, suma de 122.250 sindicatelor petiționare pentru cheltuieli de judecată (unanimitate).

9. Bibliografie

DECAUX (E.) și TAVERNIER (P.) – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des Droits de l’Homme (année 2002)”. *J.D.I.* 2003, p. 566-568.

SUDRE (F.) – „Droit de la Convention européenne des droits de l’homme” *J.C.P.* 5 février 2003, édition générale, I, 109, p. 235.

2011. CAZUL GRANDE ORIENTE D’ITALIA DI PALAZZO GIUSTINIANI contra ITALIEI – Interdicția impusă francmasonilor de către o lege regională de a candida la funcții publice.

1. – *Petiționara este o asociație de obediță masonică italiană, care regrupează mai multe loji. Ea există din anul 1805 și este afiliată Masoneriei Universale. Având statutul unei asociații de drept privat, nerecunoscută în baza articolului 36 din Codul civil, ea nu are personalitate juridică. Ea și-a depus statutul pe lângă un notar, unde documentul este accesibil oricui.*

2. – *Articolul 5 din legea regională nr. 34 din 5 august 1996, care stabilește modalitățile și condițiile de prezentare a candidaturilor pentru nominalizări și desemnări în funcții publice de resort din regiunea Marcia prevede, între altele, că nu le este permis candidaților să facă parte din masonerie.*

3. – *În cererea sa din 31 ianuarie 1997 adresată Comisiei, asociația denunță violarea articolelor 11, 8, 9, 10, 14, 15 din Convenție, datorită adopției, în regiunea Marcia, a legii din 1996.*

• Hotărârea din 2 august 2001 (secțiunea IV) (Culegere 2001)

4. – Potrivit petiționarei, articolul 5 al legii din 1996 nesocotește articolul 11 din Convenție, obligându-i pe candidații la niște funcții publice să-și declare non-apartenența la masonerie. El nu limitează doar libertatea de asociere a fiecărui membru al masoneriei (fiind obligat să renunțe la a fi membru, fie să renunțe la o funcție într-un organ regional), ci și libertatea asociației însăși.

Curtea reamintește că articolul 11 se aplică asociațiilor, chiar și în cazul în care activitățile lor trec în ochii autorităților naționale ca aducând atingere structurilor constituționale ale unui stat și cerând niște măsuri restrictive. Acest raționament este cu atât mai valabil pentru o asociație care, în mod asemănător cu petiționara, nu este bănuită că ar aduce o asemenea atingere.

În plus, și mai ales, măsura litigioasă îi poate provoca un prejudiciu petiționarei, anume o pierdere a unor membri și a prestigiului. Există deci o ingerință în libertatea de asociere, în așa fel încât petiționara este îndreptățită să se pretindă victimă a violării invocate. Curtea respinge astfel excepția ridicată de guvern în această privință (unanimitate).

5. – Ingerința aceasta er oare justificată în lumina primci fraze a paragrafului 2 din articolul 11?

Ea era prevăzută prin lege, din moment ce se baza pe o lege regională.

Ea urmărea, potrivit guvernului, să "liniștească" opinia publică, într-un moment în care se discută intens despre rolul pe care anumiți membri ai francmasoneriei l-au avut în viața țării. Curtea admite deci că respectiva ingerință urmărea protecția securității naționale și apărarea ordinii.

În schimb, Curtea conchide că interdicția incriminată, oricât de minimă ar putea fi pentru petiționară, nu era necesară într-o societate democratică. Desigur, numărul membrilor, efectivi sau potențiali, ai asociației petiționare, care pot fi confrunțați cu dilema de a alege între apartenența la masonerie și participarea la o competiție pentru funcțiile vizate prin articolul 5 al legii din 1996, nu poate fi important în raport cu numărul total al membrilor asociației. Prejudiciul pe care petiționara l-ar putea suferi este deci redus. Cu toate acestea, estimează Curtea, libertatea de asociere este atât de importantă încât ea nu poate suferi vreo limitare oarecare, nici chiar pentru o persoană candidată la o funcție publică, în măsura în care cel interesat nu comite el însuși, datorită apartenenței la asociație, nici un act reprobabil. Pe de altă parte, este evident că asociația are de suportat repercursiunile deciziilor membrilor săi.

6. – Interdicția incriminată era oare justificată de a doua fază a paragrafului 2 al articolului 11?

Curtea consideră că ea era "legitimă". Într-adevăr, situația juridică era îndeajuns de clară pentru a-i permite petiționarei să-și regleze conduita, iar condiția de previzibilitate era îndeplinită, petiționara neavând posibilitatea de a ataca în justiție constituționalitatea articolului 5 al legii din 1996.

În ceea ce privește posturile despre care este vorba în această dispoziție, ele nu făceau parte din orgnigrama regională, ci se încadrau în alte două categorii: cea a organizațiilor regionale și cea care preciza numirile și desemnările revenind consiliului regional. Ele ieșeau, deci, din cadrul "administrației statului", o noțiune care cheamă la o interpretare îngustă.

Pe scurt, ingerința litigioasă nu își găsește justificarea nici în a doua fază a paragrafului 2. S-a petrecut, deci, o violare a articolului 11 (unanimitate).

7. – Curtea nu consideră necesar să examineze separat învinuirile bazate pe articolele 13 și 14 ale Convenției (unanimitate), deoarece ele se leagă de aceleași fapte ca acelea examinate în baza articolului 11.

8. – Ea consideră că însăși constatarea violării este suficientă pentru a repara dauna reclamată de petiționară și îi acordă acesteia suma de 10.000.000 LIT pentru cheltuieli de judecată (unanimitate).

9. Bibliografie

DECAUX (E.) ȘI TAVERNIER (P.) – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme (année 2001)”, *J.D.I.* 2002, p. 305–306.

DEFFAINS (N.) – „Note”, *Europe* noiembrie 2001, p. 21–22.

SUDRE (F.) – “Droit de la Convention européenne des droits de l’homme”, *J.C.P.* 2002, édition générale, nr. 3, I, 105.

4. Dizolvarea asociațiilor

222. CAZUL PARTIDULUI COMUNIST UNIFICAT DIN TURCIA ȘI ALȚII *contra* TURCIEI – Dizolvarea unui partid politic de către Curtea Constituțională.

1. – *Partidul Comunist Unificat din Turcia (TBKP), prim petiționar, este un partid politic înființat la 4 iunie 1990 de către treizeci și șase de persoane, printre care Dnii Nihat Sargin și Nabi Yağci, cel de al doilea și respectiv al treilea petiționar. Resortisanți turci cu domiciliul la Istanbul, aceștia din urmă sunt, în momentul petrecerii faptelor, președinte și respectiv secretar general al TBKP.*

La 14 iunie 1990, procurorul general de pe lângă Curtea de Casație invită Curtea Constituțională să dizolve TBKP, căruia îi reproșează că a vrut să instaureze dominația unei clase sociale asupra celorlalte, că a succedat unui partid politic care fusese mai înainte dizolvat, că a inclus în numele partidului termenul de „comunisi” interzis prin lege și că a desfășurat niște activități susceptibile de a aduce atingere integrității teritoriale a statului și unității națiunii. În sprijinul cererii sale, el invocă și anumite pasaje din programul partidului.

La 16 iulie 1991, Curtea Constituțională pronunță dizolvarea TBKP, care aduce după sine lichidarea și transferul către Tezaurul public al bunurilor partidului precum și interdicția, pentru Dnii Sargin și Yağci, de a îndeplini niște funcții similare în orice altă formațiune politică.

2. – *În petiția lor din 7 ianuarie 1992 adresată Comisiei, TBKP împreună cu Dnii Sargin și Yağci invocă articolele 6§2, 9, 10 și 11 ale Convenției considerate fiecare izolat și combinate cu articolele 14 (pentru articolele 9, 10 și 11) și 18, precum și articolele 1 și 3 din Protocolul nr. 1¹.*

• *Hotărârea din 30 ianuarie 1998 (marea cameră) (Culegere 1998–I)*

3. – Dizolvarea TBKP și interdicerea, pentru conducătorii săi – printre care și Dnii Sargin și Yağci – să îndeplinească funcții comparabile în orice alt partid politic reprezintă sau nu o violare a dreptului petiționarilor la libertatea de asociere?

¹ La 6 decembrie 1994, Comisia declară neadmisibilă cererea, cu excepția învinuirii bazate pe art. 6§2. În raportul său din 3 septembrie 1996, ea formulează în unanimitate avizul potrivit căruia a avut loc o violare a art. 11, că nu se pune nici o problemă distinctă legată de articolele 9 și 10 și că nu este cazul să fie examinate separat învinuirile aduse în baza articolelor 14 și 18 ale Convenției și în baza articolelor 1 și 3 ale Protocolului nr. 1.

Prima problemă care trebuie lămurită este legată de aplicabilitatea articolului 11, combătută de guvern. Potrivit opiniei Curții, textul articolului 11 furnizează un prim element de răspuns la întrebarea de a și dacă partidele politice se pot prevala de această dispoziție. Dacă articolul 11 menționează „libertatea de asociere, inclusiv dreptul de a înființa, împreună cu alții, sindicate”, conjuncția „inclusiv” dovedește cu claritate că nu este vorba aici decât de un exemplu, printre atâtea altele, al formei pe care poate să o ia exercitarea dreptului la libertatea de asociere. Nu se poate, deci, trage concluzia, așa cum a făcut-o guvernul, că prin menționarea sindicatelor – pentru niște motive care țin în primul rând de dezbaterile aflate în curs la acea epocă – că autorii convenției ar fi înțeles să excludă partidele politice din domeniul de aplicare al articolului 11. Partidele politice reprezintă o formă de asociere esențială pentru buna funcționare a democrației. Ținând seama de importanța acesteia în sistemul Convenției, se poate afirma cu certitudine că și partidele se includ în înțelesul articolului 11.

O asociație, fie ea un partid politic, nu se situează în afara domeniului de aplicare a Convenției prin simplul fapt că activitățile sale trec în ochii autorităților drept atingeri aduse structurilor constituționale ale unui stat și determină astfel luarea unor măsuri restrictive. Organizarea instituțională și politică a statelor membre trebuie să respecte drepturile și principiile înscrise în Convenție. Contează prea puțin, în această privință, că sunt în cauză niște dispoziții constituționale sau doar legislative. O dată ce statul în cauză își exercită prin ele „jurisdicția”, ele se află în situația de a se supune Convenției. De altfel, dreptul consacrat prin articolul 11 s-ar vâdi eminentement teoretic și iluzoriu dacă nu s-ar referi decât la înființarea unei asociații, autoritățile naționale putând pune capăt de îndată existenței acesteia, fără să trebuiască să se conformeze Convenției. Rezultă de aici că protecția articolului 11 acoperă întreaga durată de viață a asociațiilor, dizolvarea lor de către autoritățile unei țări trebuind, în consecință, să satisfacă cerințele paragrafului 2 al acestei dispoziții.

În concluzie, articolul 11 se aplică faptelor cauzei.

4. – În legătură cu respectarea articolului 11, Curtea ajunge, mai întâi, la concluzia existenței unei ingerințe în exercitarea, de către cei trei petiționari, a dreptului lor la libertatea de asociere, ținând seama – fiind vorba de Dnii Sargin și Yağci – de calitatea lor de fondatori și de conducători ai partidului și de interdicția care îi lovește de a exercita niște responsabilități asemănătoare în orice altă formațiune politică. Ea examinează apoi justificarea ingerinței.

Compăruții erau de acord să considere că ingerința era „prevăzută de lege”, măsurile litigioase pronunțate de către Curtea Constituțională bazându-se pe articolele 2, 3§1, 6, 10§1, 14§1, fostul articol 68 al Constituției, precum și pe articolele 78, 81 și 96§3 din Legea nr. 2.820 cu privire la partidele politice.

Curtea consideră că dizolvarea TBKP urmărea cel puțin unul dintre „scopurile legitime” enumerate în articolul 11: protecția „securității naționale”.

Curtea reține de la bun început că TBKP a fost dizolvat înainte chiar de a-și începe activitățile și că, în consecință, această măsură a fost ordonată numai pe baza statutelor și a programului acestuia, din care nimic nu arată, totuși – așa cum reiese, de altfel, și din decizia Curții Constituționale – că ele nu ar reflecta adevăratele obiective ale partidului și intențiile conducătorilor săi.

Potrivit părerii Curții, denumirea pe care și-o dă un partid politic nu poate, în principiu, să justifice o măsură atât de radicală ca dizolvarea, în lipsa altor circumstanțe pertinente și suficiente. În absența unor elemente concrete care să poată demonstra că, hotărând să se numească „comunist”, TBKP optase pentru o politică reprezentând o reală amenințare pentru societatea sau statul turc, Curtea nu poate să admită că proba bazată pe numele partidului poate, ea singură, să determine dizolvarea acestuia.

Curtea subliniază că una dintre principalele caracteristici ale democrației rezidă în posibilitatea pe care ea o oferă de a rezolva prin dialog și fără recurgere la violență problemele cu care se confruntă o țară, și aceasta chiar când ele sunt incomode. Democrația se „hrănește” efectiv din libertatea de exprimare. Din această perspectivă, o formație politică nu poate fi hărțuită doar pentru că dorește să dezbată în mod public soarta unei părți a populației unui stat și să se integreze în viața politică a acestuia în scopul de a găsi, respectând regulile democratice, niște soluții care să-i poată satisface pe toți actorii implicați. Or, judecând după programul său, acesta era tocmai obiectivul TBKP în respectivul domeniu.

Desigur, nu se poate exclude faptul că programul unui partid politic poate ascunde niște obiective și intenții care diferă de cele pe care le afișează în mod public. Pentru a fi siguri de aceasta, trebuie făcută o comparație între conținutul sus-numitului program și acțiunile și luările de poziție ale titularului acestuia. Or, în speță, programul TBKP nu a fost de fel dezmințit prin acțiuni concrete, deoarece, dizolvat imediat în urma înființării sale, partidul nu a avut nici măcar timp să desfășoare vreo acțiune. Astfel, el a fost sancționat pentru un comportament ținând numai de exercitarea libertății de exprimare.

Curtea este gata să țină seama și de circumstanțele din jurul cazului supus examinării sale, în special de dificultățile legate de lupta împotriva terorismului. Totuși, ea nu vede, în speță, niște elemente care să-i permită – în lipsa oricărei activități a TBKP – să tragă concluzia vreunei responsabilități a acestuia în privința problemelor pe care terorismul le pune în Turcia.

O măsură atât de radicală ca dizolvarea imediată și definitivă a TBKP, pronunțată înainte chiar de primele sale activități și însoțită de o interdicție, pentru conducătorii săi, de a desfășura orice altă activitate politică, se vedește disproportionată față de scopul urmărit și prin urmare, nu este necesară într-o societate democratică. În consecință, ea a încălcat articolul 11 (unanimitate).

5. – În cererea lor adresată Comisiei, petiționarii mai invocau și o violare a articolelor 9, 10, 14 și 18 din Convenție. Deoarece nu și-au menținut aceste învinuiri cu ocazia procedurii desfășurate în fața ei, Curtea nu vede motivul pentru care le-ar examina din oficiu (unanimitate).

6. – Petiționarii susțineau că drept urmare a dizolvării TBKP – confiscarea bunurilor sale și transferul lor către Tezaurul public, apoi interdicția care îi lovea pe conducătorii săi de a participa la alegeri – se produsese o infracțiune referitoare la articolele 1 și 3 din Protocolul nr. 1.

Curtea arată că măsurile incriminate reprezentau niște efecte accesorii ale dizolvării TBKP, constitutivă a încălcării articolului 11. Ea consideră, deci, că este inutil să examineze separat acest învinuiri (unanimitate).

7. – Curtea reține că cererea de reparație pentru prejudiciu material se bazează pe o aplicare fictivă a dispozițiilor care, în legea cu privire la partidele politice, reglementează acordarea, în anumite condiții, de ajutoare publice către respectivele partide. Cererea de reparație se mai bazează și pe o estimare a cotizațiilor membrilor și simpatizanților TBKP. Or, nu se poate specula nici cu privire la efectul aplicării sus-numitelor dispoziții în cazul TBKP, nici cu privire la totalul încasărilor de pe urma eventualelor cotizații. În consecință, este cazul ca această cerere să fie respinsă, în lipsa unei legături de cauzalitate între violarea constatată și prejudiciul invocat.

Curtea admite că Dnii Sargin și Yağci au suferit un prejudiciu moral. Ea îl consideră însă îndeajuns compensat prin constatarea violării articolului 11 (unanimitate).

Statuând în echitate, ea le alocă Dlor Sargin și Yağci, pentru cheltuieli de judecată, o sumă globală de 120.000 FF.

8. Bibliografie

- CAMERON (I.). – „European Court of Human Rights”. *E.P.L.* 1999, p. 187.
- COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „L’activité de la Cour européenne des droits de l’homme en 1998 et 1999”. *A.F.D.I.* 1999, p. 747-766.
- DECALX (E.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Court européenne des droits de l’homme (année 1999)”. *J.D.I.* 2000, p. 97-102.
- DUARTÉ (B.). – „Les partis politiques, la démocratie et la Convention européenne des droits de l’homme”. *R.T.D.H.* 1999, p. 314-350.
- KABOĞLU (I. Ö.). – „La liberté d’expression en Turquie”. *R.T.D.H.* 1999, p. 253-276.
- LABAYLE (H.) și SUDRE (F.). – „Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme et droit administratif”. *R.F.D.A.* 1999, p. 792-799.
- LAMBERT (P.). – „La Cour européenne des droits de l’homme – année 1998”. *J.T.D.E.* 1999, p. 31 și urm.
- PEREZ (S.). – „Droit européen des droits de l’homme”. D. 1998, sommaires commentés, p. 372.
- PETTITI (L.-E.). – „Droits de l’homme”. *R.S.C.D.P.C.* 1998, p. 602-604.
- SUDRE (F.). – „Droit de la Convention européenne des droits de l’homme”. *J.C.P.* 1999, édition générale, n° 3, I. 105.
- SUDRE (F.) și alții – „Les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l’homme”. Paris, PUF, 2003, p. 50-61 et 470-480.
- WOODS (L.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1998”. *B.Y.B.I.L.* 1998, p. 397-400.

223. CAZUL REFAH PARTISI (PARTIDUL PROSPERITĂȚII) ȘI ALȚII contra TURCIEI – Dizolvarea unui partid politic de către Curtea Constituțională

1. – Refah Partisi (*Partidul prosperității*, „Refah”) este un partid politic fondat la 19 iulie 1983. Președintele său, Necmettin Erbakan, este deputat. Şevket Kazan și Ahmet Tekdal sunt oameni politici și avocați; ambii sunt deputați și vicepreședinți ai Refah.

La alegerile legislative din 24 decembrie 1995, Refah obține 22% din voturi și 158 de locuri (din 450) în Marea Adunare Națională, devenind astfel primul partid politic turc. La 28 iunie 1996, el accede la putere, formând un guvern de coaliție împreună cu Partidul Căii Drepte. La alegerile municipale din 3 noiembrie 1996, el obține 35% din voturi.

2. – La 21 mai 1997, procurorul general de pe lângă Curtea de Casație intenționează în fața Curții Constituționale o acțiune în dizolvare a partidului Refah, căruia îi reproșează că s-a transformat în „centru de activități contrare principiului laicității”. El invocă mai multe acte și declarații ale unor conducători și membri ai Refah, din care deduce că anumite obiective ale partidului, cum ar fi instaurarea șariei¹ și a unui regim teocratic, sunt incompatibile cu cerințele unei societăți democratice.

În fața Curții Constituționale, reprezentanții petiționarilor au adus o serie de argumente: parchetul s-a referit la simple extrase din discursurile litigioase, răstălmăcindu-le sensul și fără a ține seama de context; partidul Refah care, în acea epocă, este la putere de un an de zile, a respectat întotdeauna principiul laicității și toate credințele religioase și nu trebuie, deci, confundat cu partidele politice care urmăresc instaurarea unui regim totalitar; responsabilități partidului Refah nu au luat cunoștință de anumite comentarii incriminate în această cauză decât în urma notificării cererii de dizolvare, venită din partea procurorului și i-au exclus, de altfel, din partid pe autorii acestor comentarii, pentru a evita ca Refah să fie considerat ca un „centru” de activități ilegale în sensul legii care reglementează activitatea partidelor politice.

Printr-o hotărâre din 16 ianuarie 1998, Curtea Constituțională pronunță dizolvarea Refah, pe motiv că acesta a devenit „un centru de activități contrare principiului laicității”. Ea ordonă de asemenea transferarea bunurilor partidului Refah în Tezaurul Public. Ea consideră de altfel că declarațiile publice ale conducătorilor partidului, în special cele aparținând domnilor Necmettin Erbakan, Şevket Kazan și Ahmet Tekdal, au angajat în mod direct responsabilitatea partidului Refah în ceea ce privește constituționalitatea activităților sale: în consecință, ea decide să-i decadă pe aceștia din urmă din mandatul lor de deputați și să le interzică să exercite anumite alte funcții politice pe timp de cinci ani.

3. – Petiționarii sesizează Comisia la 22 mai 1998. Ei invocă articolele 9, 10, 11, 14, 17 și 18 din Convenție și articolele 1 și 3 din Protocolul nr. 1.

4. – O cameră (secția III) reunește și declară admisibile în parte petițiile, la 3 octombrie 2000. Printr-o hotărâre din 31 iulie 2001, ea conchide că nu a existat o violare a articolului 11 al Convenției (patru voturi contra trei) și că nu se pune nici o problemă distinctă din perspectiva articolelor 9, 10, 14, 17 și 18 ale Convenției, ca și din cea a articolelor 1 și 3 ale Protocolului nr. 1

¹Şaria = legea islamică (N.R.)

(unanimitate). La 30 octombrie 2001, petiționarii solicită retrimiterea cauzei în fața Marii Camere. La 12 decembrie 2001, colegiul acesteia le aprobă cererea.

• **Hotărârea din 13 februarie 2003 (Marea Cameră) (CEDO 2003-II)**

5. – Părțile recunoșteau că dizolvarea partidului Refah și măsurile care o însoțeau constituie o ingerință în exercitarea de către petiționari a dreptului lor la libertatea de asociere recunoscut prin articolul 11.

6. – Curtea estimează în plus că, în conformitate cu cerințele din paragraful 2 al acestei dispoziții, ingerința era prevăzută prin lege (în principal prin Constituție) și urmărea mai multe scopuri legitime (menținerea securității naționale și a siguranței publice, apărarea ordinii și/sau prevenirea delictelor, protecția drepturilor și libertăților celorlalți).

7. – Rămâne de determinat dacă ea era „necesară într-o societate democratică”. Curtea estimează că un partid politic poate promova o schimbare a legislației sau structurilor legale sau constituționale ale statului cu două condiții: mijloacele utilizate în acest scop trebuie să fie legale și democratice; schimbarea propusă trebuie să fie ea însăși compatibilă cu principiile democratice fundamentale. De aici decurge în mod necesar faptul că un partid politic ai cărui responsabili incită la recurgerea la violență sau propun un proiect politic care nu respectă democrația, sau care urmărește distrugerea acesteia și nesocotirea drepturilor și libertăților pe care ea le recunoaște nu se poate prevala de protecția Convenției împotriva sancțiunilor aplicate pentru aceste motive.

Numai niște motive convingătoare și imperative pot justifica unele restricții aduse libertății de asociere a partidelor politice, statele contractante nedispunând decât de o marjă de apreciere redusă. Cu condiția să îndeplinească condițiile mai sus menționate, un partid politic care se inspiră din valorile morale impuse de o religie nu poate fi considerat de la bun început ca o formație care încalcă principiile fundamentale ale democrației, așa cum rezultă acestea din Convenție.

Curtea mai consideră că statutul și programul unui partid politic nu pot fi considerate ca singur criteriu pentru a determina obiectivele și intențiile acestuia. Experiența politică a statelor contractante a arătat că, în trecut, partidele politice care aveau scopuri contrare principiilor fundamentale ale democrației nu le-au dezvăluit în texte oficiale până când nu și-au însușit puterea. De aceea, Curtea a reamintit întotdeauna că nu se poate exclude posibilitatea ca programul politic al unui partid să ascundă obiective și intenții diferite de cele pe care le afișează în mod public. Pentru a ne asigura de aceasta, trebuie să comparăm conținutul acestui program cu actele și luările de poziție ale membrilor și conducătorilor partidului în cauză.

8. – Curtea mai face câteva constatări. Mai întâi, actele și discursurile membrilor și conducătorilor Refah, invocate de Curtea Constituțională, erau imputabile ansamblului partidului.

Apoi, ele dezvăluiau proiectul politic pe termen lung al Refah, care urmărea instaurarea unui regim fondat pe șaria în cadrul unui sistem multijuridic. Reflectând cu fidelitate dogmele și regulile propovăduite de religie, șaria prezintă un caracter stabil și invariabil. Îi sunt străine principii ca pluralismul în viața politică, sau ca evoluția neîncetată a libertăților publice. Un

regim bazat pe șaria se delimitează net de valorile Convenției, dacă ținem seama, în special, de regulile sale de drept penal și de procedură penală, de locul pe care îl rezervă femeilor în ordinea juridică și de intervenția sa în toate domeniile vieții private și publice conform normelor religioase. Cât privește sistemul multijuridic, acesta ar introduce în raporturile de drept o distincție între persoanele particulare, bazată pe religie, le-ar categorisi potrivit apartenenței lor religioase și le-ar recunoaște drepturi și libertăți nu în calitate de indivizi, ci în funcție de apartenența lor la o mișcare religioasă. Acest sistem nu poate fi considerat compatibil cu sistemul Convenției deoarece, pe de o parte, suprimă rolul statului ca garant al drepturilor și libertăților individuale și ca organizator imparțial al exercitării diverselor convingeri și religii într-o societate democratică și, pe de altă parte, încalcă fără îndoială principiul nediscriminării indivizilor în ceea ce privește beneficierea de libertățile publice.

În fine, Refah nu excludea recurgerea la forță pentru a-și realiza proiectul și pentru a menține în funcție sistemul pe care îl prevedea.

Curtea consideră că aceste proiecte erau în contradicție cu concepția de „societate democratică” și că șansele reale de a le pune în aplicare, pe care Refah le avea, dădeau un caracter mai tangibil și mai imediat primejdiei pentru democrație. Ea a conchis că sancțiunea aplicată petiționarilor de către Curtea Constituțională, chiar și în cadrul marjei de apreciere reduse de care dispunea statul pârât, răspundea unei „nevoi sociale imperioase”, și că ingerințele în cauză nu pot trece drept disproporționate față de scopurile urmărite. De vreme ce existau rațiuni convingătoare și imperative ce puteau justifica dizolvarea partidului Refah și decăderea temporară din anumite drepturi politice, pronunțată împotriva celorlalți petiționari, nu a avut loc o violare a articolului 11 (unanimitate).

9. – Cât privește acuzațiile bazate pe articolele 9, 10, 14, 17 și 18, cu privire la aceleași fapte ca acelea examinate în lumina articolului 11, Curtea consideră că este inutil să le mai studieze separat (unanimitate).

10. – În legătură cu învinuirile bazate pe articolele 1 și 3 din Protocolul nr. 1, acestea suferă aceeași soartă (unanimitate). Curtea notează că atât confiscarea bunurilor Refah și transferarea lor la Tezaurul Public, cât și interdicția care îi lovește pe conducătorii săi de a participa la unele alegeri nu sunt decât efecte secundare ale dizolvării partidului, care este compatibilă cu articolul 11.

11. *Bibliografie*

KUGELMANN (D.) – „Die streitbare Demokratie nach der EMRK. Politische Parteien und Gottesstaat: Das Urteil des EGMR zur Auflösung der Wohlfahrtspartei in der Türkei”. *EuGRZ* 2003, p. 533-544.

LEVINET (M.) – « L'incompatibilité entre l'État théocratique et la Convention européenne des droits de l'homme. À propos de l'arrêt rendu le 13 février 2003 par la Cour de Strasbourg dans l'affaire *Refah Partisi et autres c. Turquie* », *R.F.D.C.* 2004, p. 207 et s.

MARGUÉNAUD (J.-P.) – « Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme », *A.D.E.* 2003, p. 674-675.

SOTTIAUX (S.) – « Anti-democratic associations : content and consequences in Article 11 adjudication », *N.Q.R.H.* 2004, p. 585-599.

SUDRE (F.) și alții. – « Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (2003) », *R.D.P.* 2004, p. 836-839.

Capitolul 3

DREPTUL LA ALEGERI LIBERE

(articolul 3 din Protocolul nr. 1)

1. Sistemele electorale

224. CAZUL MATHIEU-MOHIN ȘI CLERFAYT *contra* BELGIEI – Mod de desemnare a reprezentanților în Consiliul Flamand

1. – Dna Lucienne Mathieu-Mohin și dl Georges Clerfayt au domiciliul în arondismentul administrației Hal-Vilvorde, în regiunea flamandă, prima la Vilvorde și al doilea la Rhode-Saint-Genèse. Aleși prin sufragiu universal direct în arondismentul electoral Bruxelles, unde se află cele două orașe ale lor, ei fac parte din Senat și, respectiv, din Camera Reprezentanților.

În termenii legislației în vigoare, arondismentul administrativ Hal-Vilvorde aparține de „regiunea de limbă olandeză” și de „regiunea flamandă”, deci de autoritatea Consiliului Flamand. Acesta din urmă se bucură de putere legislativă în problemele „regionale” și „comunitare”, în timp ce în Walonia primele sunt de resortul Consiliului Walon, iar ultimele – în afară de comunele din „regiunea de limbă germană” – de cel al Consiliului Comunității Franceze.

În timpul unei perioade de tranziție, care a început în 1981 și încă nu s-a terminat, Consiliul Flamand se compune, conform legii speciale a reformelor instituționale din 8 august 1980, din membrii grupurilor lingvistice olandeze de la Camera Reprezentanților și de la Senat. Pentru a aparține unuia dintre aceste grupuri, un deputat sau un senator, ales în arondismentul electoral Bruxelles, trebuie să depună jurământul său de parlamentar în limba olandeză. Or, dna Mathieu-Mohin și dl Clerfayt l-au depus în franceză.

În calitate de alegători, numeroasele persoane de exprimare franceză, care trăiesc în comunele arondismentului administrativ Hal-Vilvorde, nu pot deci alege în Consiliul Flamand decât olandezi sau francofoni care să fi consimțit a se alătura grupului lingvistic olandez al Camerei lor, cu consecințele ce decurg pentru calculul majorității calificate, cerut în

anumite cazuri prin Constituție, după reformele din 1970 și 1980. În calitate de aleși, ei nu pot face parte din respectivul Consiliu dacă, așa cum au acest drept, depun jurământul în limba franceză.

2. – În cererea lor, din 5 februarie 1981, către Comisie, dna Mathieu-Mohin și dl Clerfayt denunță, în dubla lor calitate de alegători și de aleși, modul de desemnare a unor reprezentanți ai arondismentului administrativ Hal-Vilvorde în Consiliul Flamand; ei invocă art. 1 și 3 din Protocolul nr. 1, luate separat sau combinate cu art. 14 din Convenție.¹

• Hotărârea din 2 martie 1987 (plenul Curții) (seria A nr. 113)

3. – Confruntată pentru prima oară cu art. 3 din Protocolul nr. 1, Curtea consideră necesar să arate, mai întâi, sensul pe care ea îl dă acestei dispoziții. Consacrând un principiu caracteristic unui regim politic cu adevărat democratic, art. 3 capătă o importanță capitală în sistemul de la Strasbourg. Ca și celelalte clauze normative ale Convenției și Protocolelor, el nu dă naștere la simple obligații interstatale; el implică drepturile individuale de a vota și de a fi ales. Acestea din urmă, totuși, nu au un caracter absolut; art. 3 le recunoaște, fără a le enunța în termeni clari și fără măcar a-i defini, existând loc pentru limitări implicite. Statele contractante se bucură aici de o marjă largă de apreciere, dar Curtea trebuie să se asigure că acele condiții, cu care sunt însoțite aceste drepturi, nu le reduc până la punctul de a le atinge în însăși substanța lor și să le lipsească de efectivitatea lor, că ele urmăresc un țel legitim, iar mijloacele folosite să nu se dovedească a fi disproportionale.

Expresia „corp legislativ“ trebuie interpretată în funcție de situația constituțională a statului; ea nu vizează neapărat numai Parlamentul național. În acest caz, Consiliul Flamand are atribuții și puteri destul de largi pentru a fi considerat un element al unui asemenea „corp“.

În ce privește modul de desemnare a „corpului legislativ“, art. 3 nu prescrie nici un sistem determinat. Aici, de asemenea, statele contractante dispun de o largă marjă de apreciere, având în vedere diversitatea în speță și variabilitatea în timp a legilor lor în acest domeniu. Sistemele electorale caută să răspundă unor obiective, câteodată puțin compatibile între ele (să reflecte opiniile poporului și să favorizeze formarea unei voințe politice); ele trebuie, în același timp, să asigure, în afară de libertatea de exprimare, principiul egalității de tratament a tuturor cetățenilor, fără ca toate buletinele să trebuiască să aibă, pentru aceasta, o greutate egală în ce privește rezultatul și nici oricare candidat șanse egale de a câștiga. Astfel, nici un sistem nu ar ști să evite fenomenul „voturilor pierdute“ (nule, *n.t.*)

¹ La 12 iulie 1983, Comisia declară cererea parțial acceptabilă. În raportul său din 15 martie 1985, ea pune concluzia că a existat o violare a art. 3 din Protocolul nr. 1 în partea principală a reclamației petiționarilor în calitate de alegători (10 voturi pentru, 1 împotriva) și că nu este necesar de a se plasa în domeniul art. 14 din Convenție și nici de a examina separat chestiunea violării Convenției și a Protocolului nr. 1 în ce privește aleșii.

4. – Curtea examinează apoi reclamațiile petiționarilor în lumina art. 3 astfel interpretat. Legea specială din 1980 se înscrie într-un sistem instituțional general al statului belgian, inspirat din principiul teritorialității și privind atât instituțiile administrative și publice, cât și repartitia competențelor și a puterilor lor. Încă neterminată, reforma în curs caută să realizeze un echilibru între comunitățile culturale și regiuni ale Regatului, prin intermediul unui ansamblu complex de frâne și contragreutăți; ea are ca țel să reducă, prin crearea de structuri mai stabile și descentralizate, neînțelegerile lingvistice din interiorul țării. Legitimă în sine, această intenție apare cu claritate din dezbaterile unui Parlament național democratic și din majoritățile masive obținute de numita lege.

Obligația, pentru minoritățile lingvistice, de a acorda sufragiile lor unor persoane capabile și gata să folosească limba regiunii lor se întâlnește în numeroase state și nu amenință, prin forța lucrurilor, interesele acestor minorități. Așa se întâmplă, mai ales, când există garanții sub forma, spre exemplu, a unor majorități calificate, împotriva modificărilor neașteptate sau arbitrare. Într-un caz ca acesta, alegătorii francofoni din arondismentul Hal-Vilvorde se bucură de drepturi de vot și de eligibilitate în aceleași condiții legale ca și alegătorii olandofoni. Limitarea pe care ei o suportă nu este disproporționată și nu încalcă, deci, art. 3 din Protocolul nr. 1 (13 voturi pentru, 5 împotrivă).

5. – Dna Mathieu-Mohin și dl Clerfayt denunțau, de asemenea, o discriminare bazată pe limbă și apartenența la o minoritate națională. Constatând că alegația se bazează pe argumente care coincid cu cele deja examinate, Curtea se limitează a face trimitere la motivațiile prin care ea le-a înlăturat și care dovedesc absența oricărei „distincții” în detrimentul celor interesați. Nu a existat deci o violare a art. 14 al Convenției, combinat cu art. 3 din Protocolul nr. 1 (14 voturi pentru, 4 împotrivă).

6. Bibliografie

- ANDREWS (J.) și SHERLOCK (A.). – „Language, politics and electoral law in Belgium”. *E.L.R.* 1987, p. 398–399.
- COHEN-JONATHAN (G.). – „Cour européenne des droits de l’homme (chronique 1985–1986–1987)”. *C.D.E.* 1988, p. 487–490.
- DRZEMCZEWSKI (A.) și WARBRICK (C.). – „The European Convention on Human Rights”. *Y.E.L.* 1987, p. 371–375.
- DE MEYER (J.). – „Electoral rights”, în *The European system for the protection of human rights*. Dordrecht, Nijhoff, 1993, p. 553–569.
- HILLGRUBER (C.) și JESTAEDT (M.). – „The European Convention on Human Rights and the protection of national minorities”. Cologne, Verlag Wissenschaft und Politik, 1994, p. 67–69.
- MERRILLS (J.G.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1987”. *B.Y.B.I.L.* 1987, p. 466–470.
- ROLLAND (P.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme”. *J.D.I.* 1988, p. 849–852.

ST DRIF (F.) și alții – „Les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l’homme”. Paris, PUF, 2003, p. 488–496.

TOUSSAINT (P.). – „Commentaire”, *Journal des procès*, 3 aprilie 1987, p. 31.

VAN HAEGENDOREN (G.). – „International election monitoring”, *R.B.D.I.* 1987, p. 86–123.

2. Neeligibilitățile

225. CAZUL GITONAS ȘI ALȚII contra GRECIEI – Anularea unor alegeri de deputați, cu motivația că aceștia ar fi exercitat, timp de mai mult de trei luni în cursul celor trei ani precedând alegerile, o serie de funcții publice susceptibile de a genera neeligibilitate.

1. – *Dl Constantinos Gitonas, salariat al Băncii de Investiții, este detașat în postul de director general adjunct al cabinetului primului-ministru până la 24 mai 1989.*

Dl Dimitrios Paleothodoros este numit director general al celui de al doilea canal al televiziunii grecești, post pe care îl ocupă până la 23 noiembrie 1988. Dl Nicolaos Sifounakis este numit, la 25 februarie 1987, director general al Societății grecești de radio-televiziune și, la 10 noiembrie 1987, director general al primului canal al televiziunii grecești, post pe care îl ocupă până la 9 iulie 1988. Toți trei devin candidați la alegerile legislative din 8 aprilie 1990 și sunt aleși, primul în a doua circumscripție din Atena, al doilea în circumscripția din Zante și al treilea în cea din Lesbos.

La date diferite, eșalonându-se între 25 aprilie și 2 mai 1990, patru alegători din aceste circumscripții și un candidat – concurent al celui de al treilea petiționar – la chiar aceste alegeri, sesizează Curtea Supremă Specială: ei cer anularea alegerilor celor interesați invocând anumite motive de neeligibilitate enunțate la articolul 56, paragraful 3 al Constituției.

Prin trei hotărâri pronunțate pe 23 ianuarie și pe 29 mai 1991, Curtea Supremă Specială anulează alegerea petiționarilor: faptul de a fi exercitat funcțiile menționate mai sus în timpul unei perioade mai mari de trei luni în cursul celor trei ani precedând alegerile constituie un motiv de neeligibilitate în toate circumscripțiile teritoriului național.

2. – *De la 23 mai 1990 la 13 septembrie 1993, dl Ioannis Kavartzis ocupă postul de prim-guvernator adjunct al Organismului de Securitate Socială. El devine candidat la alegerile legislative din 10 octombrie 1993 și este ales în circumscripția din Evros.*

La 2 noiembrie 1993, un candidat concurent în aceeași circumscripție sesizează Curtea Supremă Specială: el cere anularea alegerii lui Kavartzis.

invocând anumite motive de neeligibilitate, enunțate de articolul 56, paragraful 3 al Constituției. Printr-o hotărâre din 22 martie 1995, Curtea Supremă Specială anulează alegerea.

3. – *De la 1 septembrie 1991 la 13 septembrie 1993, dl Gerassimos Giakoumatos ocupă postul de al doilea guvernator adjunct al Organismului de Securitate Socială. El devine candidat la alegerile legislative din 10 octombrie 1993 și este ales în a doua circumscripție din Atena.*

La 2 noiembrie 1993, un candidat concurent din aceeași circumscripție sesizează Curtea Supremă Specială: el cere anularea alegerii dlui Giakoumatos invocând anumite motive de neeligibilitate, enunțate în articolul 56, paragraful 3 al Constituției. Printr-o hotărâre din 22 martie 1995, Curtea Supremă Specială anulează alegerea.

4. – *Dl Gitonas sesizează Comisia la 12 iunie 1991, dnii Paleothodoros și Sifounakis la 22 noiembrie 1991, dl Kavartzis la 16 mai 1995 și dl Giakoumatos la 28 mai 1995. Invocând articolul 3 al Protocolului nr. 1, ei se plâng de anularea alegerii lor în Parlament¹.*

• **Hotărârea din 1 iulie 1997 (Cameră) (Culegere/1997–IV)**

5. – *Petiționarii invocau faptul că anularea alegerii lor de către Curtea Supremă Specială, în virtutea articolului 56, paragraful 3 al Constituției, a nesocotit dreptul corpului electoral de a-și alege în mod liber reprezentanții și, prin aceasta, propriul lor drept de a fi aleși. Ei estimau că articolul 56, paragraful 3 este imprecis și incoerent, dar esențialul reclamației lor se referea la hotărârile Curții Supreme Speciale: aceasta, în contradicție cu jurisprudența sa, ar fi interpretat într-un mod extensiv amintitul articol și ar fi instituit astfel noi cazuri de neeligibilitate care nu figurează în articol; or, neeligibilitățile sunt în mod limitativ enumerate în însuși textul Constituției și nu pot da loc decât la o interpretare restrictivă.*

6. – *După ce amintește jurisprudența sa referitoare la articolul 3 al Protocolului nr. 1, Curtea afirmă că statele dispun de o mare libertate pentru a-și stabili, în propria ordine constituțională, reguli referitoare la statutul parlamentarilor, printre care și criteriile de neeligibilitate. Cu toate că provin dintr-o preocupare comună – a asigura independența aleșilor, dar și libertatea alegătorilor – aceste criterii variază în funcție de factorii istorici și politici proprii fiecărui stat; multitudinea de situații prevăzute în constituțiile și legislațiile electorale a numeroase state membre ale Consiliului Europei*

¹ În rapoartele sale din 7 martie 1996 (dnii Gitonas, Paleothodoros și Sifounakis), 28 noiembrie 1996 (dl Kavartzis) și 21 ianuarie 1997 (dl Giakoumatos), Comisia conchide că articolul 3 al Protocolului nr. 1 a fost violat (9 voturi pentru, 8 împotriva în cazul dlui Gitonas și alții, 16 voturi pentru, 12 împotriva în cel al dlui Kavartzis și 14 voturi pentru, 12 împotriva în cel al dlui Giakoumatos).

demonstrează diversitatea de alegeri posibile în materie. În același timp, nici unul dintre aceste criterii nu ar trebui considerat mai adecvat decât altul, cu condiția ca el să garanteze exprimarea voinței poporului prin alegeri libere, cinste și periodice.

Neeligibilitatea stabilită prin articolul 53, paragraful 3 al Constituției al cărei echivalent se regăsește în numeroase state membre ale Consiliului Europei, vizează un dublu obiectiv, esențial pentru buna funcționare și menținerea regimului democratic: pe de o parte, a asigura egalitatea mijloacelor de influență între candidații de diferite tendințe politice, deoarece, câteodată, titularii de funcții publice pot fi avantajați, în mod abuziv, în detrimentul altora; pe de altă parte, a proteja corpul electoral de presiunile acestor titulari care, chiar din cauza funcțiilor lor, sunt determinați să ia numeroase și importante decizii și dispun de un mare prestigiu în ochii celor pe care-i administrează, în așa fel, încât ar putea orienta alegerea electorală a acestora din urmă. Curtea recunoaște că sistemul instaurat prin articolul 56 prezintă o anumită complexitate. Totuși, ea nu observă nici o incoerență și, cu atât mai puțin, l-ar putea considera drept arbitrar.

7. – Petiționarii consacrau esențialul argumentației lor în a demonstra nu numai că funcțiile pe care le exercitaseră nu intrau în câmpul de aplicare al articolului 56, paragraful 3, dar, și că jurisprudența Curții Supreme Speciale nu lăsa să se prevadă că ea ar adopta o asemenea poziție.

8. – Mai întâi, Curtea amintește că primele autorizate să interpreteze și să aplice dreptul intern sunt autoritățile naționale și, îndeosebi, Curțile și Tribunalele, special calificate în materie. Ea relevă, apoi, că funcțiile exercitate de către petiționari nu figurează în mod expres printre cele menționate în articolul 56, paragraful 3. Totuși, aceasta nu garantează celor interesați dreptul de a se vedea aleși. Curtea Supremă Specială statuează, în mod suveran, în virtutea articolului 58 al Constituției, în toate contestațiile referitoare la neeligibilitate și, ca în oricare ordine juridică prevăzând un asemenea sistem, cel care a fost ales în pofida regulilor în vigoare este decăzut din calitatea de deputat.

Or, Curtea Supremă Specială, în urma analizării naturii posturilor ocupate de către petiționari și a legislației aferente, a considerat că acestea se asimilează celor descrise la paragraful 3 al articolului 56: ea constata, în plus, îndeplinirea de către fiecare dintre cei interesați a condițiilor referitoare la perioada exercitării funcțiilor, la durata acestora, precum și a celor în măsură să antreneze neeligibilitatea. Din motive rezonabile, ea a apreciat necesar să pronunțe anularea alegerii acestora din urmă. Curtea nu ar fi putut ajunge la o concluzie diferită: nimic în hotărârile Curții Supreme Speciale nu permite să se creadă că amintita anulare era contrară legislației grecești, arbitrară sau disproporționată, sau că ea ar contracara „libera expresie a opiniei poporului asupra alegerii corpului legislativ”. În consecință, nu a avut loc o violare a articolului 3 al Protocolului nr. 1 (unanimitate).

9. Bibliografie

- DECAUX (E.) și TAVERNIER (P.), – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme (année 1997)”. *J.D.I.* 1998, p. 202–204.
- HUNT (M.).–„The European Convention on Human Rights”. *Y.E.L.* 1997, p. 659-660.
- KASTANAS (E.) și KTISTAKIS (Y.).–„Les affaires grecques devant la Cour européenne des droits de l’homme. Chronique de la jurisprudence en 1997”. *R.H.D.I.* 1997, p. 251-253.
- LAMBERT (P.). – „La Cour européenne des droits de l’homme – année 1997”. *J.T.D.E.* 1998, p. 36 și urm.
- SUDRE și alții.–„Chronique de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1997”. *R.U.D.H.* 1998, p. 81 și urm.
- TITLIX (P.).–„Inéligibilité et Convention européenne des droits de l’homme”, în *Mélanges en hommage à Louis Edouard Petit* Bruxelles, Bruylant, 1998, p. 721-731.
- WOODS (L.).–„Decisions on the European Convention on Human Rights during 1997”. *B.Y.B.I.L.* 1997, p. 410-412.

226. CAZUL PODKOLZINA contra LETONIEI - Neeligibilitate în Parlament pentru cunoaștere insuficientă a limbii oficiale

1.– *Ingrida Podkolzina, resortisantă letonă născută în 1964, cu domiciliul în localitatea Daugavpils, este membră a minorității rusofone (aproape 40% a populației) din Letonia.*

Ea figurează în calitate de candidată pentru circumscripția din Latgale pe lista Partidului armoniei naționale pentru alegerile parlamentare din 3 octombrie 1998. Această listă este înregistrată de Comisia electorală centrală după ce susnumitul partid i-a furnizat toate documentele cerute prin legea cu privire la alegerile parlamentare, inclusiv o copie a certificatului de cunoaștere a limbii de stat - letona - de către petiționară. Certificatul a fost emis de comisia permanentă de atestare lingvistică a orașului Daugavpils, organ subordonat Centrului limbii de stat, instituție administrativă ținând ea însăși de ministerul justiției.

Săptămâna următoare, o inspectoare din cadrul inspecției lingvistice a Centrului limbii de stat se prezintă la locul de muncă al petiționarei pentru a-i verifica nivelul de stăpânire a limbii letone și, pentru a face aceasta, începe o conversație cu ea în această limbă, cerându-i anume să explice care sunt motivele care au determinat-o să opteze în favoarea Partidului armoniei naționale și nu în favoarea altui partid. Ea revine în ziua următoare însoțită de martori și îi cere petiționarei să redacteze o disertație în letonă. Din cauza extremei sale nervozități, provocată de caracterul neașteptat al acestei examinări și de prezența constantă a martorilor, petiționara își întrerupe redactarea și rupe lucrarea. Inspectoarea întocmește atunci un proces verbal potrivit căruia petiționara nu stăpânește limba oficială. La 28 august 1998, Comisia electorală centrală o radiază pe petiționară de pe lista candidaților.

Aționând în numele și în interesul petiționarei, Partidul armoniei naționale introduce un recurs în anulare împotriva acestei decizii la Curtea regională din Riga. Această cerere este respinsă la 31 august 1998, pe motiv

că existența certificatului de cunoaștere a limbii oficiale, pentru candidații care nu au absolvit ciclul de studii în letonă, este condiția necesară la înregistrarea unei liste de candidați. Recursul în terță opoziție, înaintat împotriva acestei judecări de către partidul în cauză în fața președintelui Camerei cauzelor civile a Curții Supreme și a procurorului general al Republicii, este de asemenea respins.

2. – În cererea sa din 25 februarie 1999, adresată Curții, dna Podkolzina se plânge că radierea sa de pe lista de candidați pentru alegerile parlamentare, datorată insuficienței cunoașterii de către ea a letoniei, limba oficială a Letoniei, constituie o violare a dreptului său de a se declara candidată în alegeri, drept garantat prin articolul 3 al Protocolului nr. 1. Ea mai invocă, în plus, o violare a articolelor 13 și 14 ale Convenției.

• Hotărârea din 9 aprilie 2002 (secția I) (CEDO 2002-2)

3. – Curtea constată mai întâi că legea cu privire la alegerile parlamentare, care postulează neeligibilitatea cetățenilor care nu stăpânesc limba națională la un nivel superior de cunoaștere, are ca obiectiv asigurarea unei funcționări normale a sistemului instituțional leton. Ea reamintește apoi că nu are căderea de a lua poziție cu privire la alegerea limbii de lucru a unui Parlament național, deoarece această alegere, dictată de considerente de ordin istoric și politic, ține în principiu de domeniul de competență exclusivă a statului. Ea conchide că o asemenea cerință urmărește un scop legitim, și că îi revine deci să determine dacă radierea petiționarei de pe lista candidaților a fost proporțională cu scopul urmărit.

Curtea notează că petiționara era titulara unui certificat lingvistic oficial și valid, eliberat în urma unui examen organizat de către o comisie, urmat de o deliberare și de rezultatul unui vot, potrivit unor criterii obiective de notare și în conformitate cu un regulament. Cu toate că validitatea acestui document nu a fost pusă în cauză de către autorități, petiționara a fost supusă unui nou examen lingvistic, ca și alți opt candidați dintre cei douăzeci și unu care au avut de prezentat un certificat de cunoaștere a limbii de stat. Această apreciere a fost lăsată în întregime la discreția unui singur și unic funcționar, care s-a bucurat în acest domeniu de o putere de apreciere exorbitantă. Curtea își exprimă în plus surprinderea relativ la faptul, relatat de petiționară și necontestat de guvern, potrivit căruia aceasta din urmă a fost, cu acea ocazie, chestionată cu privire la motivele opțiunii sale politice.

În consecință, Curtea consideră că, în lipsa oricărei garanții de obiectivitate, procedura aplicată petiționarei este incompatibilă cu condițiile de echitate procedurală și de securitate juridică pretinse în materie de eligibilitate a candidaților. Această concluzie este confirmată, potrivit Curții, de modul în care Curtea regională din Riga a examinat recursul petiționarei, care Curtea, ne ținând seama decât de atestarea rezultând din examinarea litigioasă, a admis rezultatele acesteia ca fiind de necontestat. A vut loc, deci, o violare a articolului 3 din Protocolul nr. 1 (unanimitate).

4. – Considerând că învinuirea bazată pe articolul 14 al Convenției este în esență aceeași cu cea enunțată în baza articolului 3 din Protocolul nr. 1, Curtea estimează că nu este necesar să procedeze la o examinare separată (unanimitate).

5. – În plus, concluziile la care ea a ajuns din perspectiva articolului 3 din Protocolul nr. 1, analizat izolat, o dispensează de obligația de a judeca, în plus, și din perspectiva articolului 13 al Convenției (unanimitate).

6. – În baza articolului 41 al Convenției, Curtea respinge cererea de reparație a unor daune materiale (unanimitate), din lipsa unei legături de cauzalitate cu violarea constatată.

Ea îi alocă în echitate petiționarei suma de 7.500 pentru prejudiciu moral și 1.500 pentru cheltuieli de judecată la Strasbourg (unanimitate).

7. Bibliografie

DECAUX (E.) și TAVERNIER (P.) – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme (année 2002)”. *J.D.I.* 2003, p. 572-573.

HOFFMEISTER (F.). – « Note », *A.J.I.L.* 2003, p.664-669.

Levinet (M.). – « Les inéligibilités aux élections législatives devant la Cour européenne des droits de l’homme », *R.F.D.C.*, 2003, p. 425 și urm.

227. CAZUL ŽDANOKA contra LETONIEI – Neeligibilitate datorită unei apartenențe trecute la un partid politic declarat anticonstituțional și a activităților din cadrul acestuia

1. – Tatjana Ždanoka este o letonă născută în 1950, care locuiește la Riga. În 1971, ea devine membră a Partidului Comunist din Letonia (“PCL”), ramură regională a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (“PCUS”). În 1990, ea este aleasă deputat în Consiliul Suprem al Republicii Sovietice Socialiste Letone. După declarația de independență a Letoniei, în mai 1990, PCL, care a luat parte la două tentative de lovitură de stat, este declarat anticonstituțional, iar dizolvarea sa este pronunțată de Consiliul Suprem la 10 septembrie 1991.

În 1993, petiționara devine președinta Mișcării pentru justiție socială și egalitate de drepturi în Letonia, care se transformă mai târziu într-un partid politic, Egalitatea Drepturilor. Ea este aleasă în consiliul municipal din Riga în 1997 și încearcă să se prezinte la alegerile legislative din 1998. În acel moment, Comisia electorală centrală consideră că această candidatură nu este conformă cu legislația electorală, anume cu articolul 5 § 6 al legii din 1995, potrivit căreia persoanele care “au participat activ” la activitățile PCL după 13 ianuarie 1991 sunt declarate neeligibile. Ne dorind să compromită înregistrarea întregii liste, petiționara își retrage candidatura.

În baza unui recurs al Parchetului general, curtea regională din Riga pronunță o sentință care constată participarea activă a petiționarei în PCL după 13 ianuarie 1991. Această sentință este confirmată în apel de către

camera cauzelor civile a Curții Supreme la 15 decembrie 1999 ; această hotărâre fiind executorie, petiționara devine neeligibilă și își pierde mandatul de consilieră municipală. Ea prezintă senatului Curții Supreme un recurs în casație care este declarat neadmisibil. Ea încearcă să se prezinte la alegerile legislative din 2002 ; partidul său formează împreună cu alte două partide o coaliție electorală intitulată "Pentru drepturile omului într-o Letonie unită". Cu toate acestea, referindu-se la hotărârea camerei cauzelor civile din 1999, Comisia electorală centrală radiază numele său de pe lista candidaților.

Petiționara conduce lista coaliției la alegerile europene din iunie 2007, în cadrul cărora este aleasă deputată în Parlamentul European.

2. – În petiția sa din 20 ianuarie 2000, adresată Curții, dna Ždanoka se plânge de o violare a articolului 3 din Protocolul nr. 1, din cauza imposibilității în care se află de a se prezenta la alegerile pentru Parlamentul leton. De altfel, ea susține că neeligibilitatea sa, atât în Parlament cât și în consiliile municipale, a nesocotit articolele 10 și 11 ale Convenției.

3. – Printr-o hotărâre din 17 iunie 2004, o cameră (secția I) a ajuns la concluzia violării articolului 3 din Protocolul nr. 1 și a articolului 11 (cinci voturi contra două). La 17 septembrie 2004, guvernul cere retrimiterea cauzei la Marea Cameră. La 10 noiembrie 2004, colegiul acesteia consimte la retrimitere.

• **Hotărârea din 16 martie 2006 (Marea Cameră) (CEDO 2006-...)**

4. – După opinia Curții, legislația electorală litigioasă nu avea ca obiect principal sancționarea persoanelor care militaseră activ în cadrul PCL, ci mai degrabă protecția integrității procesului democratic, excluzând participarea la lucrările unui corp legislativ democratic a celor ce avuseseră un rol activ și de conducere într-un partid direct implicat în tentativa de răsturnare prin violență a regimului democratic de curând stabilit. Ținând seama de evenimentele cruciale pentru supraviețuirea democrației în Letonia, care s-au desfășurat după 13 ianuarie 1991, legiuitorul leton putea să presupună în mod rezonabil că principalii conducători ai PCL aveau o poziție antidemocratică, cu excepția cazului în care, prin acțiunile lor, cei în cauză urmăriseră să demonstreze contrariul, de pildă disociindu-se concret de PCL în epoca petrecerii faptelor. Or, petiționara nu a formulat nici o declarație care să indice că ea se demarca de PCUS sau de PCL în epoca respectivă și nici, de altfel, mai târziu.

5. – Potrivit Curții, pentru autoritățile letone, faptul de a lua în considerare fosta poziție a dnei Ždanoka în cadrul PCL, combinată cu comportamentul ei pe parcursul evenimentelor din 1991, mai justifică și astăzi măsura de a o împiedica să se prezinte la alegerile legislative și poate fi considerat că răspunde cerințelor articolului 3 din Protocolul nr. 1. Ea apreciază astfel că articolul 5 § 6 al legii din 1995, care prevede

neeligibilitatea persoanelor care au participat activ la activitățile PCL între 13 ianuarie 1991 și dizolvarea acestui partid, nu este o măsură arbitrară sau disproporționată. De altfel, comportamentul actual sau recent al dnei Ždanoka nu este de luat în considerare, având în vedere că măsura litigioasă este legată numai de luările sale de poziție politice în cursul perioadei cruciale a luptei pentru “democrație prin independență” pe care Letonia a cunoscut-o în 1991.

Dacă o asemenea restricție nu poate fi în nici un caz admisă în contextul unui sistem politic dat, ca de pildă cel al unei țări dotate cu un cadru stabilit de instituții democratice funcționând de zeci de ani sau de mai multe secole, ea poate fi considerată acceptabilă în Letonia, dacă se ține cont de contextul istorico-politic care a condus la adoptarea sa și de amenințarea pe care o reprezintă pentru noua ordine democratică renașterea unor idei care ar risca să conducă la restaurarea unui regim totalitar, dacă ar fi lăsate să câștige teren. În fapt, Curtea ține seama de contextul în care se înscrie prezenta cauză. Ea relevă cu precădere în legătură cu aceasta că Letonia și-a pierdut independența în 1940, în urma împărțirii Europei centrale și de est, convenită între Germania lui Hitler și Uniunea Sovietică a lui Stalin în cadrul protocolului secret la Pactul Molotov-Ribbentrop, un acord contrar principiilor de drept internațional general recunoscute. Ea admite deci că autoritățile letone, atât legislative cât și judiciare, sunt cele mai în măsură să aprecieze dificultățile pe care le implică instaurarea și apărarea ordinii democratice. Este cazul în consecință să le fie lăsată o latitudine suficientă pentru a aprecia nevoile societății, fiind vorba de a edifica încrederea în noile instituții democratice, în special în Parlament, și de a cerceta dacă măsura litigioasă este încă necesară în aceste scopuri, sub rezerva ca Curtea să nu găsească nimic arbitrar sau disproporționat în această apreciere. În legătură cu aceasta, ea acordă de asemenea importanță faptului că Parlamentul revede articolul 5 § 6 al legii din 1995 la intervale regulate, așa cum a făcut-o recent în 2004. În plus, ea relevă că, într-o hotărâre din 30 august 2000, Curtea Constituțională a examinat cu grijă împrejurările istorice și politice care au prilejuit adoptarea legii electorale în Letonia și a estimat că restricția nu era nici arbitrară nici disproporționată în acel moment, adică la nouă ani după evenimentele în chestiune.

În plus, Curtea Constituțională a estimat în aceeași hotărâre că Parlamentul ar trebui să impună o limită în timp restricției litigioase. Ținând seama de acest avertisment și chiar dacă, în prezent, nu se poate considera că Letonia și-a depășit largă marjă de apreciere în legătură cu articolul 3 din Protocolul nr. 1, Parlamentul este dator să asigure o urmărire constantă cu privire la restricția în cauză, în scopul de a-i pune capăt cât mai curând. Această concluzie se justifică cu atât mai mult în lumina stabilității consolidate de care beneficiază în prezent Letonia, cu precădere prin faptul integrării sale depline și întregi în ansamblul european. Prin urmare, orice lipsă de acțiune a legiuitorului leton în această privință ar putea aduce Curtea să revină asupra concluziilor sale.

Pe scurt, nu s-a produs o violare a articolului 3 din Protocolul nr.1 (treisprezece voturi contra patru).

6. – Curtea consideră inutil să examineze separat învinuirile petiționarei bazate pe articolul 11 (treisprezece voturi contra patru).

7. – De altfel, nici un argument nu justifică o examinare distinctă din perspectiva articolului 10 a învinuirilor celei interesate, cu privire la neeligibilitatea sa (unanimitate).

3. Limitările sau privările referitoare la dreptul de vot

228. CAZUL SUHOVETSKI *contra* UCRAINEI – Refuzul de a înregistra o candidatură la alegeri legislative din cauza lipsei unei cauțiuni

1. – *Anatoli Iosipovici Suhovetski este un ucrainean născut în 1939, cu domiciliul în Agronomicine. La 30 ianuarie 2002, comisia electorală a circumscripției nr. 11 refuză să-l înscrie pe lista candidaților la alegerile legislative, pe motiv că nu a depus cei 1.041 hrivna ucraineni (UAH), adică cca. 218,10 EUR, ceruți cu titlul de cauțiune electorală fixată prin legea din 18 octombrie 2001 cu privire la alegerile parlamentare. La 8 februarie 2002, comisia electorală centrală confirmă această decizie. Petiționarul sesizează Curtea Supremă, arătând că venitul său anual, care se ridică la cca. 960 UAH, adică la echivalentul a 201,13 EUR, nu îi permite să achite această sumă. Printr-o hotărâre din 15 februarie 2002, Curtea Supremă îi respinge recursul. Ea relevă că, la 30 ianuarie 2002, Curtea Constituțională a declarat conformă cu Constituția cerința cauțiunii.*

2. – *În petiția sa din 5 martie 2002, adresată Curții, dl Suhovetski invocă articolul 3 din Protocolul nr. 1 și articolul 14 din Convenție, plângându-se că a fost îndepărtat din procesul electoral și că a suferit o discriminare.*

• *Hotărârea din 28 martie 2006 (secția II) (CEDO 2006-...)*

3. – Curtea relevă că dreptul electoral dintr-un anumit număr de țări europene prevede măsuri ce urmăresc să descurajeze candidaturile fanteziste. Ea observă în plus că finanțarea publică a unei părți din costurile campaniei candidaților înscriși, care urmărește să promoveze egalitatea între aceștia, este un element de care nu se poate face abstracție. În aceste condiții, ținând cont și de marja de apreciere a guvernului, Curtea consideră că legea litigioasă, făcând să crească responsabilitatea persoanelor care se prezintă la alegeri și rezervându-le pe acestea candidaților serioși, urmărește scopul legitim de a garanta dreptul la o reprezentare politică eficientă și rațională, evitând în același timp cheltuielile ne raționale de fonduri publice.

Curtea constată în plus că valoarea cauțiunii cerute de legea ucraineană se situează printre cele mai reduse din Europa. Ea apreciază că valoarea cauțiunii pretinse celui în cauză nu poate fi considerată nici excesivă, nici ca reprezentând un obstacol administrativ sau financiar de ne trecut pentru persoanele care doresc într-adevăr să se prezinte la alegeri și cu atât mai puțin ca un obstacol la apariția unor curente politice suficient de reprezentative, sau ca o atingere adusă principiului pluralismului. Nu s-a petrecut, deci, o violare a articolului 3 din Protocolul nr. 1 (unanimitate).

4. – Această concluzie dispensează Curtea de a examina separat învinuirea bazată pe articolul 14 combinat cu articolul 3 din Protocolul nr. 1 (unanimitate).

229. CAZUL PY contra FRANȚEI – Restricții la participarea la alegerile pentru congresul și adunările provinciale din Noua-Caledonie

1. – *Bruno Py este un resortisant francez născut în 1964, având domiciliul la Nancy (Franța). Cadru didactic și cercetător, el este numit în 1995 la universitatea franceză a Pacificului, localizată la Nouméa, în Noua-Caledonie. La cererea sa, este înscris pe listele electorale generale ale comunei Nouméa, însă înscrierea pe lista electorală specială prevăzută pentru a participa la scrutinul de autodeterminare din 1998 îi este refuzată.*

Ulterior, legea organică din 19 martie 1999, cu privire la organizarea instituțională a Noii-Caledonii întărește atribuțiile congresului (el girează treburile comune ale teritoriului pentru care votează legile) și pune condiția unei rezidențe de zece ani pentru a putea participa la alegerile pentru membrii congresului și pentru adunările provinciale. În aplicarea acestei legi, cererea petiționarului, de înscriere pe lista electorală specială a comunei Nouméa pentru a participa la alegerea membrilor congresului este respinsă. Dl Py intenționează un recurs pentru a face să fie controlată baza convențională a acestei legi : recursul său în casație este respins, pe motiv că legea din 1999 nu poate fi controlată, deoarece are valoare constituțională.

2. – *În petiția sa din 15 decembrie 2000, adresată Curții, dl Py afirmă că restricțiile impuse pentru a putea participa la alegerile pentru congres și pentru adunările provinciale în Noua-Caledonie violează dreptul la alegeri libere garantat prin articolul 3 din Protocolul nr.1 și instaurează o discriminare bazată pe originea națională, violând articolul 14 al Convenției.*

• Hotărârea din 11 ianuarie 2005 (secția II) (CEDO 2005-I)

3. – Pentru guvern, având în vedere importanța materiilor în care statul francez rămâne competent, congresul nu dispune de puteri suficiente pentru a fi considerat, în sensul articolului 3 din Protocolul nr. 1, ca un "corp legislativ", aflat pe picior de egalitate cu Adunarea Națională și cu Senatul Republicii Franceze. Pentru Curte, după intrarea în vigoare a legii organice

din 1999, congresul Noii-Caledonii nu mai este doar un organ consultativ, ci a devenit un organ chemat să joace un rol determinant, în funcție de problemele de rezolvat, în procesul legislativ din Noua-Caledonie. El se găsește îndeajuns de asociat la acest proces legislativ specific pentru a fi considerat ca o parte a “corpului legislativ” al Noii-Caledonii, în înțelesul articolului 3 din Protocolul nr.1.

Condiția rezidenței sau a duratei rezidenței care însoțește exercitarea sau posesia dreptului de vot la alegeri nu constituie, în principiu, o restricție arbitrară a dreptului de vot și, în consecință, nu este incompatibilă în sine cu articolul 3 al Protocolului nr.1. În speță, legea organică din 1999 le rezervă alegătorilor care îndeplinesc anumite condiții, în principal o rezidență în acel loc de mai mult de zece ani, posibilitatea de a participa la alegerile membrilor congresului, condiție pe care dl Py nu o îndeplinea. Pragurile duratei de rezidență răspund preocupării – exprimată de reprezentanții populațiilor locale în cadrul negocierilor acordurilor de la Nouméa din 1998 – de a garanta că consultările vor traduce voința populațiilor “interesate” și că rezultatul lor nu va fi modificat de un vot masiv al populațiilor recent sosite pe acel teritoriu și care nu justifică niște legături solide cu acesta. În plus, limitarea dreptului de vot ar fi consecința directă și necesară a instaurării unei cetățenii caledoniene. Situația petiționarului, revenit între timp în metropolă, este diferită de cea a unui cetățean rezident, ceea ce este de natură să justifice condiția rezidenței, iar aceasta urmărește un scop legitim.

Dacă cerința a zece ani de rezidență poate părea disproporționată în raport cu scopul urmărit, se cuvine a se stabili dacă în Noua-Caledonie există necesități locale, în sensul articolului 56, de așa natură încât restricția dreptului de vot incriminată să poată fi considerată că nu contravine articolului 3 din Protocolul nr. 1. Într-adevăr, cu ocazia depunerii instrumentelor de ratificare a Convenției și a Protocolului nr.1, Franța a declarat că aceste texte urmau să se aplice “ansamblului teritoriului Republicii, ținând cont, în ceea ce privește teritoriile de peste mare, de necesitățile locale la care articolul 63 din Convenție [actualul articol 56] face referire”. Statutul actual al Noii-Caledonii corespunde unei faze de tranziție înainte de accesarea la suveranitatea deplină și se înscrie într-un proces de autodeterminare. Este vorba de un “sistem neterminat și tranzitoriu”. Or, după o istorie politică și instituțională frământată, această condiție de zece ani de rezidență fixată prin statutul din 19 martie 1999 a constituit un element esențial pentru calmarea conflictului ucigător. Situația locală are la bază probleme mai profunde și mai grele de consecințe pentru viitor decât diferendele lingvistice aflate la originea cauzelor pe care Curtea le-a examinat mai înainte. Noua-Caledonie cunoaște la ora actuală o situație politică potolită și își continuă dezvoltarea politică, economică și socială. Prin urmare, istoria și statutul Noii-Caledonii sunt de așa natură încât pot fi considerate că definesc niște “necesități locale” de natură a permite restricțiile aduse dreptului de vot.

În consecință, Curtea a ajuns la concluzia că articolul 3 din Protocolul nr.1 nu a fost violat (unanimitate).

4. – Această concluzie dispensează Curtea de a examina separat învinuirea bazată pe articolul 14 (unanimitate).

5. Bibliografie

ROBLOT-TROIZIER (A.). – «Note», *R.F.D.A.* 2006, p. 139 și urm.

SUDRE (F.) și alții. – «Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (2005)», *R.D.P.* 2006, p. 786-788 și 811-812.

230. CAZUL HIRST contra REGATULUI-UNIT (nr. 2) – Interdicție de a vota făcută deținuților condamnați

1. – *La 11 februarie 1980, John Hirst, un britanic născut în 1950, se declară vinovat de omucidere cu responsabilitate atenuată. Este condamnat la o pedeapsă perpetuă discreționară, al cărei tariff (adică partea din pedeapsă corespunzând imperativelor represiunii și convingerii la renunțare) expiră la 25 iunie 1994. El este totuși menținut în detenție, comisia de eliberare condiționată apreciind că el reprezintă în continuare un risc serios pentru public. La 25 mai 2004, el este eliberat condiționat.*

Articolul 3 al legii din 1983 cu privire la reprezentarea poporului îi interzicea domnului Hirst, în calitate sa de deținut condamnat, să voteze în cadrul alegerilor legislative sau municipale. În aceeași situație se găsesc circa 48.000 de deținuți. În conformitate cu articolul 4 al legii din 1998 cu privire la drepturile omului, dl Hirst sesizează High Court, pentru a face ca articolul 3 al legii din 1983 să fie declarat incompatibil cu Convenția. Divisional Court examinează cazul la 21 și 22 martie 2001, însă cererea celui în cauză și recursul său ulterior sunt respinse.

2. – *În petiția sa din 5 iulie 2001, adresată Curții, dl Hirst se plânde de a fi fost supus, în calitate sa de deținut condamnat care își execută pedeapsa, unei privări totale de dreptul de vot. El invocă articolul 3 din Protocolul nr.1, luat izolat și combinat cu articolul 14, precum și articolul 10 al Convenției.*

3. – *Printr-o hotărâre din 30 martie 2004, o cameră (secția IV) a conchis că articolul 3 din Protocolul nr. 1 a fost violat și că nu se pune nici o problemă distinctă din perspectiva articolelor 10 și 14. La 23 iunie 2004, guvernul cere retrimiteră cauzei la Marea Cameră. La 10 noiembrie 2004, colegiul acesteia consimte la retrimiteră.*

• Hotărârea din 6 octombrie 2005 (Marea Cameră) (CEDO 2005-IX)

4. – Curtea începe prin a expune principiile generale. Drepturile garantate prin articolul 3 din Protocolul nr. 1 sunt cruciale pentru stabilirea și menținerea fundamentelor unei adevărate democrații, reglementată de statul de drept, iar dreptul de vot este efectiv un drept și nu un privilegiu. Cu toate

acestea, drepturile în chestiune nu sunt absolute. Este loc aici pentru limitări implicite, iar statelor care au ratificat Convenția trebuie să li se acorde o marjă de apreciere în materie. Există numeroase moduri de a organiza și de a face să funcționeze sistemele electorale și o multitudine de diferențe în cadrul Europei, în special în evoluția istorică, în diversitatea culturală și în gândirea politică, pe care fiecare stat contractant trebuie să le încorporeze în propria sa viziune asupra democrației. Totuși, limitările aduse dreptului de vot trebuie să urmărească un scop legitim și să se vădească proporționate. Nici una dintre condițiile impuse, când este cazul, nu trebuie să îngreuească libera exprimare a poporului cu privire la alegerea corpului legislativ – altfel spus, ele trebuie să reflecte, sau să nu împiedice, preocuparea de a menține integritatea și efectivitatea unei proceduri electorale care urmărește să determine voința poporului prin intermediul sufragiului universal. Orice derogare de la principiul sufragiului universal riscă să submineze validitatea democratică a corpului legislativ astfel ales și legile promulgate de acesta. Excluderea unor grupuri sau categorii oarecare ale populației trebuie să se concilieze, în consecință, cu principiile care stau la baza articolului 3 din Protocolul nr.1.

În ceea ce îi privește pe deținuți în particular, Curtea subliniază că aceștia continuă în general să beneficieze de toate drepturile și libertățile fundamentale garantate de Convenție, cu excepția dreptului la libertate, atunci când o detenție legală intră în mod expres în domeniul de aplicare al articolului 5. Nu este vorba deloc, deci, ca un deținut să fie decăzut din drepturile sale garantate prin Convenție din simplul fapt că se găsește încarcerat în urma unei condamnări. Sistemul Convenției, care recunoaște toleranța și deschiderea spirituală ca pe niște caracteristici ale unei societăți democratice, nu lasă loc nici pentru o privire automată de dreptul de vot bazată doar pe ceea ce ar putea să contrarieze opinia publică.

Această normă de toleranță nu împiedică o societate democratică să ia măsuri pentru a se apăra împotriva activităților care urmăresc să distrugă drepturile și libertățile enunțate în Convenție. Articolul 3 din Protocolul nr. 1, care consacră capacitatea individului de a avea influență asupra alcătuirii corpului legislativ, nu exclude deci posibilitatea ca unele restricții aduse drepturilor electorale să fie aplicate unui individ care, de exemplu, a comis abuzuri grave în exercitarea unor funcții publice sau al cărui comportament amenința să submineze statul de drept sau fundamentele democrației. Nu trebuie totuși să se recurgă cu ușurință la măsura riguroasă pe care o constituie privarea de dreptul de vot ; de altfel, principiul proporționalității impune existența unei legături vizibile și suficiente între sancțiune și comportament, ca și cu situația persoanei în cauză. Ca și în alte contexte, un tribunal independent care aplică o procedură contradictorie oferă o garanție solidă împotriva arbitrarului.

5. – Curtea reamintește că articolul 3 din Protocolul nr. 1 nu precizează și nici nu limitează scopurile pe care o restricție trebuie să le urmărească. Guvernul arăta că măsura în cauză avea ca scop prevenirea criminalității, de

vreme ce sancționează comportamentul unor deținuți condamnați, precum și întărirea spiritului civic și respectarea statului de drept. Curtea admite că articolul 3 din legea din 1983 poate fi considerat că urmărește aceste scopuri.

Guvernul argumenta că interdicția în cauză este în realitate puțin aplicată, deoarece ea nu atinge decât circa 48.000 de persoane, anume pe cele care s-au făcut vinovate de delikte îndeajuns de grave pentru a fi condamnate la o pedeapsă cu lipsire de libertate, iar nu pe cele plasate în detenție provizorie sau încarcerate pentru atingere adusă autorității justiției sau pentru a nu fi plătit vreo amendă. Curtea apreciază totuși că acest număr este ridicat și că nu se poate deci afirma că interdicția în cauză are un efect de neglijat. În plus, această măsură privește tot felul de pedepse cu închisoarea, mergând de la o zi la închisoarea pe viață, precum și numeroase infracțiuni, pornind de la acte relativ minore până la actele cele mai grave. Mai mult încă, atunci când pronunță o condamnare, jurisdicțiile penale din Anglia și din Țara Galilor nu menționează de fel privarea de dreptul de vot și nu este evident că există o legătură directă între actele comise de către un individ și retragerea dreptului de vot care îl lovește pe acesta.

În ceea ce privește ponderea de acordat poziției adoptate de puterea legislativă și de cea judecătorească în Regatul-Unit, nimic nu arată că Parlamentul ar fi încercat vreodată să pună în cumpănă diversele interese în cauză sau să aprecieze proporționalitatea unei interdicții totale de a vota referitoare la deținuții condamnați. Nu se poate spune că deputații au ținut o dezbateră de fond asupra chestiunii de a afla dacă se mai justifică în continuare, în lumina politicii penale moderne și a normelor în vigoare în materie de drepturi ale omului, aplicarea unei astfel de restricții generale adusă dreptului de vot al deținuților. Apare de asemenea cu claritate faptul că natura restricțiilor de aplicat, dacă este cazul, dreptului de vot al deținuților condamnați este în general considerată ca o problemă ținând de Parlament și nu de tribunalele interne. Este motivul pentru care acestea din urmă nu au întreprins o apreciere a proporționalității măsurii în sine.

Cu privire la existența sau inexistența unui consens în rândul statelor contractante, Curtea notează că, deși există un anumit dezacord pe tema situației legale în câteva state, Regatul Unit nu este, fără îndoială, singurul care îi privează pe toți deținuții condamnați de dreptul de vot. În plus, legea britanică are un domeniu de acțiune mai restrâns decât cea a altor state. Într-adevăr, nu numai că sunt prevăzute excepții privind persoanele condamnate la o pedeapsă cu închisoarea din cauza unei atingeri aduse autorității justiției sau din cauza neplății unei amenzi dar, în plus, spre deosebire de ceea ce se petrece în anumite țări, incapacitatea legală de a vota este ridicată de îndată ce persoana iese din închisoare. Totuși, se constată că doar o minoritate de state contractante – treisprezece, potrivit guvernului – le retrag total dreptul de vot deținuților condamnați sau nu prevăd nici o dispoziție pentru a le permite deținuților să voteze. Oricum, faptul că nu se poate discerne nici o abordare europeană comună în materie nu poate fi determinant pentru problema de tranșat.

Cu toate că situația a fost oarecum ameliorată odată cu legea din 2000, care a acordat pentru prima oară drept de vot persoanelor aflate în detenție provizorie, articolul 3 al legii din 1983 rămâne un instrument fără nuanțe, care lipsește de dreptul de vot un mare număr de indivizi, iar aceasta într-o manieră nediferențiată. El se aplică automat deținuților condamnați care își ispășesc pedeapsa, oricare ar fi durata pedepsei lor și independent de natura sau de gravitatea infracțiunii pe care au comis-o și de situația lor personală. Trebuie să se considere că o astfel de restricție generală, automată și nediferențiată cu privire la un drept consacrat prin Convenție și care capătă o importanță crucială depășește o marjă de apreciere acceptabilă, oricât de largă ar fi aceasta, fiind deci incompatibilă cu articolul 3 din Protocolul nr. 1 (douăsprezece voturi contra cinci).

6. – Considerând că statele contractante au adoptat un anumit număr de metode diferite pentru a trata problema dreptului de vot al deținuților condamnați, Curtea îl lasă pe legiuitorul britanic să aleagă mijloacele de garantare a drepturilor enunțate în articolul 3 din Protocolul nr. 1.

7. – În fine, ea estimează că nu se pune nici o problemă distinctă din perspectiva articolului 10 sau a articolului 14 (unanimitate).

8. – Ea consideră că însăși constatarea violării constituie o satisfacție echitabilă suficientă pentru dauna morală și îi acordă 23.200 EUR petiționarului pentru cheltuieli de judecată (unanimitate).

Bibliografie

SUDRE (F.) ș. a. "Jurisprudence de la Cour Européenne des droits de l'homme (2005)".
R.D.P. 2006, p. 786-788 și 811-812.

4. Neorganizarea de alegeri

231. CAZUL MATTHEWS contra REGATULUI UNIT – Neorganizarea, în Gibraltar, de alegeri pentru Parlamentul European

1. – *Dna Denise Matthews este o cetățeană britanică născută în 1975, care locuiește în Gibraltar. La 12 aprilie 1994, ea solicită să fie înscrisă pe listele electorale în vederea alegerilor pentru Parlamentul European. I se răspunde că, în baza anexei II la actul CE din 1976 cu privire la alegerea reprezentanților în Parlamentul European prin sufragiu universal direct, Gibraltarul nu intră în domeniul de aplicare al dreptului de sufragiu pentru sus-numitele alegeri.*

2. – *Gibraltarul este un teritoriu dependent de Regatul Unit, însă care nu face parte din acesta. Parlamentul britanic deține puterea supremă de legiferare pentru acest teritoriu, însă o folosește rar în practică. Puterea executivă se află în mâinile guvernatorului, reprezentant al Reginei.*

Începând cu anul 1969, anumite „probleme interne determinate” îi incumbă primului-ministru și miniștrilor săi aleși pe plan local; celelalte probleme (afaceri externe, apărare și securitate internă) nu sunt „determinate”, iar guvernatorul este, deci, cel care păstrează responsabilitatea asupra acestora. Primul-ministru și miniștrii săi răspund în fața Camerei Adunării. Aceasta reprezintă corpul legislativ intern al Gibraltarului; ea are dreptul să emită legi cu privire la „problemele interne determinate”, însă sub rezerva puterii pe care o posedă guvernatorul de a confirma un text votat.

Gibraltarul este exclus din anumite părți ale Tratatului care instituie Comunitatea Europeană (libera circulație a mărfurilor, agricultură, taxe pe cifra de afaceri etc.), însă ține de legislația europeană în ceea ce privește libera circulație a persoanelor, a serviciilor și a capitalurilor, sănătatea, mediul înconjurător și protecția consumatorilor.

3. – În petiția sa din 18 aprilie 1994 adresată Comisiei, Dna Matthews afirmă că neorganizarea de alegeri pentru Parlamentul European în Gibraltar violează dreptul său de a participa, prin alegeri, la alegerea corpului legislativ, în sensul articolului 3 din Protocolul nr. 1. Ea vede de asemenea o violare a articolului 14 din Convenție în faptul că are dreptul să voteze la alegerile pentru Parlamentul European în orice alt loc al Uniunii Europene în care și-ar fi avut reședința, cu excepția Gibraltarului¹.

• **Hotărârea din 18 februarie 1999 (marea Cameră)**

4. – Există o controversă cu privire la aplicabilitatea articolului 3 din Protocolul nr. 1 în cazul Gibraltarului.

Curtea studiază mai întâi problema de a ști dacă Regatul Unit își poate vedea angajată responsabilitatea în baza Convenției, pentru faptul de a nu fi organizat în Gibraltar alegeri pentru Parlamentul European. Comunitatea Europeană nefiind parte contractantă, Curtea arată că actele și acțiunile sale nu pot fi atacate în această calitate în fața Curții. Ea precizează în schimb că transferul de competențe în folosul Comunității nu are ca efect exonerarea statelor de responsabilitățile lor în privința garantării drepturilor consacrate prin Convenție: statele sunt răspunzătoare, în baza Convenției și a Protoalelor sale, de consecințele tratatelor la care subscriu, după ce s-au angajat să respecte obligațiile conținute în Convenție. Curtea arată, de altfel, că textele emanând din procesul legislativ comunitar ating populația din Gibraltar în același mod ca și cele care emană din Camera Adunării. Ea socotește, deci, că nu există nici un motiv de a considera că Regatul Unit nu ar fi obligat să recunoască drepturile consacrate prin articolul 3 al Protocolului nr. 1 în legătură cu legislația europeană. În consecință, Regatul

¹ În raportul său din 29 octombrie 1997, Comisia formulează avizul potrivit căruia nu a avut loc o violare nici în cazul articolului 3 din Protocolul nr. 1 (11 voturi, contra 6), nici în ceea ce privește articolul 14 din Convenție (12 voturi, contra 5).

Unit trebuie să-i recunoască ținutului Gibraltar sus-numitele drepturi, fie că ar fi vorba de alegeri pur și simplu interne sau de alegeri europene.

Curtea mai cercetează apoi și dacă articolul 3 al Protocolului nr. 1 este aplicabil unui organ cum este Parlamentul European și dacă acesta prezenta, în perioada despre care este vorba, caracteristicile unui „corp legislativ” în Gibraltar. Ea observă că expresia „corp legislativ” din articolul 3 nu avea neapărat înțelesul numai de parlament național și că alegerile pentru Parlamentul European nu pot fi excluse din domeniul de aplicare al acestei clauze doar pe motivul că Parlamentul European ar fi un organ reprezentativ supranațional și nu doar intern. Ocupându-se apoi de puterile Parlamentului European, Curtea ajunge la concluzia că acesta este îndeajuns de asociat la procesul legislativ specific, care conduce la adoptarea unor anumite tipuri de acte comunitare, ca și la controlul democratic general al activităților Comunității, pentru a se putea considera că el constituie o parte a „corpului legislativ” al Gibraltarului, în înțelesul articolului 3 al Protocolului nr. 1.

În final, Curtea cercetează și dacă neorganizarea de alegeri pentru Parlamentul European în Gibraltar era compatibilă cu articolul 3. Ea precizează că alegerea modului de scrutin prin care este asigurată libera exprimare a opiniei poporului cu privire la alegerea corpului legislativ este o chestiune pentru care fiecare stat beneficiază de o largă marjă de apreciere. Cu toate acestea, în cazul de față, Dna Matthews s-a văzut lipsită de orice posibilitate de a-și exprima opinia în legătură cu alegerea membrilor Parlamentului European și aceasta în timp ce legislația comunitară face parte din dreptul din Gibraltar, lucru care o face pe Dna Matthews să-i resimtă în mod direct efectele. În aceste condiții, a fost adusă o atingere însăși esenței dreptului de vot, așa cum acesta îi este garantat petiționarei prin articolul 3 al Protocolului nr. 1. S-a petrecut deci o violare a acestei dispoziții (cincisprezece voturi contra două).

5. – Curtea consideră că nu trebuie să se ocupe de învinuirea bazată pe articolul 14 al Convenției (unanimitate).

6. – Cu titlu de satisfacție echitabilă, ea îi alocă petiționarei 45.000 £ pentru cheltuielile sale de judecată, plus orice sumă ce mai poate fi datorată ca TVA, minus 18.510 FF vărsați pe calea asistenței judiciare (unanimitate).

7. Bibliografie

- BRÖHMER (J.). – „Das Europäische Parlament: echtes Legislativorgan oder bloßes Hilfsorgan im legislativen Prozeß?“. *ZEUS* 1999, n° 2, p. 197–217.
- CANOR (I.). – „*Primus inter pares*. Who is the ultimate guardian of fundamental rights in Europe?“. *E.L.R.* 2000, p. 3-21.
- COHEN-JONATHAN (G.). – „Note“. *G.P.* 21-23 mai 2000, p. 24-26.
- COHEN-JONATHAN (G.) și Flauss (J.-F.). – „De l’office de la Cour européenne des droits de l’homme dans la protection des droits fondamentaux dans l’Union européenne: L’arrêt Matthews contre le Royaume-Uni du 17 février 1999“. *R.U.D.H.* 1999, p. 253-262.

- COHEN-JONATHAN (G.) și FLAUSS (J.-F.). – „A propos de l'arrêt Matthews c. Royaume-Uni (18 février 1999)”. *R.T.D.E.* 1999, p. 637–657.
- DECAUX (E.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (année 1999)”. *J.D.I.* 2000, p. 97–102.
- DE SCHUTTER (O.) și L'HOEST (O.). – „La Cour européenne des droits de l'homme, juge du droit communautaire: Gibraltar, l'Union européenne et la Convention européenne des droits de l'homme”. *C.D.E.* 2000, p. 141 și urm.
- GORI (G.) și KAUFF-GAZIN (F.). – „L'arrêt Matthews: une protection globale des droits de l'homme par une vision réductrice de l'ordre juridique communautaire?”. *Europe* ianuarie 2000, p. 4-8.
- KING (T.). – „Ensuring human rights review of inter-governmental acts in Europe”. *E.L.R.* 2000, p. 79-88.
- LAMBERT (P.). – „Les mesures relevant de l'ordre communautaire devant la Cour européenne des droits de l'homme”. *J.T.* 1999, J.T. 1999, p. 453 și urm.
- LAMBERT (P.). – „La Cour européenne des droits de l'homme – année 1999”. *J.T.D.E.* 2000, p. 34 și urm.
- LONDON (C.) și LLAMAS (M.). – „Les élections du Parlement européen sous les feux de la Convention européenne des droits de l'homme”. *L.P.A.* 28 mai 1999, p. 16–20.
- POTEAU (A.). – „L'article 3 du premier protocole additionnel à la Convention et l'obligation des Etats membres de l'Union européenne de reconnaître le droit de participer aux élections au Parlement européen”. *R.T.D.H.* 1999, p. 873–900.
- RESS (G.). – „Das Europäische Parlament als Gesetzgeber. Der Blickpunkt der Europäischen Menschenrechtskonvention”. *ZEuS* 1999, n° 2, p. 219–230.
- SUDRE (F.). – „Droit de la Convention européenne des droits de l'homme”. *J.C.P.* 2000, édition générale, n° 5, I, 203.
- SUDRE (F.) și alții – „Les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme”. Paris, PUF, 2003, p. 531–540.
- WINKLER (S.). – „Der Europäische Gerichtshof für Menschenrechte, das Europäische Parlament und der Schutz der Konventionsgrundrechte im Europäischen Gemeinschaftsrecht. Anmerkung zum EGMR-Urteil im Fall Matthews”. *Vereinigtes Königreich*. *EuGR* 2001, p. 18-27.
- WOODS (L.). – „Decisions of the European Court of Human Rights during 1999”. *B.Y.B.I.L.* 1999, p. 381-384.

Partea a șasea

PROTECȚIA

PROPRIETĂȚII

(articolul 1 al Protocolului nr. 1)

Secțiunea 1

RESPECTAREA BUNURILOR

1. Servituțiile de urbanism

282. CAZUL SPORRONG ȘI LÖNNROTH contra SUEDEI – Permis de expropriere și interdicții de construire de lungă durată

1. – *Comoștenitori indivizi ai dlui Sporrong, dna și dl Sporrong, dl C.-O. Sporrong și dna B. Atmer sunt proprietari la Stockholm, în cartierul central Neddre Norrmalm, ai unui teren ocupat de o construcție din anii 1860. În iulie 1956, guvernul acordă municipalității un permis de expropriere pe zone, care privește 164 de imobile, printre care și cel al moștenitorilor dlui Sporrong. Este vorba de a construi, acolo, un viaduct și de a amenaja un loc de parcare. În virtutea legii din 1917 asupra exproprierii, guvernul fixează la 5 ani perioada în timpul căreia municipalitatea trebuie să cheme proprietarii în fața tribunalului funciar pentru a le fixa indemnizațiile, în caz contrar permisul devenind caduc. Prelungit în 1961 și 1964, apoi în 1969 pentru 10 ani, acest din urmă termen este anulat în 1979, la cererea municipalității a cărei politică urmărește, de aici încolo, să reducă numărul de automobile în oraș și să păstreze rețeaua urbană existentă. Din 1954 până în 1979, imobilul în cauză este și el lovit de interdicția de construire.*

Proprietatea dnei I.M. Lönnroth, de asemenea situată în centrul capitalei, este obiectul unui permis de expropriere din 1971 până în 1979 și a unei interdicții de construire din 1968 până în 1981. Petiționara o pune în vânzare de 7 ori, dar amatorii se retrag, după ce au consultat serviciile municipale.

În perioada respectivă, legislația suedeză nu lua în considerare posibilitatea de a cere scurtarea duratei de valabilitate a permiselor și nici pe aceea de a cere reparații pentru daunele ce decurg din durată sau din neutilizarea acestora din urmă. Modificată în 1972, ea exclude în continuare cea de-a doua posibilitate.

2. – *În fața Comisiei, sesizată la 15 august 1975, moștenitorii dlui Sporrong și dna Lönnroth se plâng de o atingere nejustificată a dreptului la respect pentru bunurile lor, așa cum îl garantează art. 1 din Protocolul nr. 1. Ei denunță și violarea art. 6 § 1 din Convenție, deoarece problemele de expropriere și de indemnizare nu ar fi fost rezolvate, într-un timp rezonabil, de către tribunalele suedeze, precum și art. 13 întrucât nu li se oferea nici posibilitatea unui recurs efectiv în fața unei instanțe naționale pentru a ataca atingerea cauzate drepturilor lor prin permisele de expropriere și interdicțiile*

de construire. În sfârșit, ei susțin că s-a încălcat art. 14 și se sprijină pe art. 17 și 18.¹

• **Hotărârea din 23 septembrie 1982 (plenul Curții) (seria A nr. 52)**

3. – Moștenitorii dlui Sporong și dna Lönnroth vedeau în lunga durată a permiselor de expropriere, însoțite de interdicții de construire, o atingere ilicită a dreptului lor la respect pentru bunurile personale, garantat prin art. 1 din Protocolul nr. 1. Ei critică lungimea termenului acordat orașului Stockholm pentru a angaja procedura judiciară, care urma să fixeze indemnizația de expropriere: cinci ani, prorogați pentru încă trei ani, apoi pentru cinci și în sfârșit pentru zece, în cazul moștenitorilor dlui Sporong, zece ani în cel al dnei Lönnroth. Ei denunță, în afară de aceasta, menținerea în vigoare a permisului de expropriere și a interdicțiilor de construire o perioadă atât de lungă: 23 și 8 ani pentru primii, 25 și 12 pentru ceilalți. Ei subliniau efectele nefaste pe care le-ar fi avut asupra dreptului lor de proprietate aceste măsuri combinate: pierderea posibilității de a vinde imobilele în condiții normale de piață, riscurile suportate, dacă făceau investiții în imobilele lor, dificultățile în a obține ipotecă; interdicția de a înălța, pe propriul lor teren, orice construcție nouă. Din partea sa, guvernul afirma că permisele și interdicțiile sunt inerente amenajărilor urbane și nu aduc atingere drepturilor proprietarilor la respect pentru bunurile lor. Curtea recunoaște că permisele de expropriere lăsau intact, din punct de vedere juridic, dreptul celor interesați de a dispune de bunurile lor și de a le folosi. Ea consideră totuși că ele reduceau, într-o mare măsură, posibilitatea practică de a-l exercita și că ele atingeau și substanța însăși a proprietății în aceea că recunoșteau dinainte legalitatea unei exproprieri și autorizau orașul Stockholm să facă acest lucru în orice moment pe care l-ar fi considerat oportun. Astfel, dreptul de proprietate al petiționarilor devenea precar și revocabil. Cât privește interdicțiile de construire, ele limitau, fără îndoială, dreptul petiționarilor de a-și folosi bunurile.

4. – Era justificat amestecul în dreptul de proprietate?

Cercetând, mai întâi, dacă a existat o privare de proprietate (primul alineat, fraza de doua, din art. 1 al Protocolului nr. 1), Curtea amintește că autoritățile suedeze nu au trecut la expropriere imobilelor petiționarilor: aceștia puteau să-și folosească bunurile, să le vândă, să le lase moștenire, să le doneze sau să le ipotecheze. Ea nu consideră, cu atât mai mult, că se poate asimila situația în cauză cu o expropriere în fapt, întrucât, chiar dacă dreptul de proprietate a pierdut din substanța sa, el nu a dispărut.

Curtea se întreabă, apoi, dacă măsurile în discuție se traduceau într-o reglementare de folosință a bunurilor (alin. 2 din art. 1 al Protocolului nr. 1). Acesta era tocmai cazul interdicțiilor de construire, dar nu a permiselor de expropriere, care reprezintă o etapă inițială în procesul de privare de proprietate.

¹ În raportul său din 8 octombrie 1980, Comisia consideră că a existat o violare a art. 13 din Convenție (10 voturi pentru, 2 împotriva și 4 abțineri). Ea pune concluzia, în schimb, a absenței încălcării art. 1 din Protocolul nr. 1 (10 voturi pentru, 3 împotriva), a art. 6 § 1 (11 voturi pentru, 5 împotriva) și a art. 14, 17 și 18 (unanimitate) din Convenție.

În al treilea rând, Curtea examinează permisele în lumina principiului de „respect” pentru proprietate (primul alineat, prima frază, din art. 1 al Protocolului nr. 1). Fără a se pronunța asupra conformității lor cu dreptul suedez, ea subliniază necesitatea unui echilibru just între cerințele interesului general al comunității și imperativele apărării drepturilor fundamentale ale individului. Or, ea constată că legislația în vigoare, în perioada respectivă, se caracteriza prin rigiditate: în afară de retragerea pur și simplu a permiselor, care necesita acordul municipalității, ea nu oferea nici un fel de mijloc de modificare ulterioară a situației proprietarilor în cauză. În timpul unei lungi perioade, petiționarii rămân într-o incertitudine completă în ce privește soarta proprietății lor, și nu au avut dreptul ca guvernul să ia în considerare dificultățile pe care puteau să le suporte. Fără a nega interesul pe care-l avea orașul Stockholm de a folosi dreptul de a expropria unele imobile pentru a-și realiza planurile, Curtea nu își explică de ce legislația suedeză trebuia să excludă posibilitatea de a reanaliza, la intervale rezonabile, interesele orașului și ale proprietarilor. Ea arată, în afară de aceasta, că existența interdicțiilor de construire a accentuat și mai mult repercusiunile dăunătoare ale duratei de valabilitate a permiselor.

În concluzie, moștenitorii dlui Sporrong și dna Lönnroth au suportat o povară specială și excesivă pe care ar fi putut-o face legitimă numai posibilitatea de a reclama scurtarea duratei de valabilitate a permiselor sau aceea de a cere reparații. Or, legislația suedeză excludea, în perioada respectivă, asemenea posibilități; ea continuă să o excludă pe a doua dintre ele. A existat deci o violare a art. 1 față de cei doi petiționari (10 voturi pentru, 9 împotriva).

5. – Întrucât a constatat o încălcare a art. 1 din Protocolul nr. 1, Curtea nu judecă necesar să se plaseze în temeiul art. 17 și 18 ale Convenției (unanimitate).

6. – Petiționarii invocau, de asemenea, art. 14 din Convenție: ei se pretindeau victime ale unei discriminări în raport cu proprietarii de imobile neexpropriate și ai acelor imobile expropriate în conformitate cu modalitățile care se încadrau în dreptul suedez și în Convenție. Curtea respinge această teză întrucât nici o piesă de la dosar nu venea să o susțină (unanimitate).

7. – Dar art. 6 § 1 din Convenție? Dreptul de proprietate al moștenitorilor dlui Sporrong și al dnei Lönnroth îmbrăcând, fără nici o îndoială, un „character civil”, era vorba de a ști dacă a apărut o „contestație”, legată de acest subiect, între cei interesați și autoritățile suedeze. Petiționarii susțineau că termenele lungi acordate în cazul lor nu erau compatibile cu legea suedeză, ceea ce guvernul contesta. Curtea consideră că nu trebuie să rezolve controversa, dar recunoaște existența și importanța acesteia. Din moment ce petiționarii socoteau ilegale adoptarea sau prorogarea de măsuri care atingeau dreptul lor de proprietate și în vigoare, pentru durate ca acelea prezentate în speță, ei aveau dreptul ca un tribunal să tranșeze această chestiune de drept intern.

Au putut moștenitorii dlui Sporrong și dna Lönnroth să angajeze o procedură judiciară, pentru a contesta legalitatea deciziilor consiliului municipal și ale guvernului, în domeniul eliberării sau prorogării permiselor de expropriere? Primele pot fi atacate în fața consiliului de administrație al comitatului și apoi, la nevoie, la Curtea Administrativă Supremă, dar ele nu constituie decât măsuri preparatorii care, în sine, nu aduc încă atingere unui drept cu caracter civil. În ce privește următoarele, ele nu sunt susceptibile de recurs în fața jurisdicțiilor administrative. Desigur, proprietarii pot să le conteste legalitatea, invitând Curtea administrativă supremă să redeschidă procedura, dar este vorba de o cale de recurs extraordinar și este rar utilizată. Respectiva jurisdicție nu cunoaște pe fond cazurile atunci când ea controlează acceptabilitatea unui asemenea recurs; în acest stadiu, ea nu procedează, deci, la un examen complet al măsurilor care ating un drept cu caracter civil. Astfel, a existat o violare a art. 6 § 1, întrucât cauza petiționarilor nu a putut fi audiată de către un tribunal care să aibă plenitudinea jurisdicției (12 voturi pentru, 7 împotrivă).

8. – Având în vedere această decizie, Curtea consideră că nu este potrivit să examineze cazul prin prisma art. 13; exigențele acestuia din urmă sunt efectiv mai puțin stricte decât cele ale art. 6 § 1 și absorbite de ele, în speță (unanimitate).

9. – Chestiunea acordării unei „satisfacții echitabile” petiționarilor nefiind pregătită, ea se rezervă.

• *Hotărârea din 18 decembrie 1984 (plenul Curții) – Aplicarea art. 50 (seria A nr. 88)*

10. – Moștenitorii dlui Sporrong cereau, pentru daunele materiale, 13.284.500 SEK și dna Lönnroth 10.912.303, fiecare sumă descompunându-se într-o pierdere bănească la 31 decembrie 1980 (8.400.000 și 6.900.000 SEK) și în dobânzi (4.884.540 și 4.012.303 SEK). Plângându-se, de asemenea, de un prejudiciu moral, petiționarii revendicau o indemnizație pe care o lăsau în grija Curții să-i fixeze nivelul.

Pentru a se pronunța asupra existenței unei pagube, Curtea începe prin a delimita „perioadele de prejudicierii”. Ea recunoaște că o municipalitate are nevoie de câtva timp – 4 ani în cazul acesta – pentru a termina studiile necesare pregătirii deciziei definitive în ce privește exproprierea proiectată. Ea ajunge, astfel, la 19 ani pentru moștenitorii dlui Sporrong și 4 pentru dna Lönnroth. Ea determină apoi componentele prejudiciului. Dacă petiționarii nu au devenit mai săraci la sfârșitul perioadelor respective (nediminuarea valorii de vânzare a imobilelor și absența pierderii venitului), ei au suportat totuși o pagubă în interiorul acestora: obstacole în libertatea de a dispune de bunuri; piedici în obținerea de împrumuturi ipotecare; deprecierea imobilelor; impracticabilitatea oricărui proiect de renovare; mai ales incertitudinea prelungită; suferință morală impusă prin violarea art. 6 § 1.

Cât privește evaluarea prejudiciului, ea se dovedește a fi foarte problematică, tocmai pe motivul aproape a imposibilității de a calcula

pierderea șanselor. Deși Curtea socotește inadecvate metodele sugerate în această privință de către petiționari și guvernul suedez, ea nu crede că trebuie să stabilească altele. Ea se limitează la factorii considerați ca pertinenți. Elementele prejudiciului fiind de nedespărțit și nici unul dintre ele nepretându-se la un calcul exact, ea le apreciază în ansamblul lor și în spirit echitabil. Ea alocă 800.000 SEK moștenitorilor dlui Sporrong și 200.000 SEK dnei Lönnroth (12 voturi pentru, 5 împotriva).

11. – Pentru cheltuieli de judecată și taxe, prezentate în fața organelor Convenției, petiționarii cereau 963.175,89 SEK, mai puțin 24.103 FF primiți de dna Lönnroth cu titlu de asistență judiciară. Curtea decide că Suedia trebuie să restituie 723.865,75 SEK, mai puțin 24.103 FF, moștenitorilor dlui Sporrong și dnei Lönnroth împreună (13 voturi pentru, 4 împotriva).¹

12. Bibliografie

- ALKEMA (E. A.). – „Noot”. *N.J.* 1988, p. 1178–1180.
- ANDREWS (J.). – „Restriction on land use in Sweden”. *E.L.R.* 1983, p. 71–74.
- BRUNFELTER (U.). – „Egendomsskyddet. grundlagen och europakonvention”. Stockholm. *Timbro* 1986, p. 48–53.
- COHEN–JONATHAN (G.). – „Cour européenne des droits de l’homme (1982–1983–1984)”. *C.D.E.* 1986, p. 228–230.
- COUSSIRAT–COUSTÈRE (V.). – „La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1984”. *A.F.D.I.* 1985, p. 415–416.
- CURTIS (J. J.). – „Comparison of regulatory takings under the United States Constitution and the European Convention on Human Rights”. *E.L.R.* 1989, p. 67–79.
- DRZEMCZEWSKI (A.). – „The European Convention on Human Rights”. *Y.E.L.* 1983, p. 333–340.
- GARCIA DE ENTERRIA (E.) (éd.) – „El sistema europeo de protección de los derechos humanos”, Madrid. Civitas, 1983, p. 640–652.
- HIGGINS (R.). – „The taking of property by the State: recent developments in international law”. *R.C.A.D.I.* 1983, t. 176, p. 343–347 și 367–371.
- KOLBERT (C. F.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1982”. *B.Y.B.I.L.* 1982, p. 319–321.
- LAMBERT (P.). – „Observations”, *J.T.* 1983, p. 701–702.
- LEMMENS (P.). – „Onteigening en stedebouwkundige voorschriften”, *R.W.* 1982–1983, col. 2025–2031.
- LIET–VEAUX (G.). – „L’indemnisation des sujétions d’urbanisme. prélude à une réforme législative”, *Revue administrative* 1984, p. 460–465.
- MERRILLS (J. G.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1985”. *B.Y.B.I.L.* 1985, p. 337–339.
- OPSAHL (T.) și FRIBERGH (E.). – „Sverige fällt av Europadomstolen”. *Svensk Juristtidning*, 1983, p. 401–428.
- ROLLAND (P.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme”. *J.D.I.* 1985, p. 205–210, și 1986, p. 1076–1077.

¹ O nouă lege asupra urbanismului și a construcției a intrat în vigoare la 1 iulie 1987. Ea permite să se supună jurisdicției administrative anumite decizii privind permisele de expropriere și interdicțiile de construiere.

SUDRE (F.) și alții – „Les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l’homme”. Paris, PUF, 2003, p. 506–513.

SUNDBERG (J.) (éd.). – „Sporrong–Lönnroth”. Stockholm, Institutet för offentlig och internationell rätt, 1985, 285 p.

SUNDBERG (J.) – „Human rights in Sweden. The annual report 1985”, Littleton, Rothman, 1987, p. 56–70.

2. Refuzul accesului la bunuri și pierderea stăpânirii acestora

299. CAZUL LOIZIDOU contra TURCIEI – Refuzul accesului la o serie de bunuri situate în nordul Ciprului și pierderea stăpânirii acestora

1. – *Dna Titina Loizidou, cetățean cipriot, a crescut în Kyrenia, în nordul Ciprului, unde posedă o serie de terenuri. În 1972, ea se mărită și se mută la Nicosia împreună cu soțul. Înainte de invazia turcă în această regiune, la 20 iulie 1974, dna Loizidou începe lucrările de construcție la un număr de apartamente, dintre care unul trebuie să servească drept domiciliu familiei sale.*

La 19 martie 1989, un grup de grecoalice cipriote, „Femeile se întorc acasă”, organizează un marș cu scopul de a traversa linia de încetare a focului a forțelor turce. De la Nicosia, ele se îndreaptă către satul Lymbia, unde un grup reușește să traverseze zona tampon și linia de încetare a focului. Câteva dintre manifestante, între care și dna Loizidou, sunt arestate de către polițiștii ciprioți turci. Mai târziu, în aceeași zi, ele sunt eliberate și predate funcționarilor Organizației Națiunilor Unite (UNFICYP) la Nicosia, apoi readuse în partea cipriotă greacă.

2. – *În cererea din 23 iulie 1989, adresată Comisiei, dna Loizidou reclamă arestarea și detenția sa, contrare, conform propriei opinii, articolelor 3, 5 și 8 ale Convenției; ea pretinde, în plus, că refuzarea accesului la proprietatea sa, se traduce printr-o violare continuă a articolului 8 al Convenției și a articolului 1 al Protocolului nr. 1¹.*

¹ La 4 martie 1991, Comisia reține cererea, întrucât ea ridică probleme în temeiul articolelor 3, 5 și 8 în ceea ce privește arestarea și detenția, al articolului 8 și al articolului 1 din Protocolul nr. 1 în privința violărilor continue ale dreptului de acces la proprietate care s-ar fi produs după 29 ianuarie 1987. În raportul său din 8 iulie 1993, ea formulează avizul că nu a existat o violare a articolului 3 (unanimitate), a articolului 8 în ceea ce privește viața privată a petiționarei (11 voturi pentru, două împotriva), a articolului 5, paragraful 1 (9 voturi pentru, 4 împotriva), a articolului 8 în ceea ce privește domiciliul său (9 voturi pentru, 4 împotriva) și a articolului 1 al Protocolului nr. 1 (8 voturi pentru, 5 împotriva).

• **Hotărârea din 23 martie 1995 (Marea Cameră) – Excepții preliminare (seria A nr. 310)**

3. – Avea guvernul cipriot calitatea de a acționa, adică de a sesiza Curtea? Curtea se limitează la a nota, sprijinindu-se, în special, pe practica obișnuită a Consiliului European, recunoașterea de către comunitatea internațională a amintitului guvern, ca fiind cel al Republicii Cipru. Al său *locus standi* de guvern al unei Înalte Părți Contractante nu antrenează nici o îndoială.

4. – Guvernul turc reproșă guvernului cipriot un abuz de procedură. Curtea relevă că această excepție nu a fost ridicată în instanță în fața Comisiei, astfel încât guvernul turc se afla decăzut din drepturi pentru a o prezenta în fața Curții, atâta timp cât se aplică dnei Loizidou. În măsura în care excepția este îndreptată împotriva guvernului cipriot. Curtea notează că acesta a sesizat-o ca urmare, între altele, a preocupării sale pentru drepturile dnei Loizidou și ale altor cetățeni în aceeași situație. Curtea nu vede un abuz de procedură și respinge, deci, excepția (unanimitate).

5. – Conform guvernului turc, rolul său în fața Curții s-ar limita la acela de *amicus curiae*, întrucât cazul ar privi actele sau omisiunile Republicii Turce din Ciprul de Nord (RTCN). Curtea consideră că revine unei Părți Contractante la Convenție să califice, după bunul plac, statutul său în fața Curții. Cazul își are originea într-o cerere introdusă, în virtutea articolului 25 al Convenției, de către dna Loizidou împotriva Turciei, în calitate sa de Înalță Parte Contractantă la Convenție, și i-a fost deferit de către o altă Înalță Parte Contractantă, în virtutea articolului 48 b) al Convenției, Turcia fiind aici partea pârâtă.

6. – Curtea precizează, apoi, obiectul litigiului. În cererea sa de admitere în instanță, guvernul cipriot se limitează la a invita Curtea să statueze asupra reclamațiilor, în temeiul articolului 1 al Protocolului nr. 1 și al articolului 8 al Convenției, deși Comisia le-a reținut în ceea ce privește accesul la proprietate al petiționarei. Deci, indiscutabil, Curtea este sesizată numai cu aceste plângeri.

7. – Cu titlu preliminar, guvernul turc susținea, mai ales, că acest caz ieșea din competența Curții: el avea legătură cu fapte și evenimente petrecute înaintea declarației turce referitoare la articolul 46 al Convenției și care recunoaște jurisdicția Curții (22 ianuarie 1990) (excepții de necompetență *ratione temporis*) și nu privea problemele în măsură să apară pe teritoriul acoperit prin această declarație (excepție *ratione loci*).

a) *Excepțiile de necompetență ratione loci*

i. *Faptele denunțate de petiționară sunt oare susceptibile de a aparține jurisdicției Turciei, în temeiul articolului 1 al Convenției?*

8. – Curtea subliniază că, în stadiul excepțiilor preliminare, ea nu este chemată să cerceteze responsabilitatea efectivă a Turciei, față de Convenție, în legătură cu actele care se află la originea reclamațiilor părții interesate. Ea

trebuie să se limiteze la a determina dacă faptele denunțate de dna Loizidou sunt susceptibile de a aparține „jurisdicției” Turciei, chiar dacă ele se produc în afara teritoriului național.

Noțiunea de „jurisdicție”, în sensul articolului 1, nu se circumscrie la teritoriul național al Înaltelor Părți Contractante. O Parte Contractantă poate, de asemenea, să-și vadă angajată răspunderea atunci când, ca urmare a unei acțiuni militare – legale sau nu–, în practică, ea exercită controlul asupra unei zone situate în afara teritoriului național.

Guvernul turc admite că pierderea de către dna Loizidou a controlului asupra bunurilor sale rezultă din ocuparea părții septentrionale a Ciprului de către trupele turcești și din crearea RTCN în această regiune. În plus, este indiscutabil că trupele turcești au împiedicat-o pe petiționară să aibă acces la proprietatea sa.

Faptele invocate de către cei interesați sunt, deci, de natură să aparțină „jurisdicției” Turciei în sensul articolului 1 (16 voturi pentru, două împotriva).

ii. *Restricțiile teritoriale care însoțesc declarațiile Turciei referitoare la articolele 25 și 46 ale Convenției sunt oare valabile?*

9. – Curtea ține cont de caracterul aparte al Convenției, tratat de garanție colectivă a drepturilor omului, și de faptul că este vorba de un instrument viu care trebuie interpretat în lumina condițiilor vieții actuale. În plus, obiectul și țelul Convenției cer o interpretare și o aplicare a dispozițiilor sale într-un mod care să-i facă exigențele concrete și efective.

Dacă articolele 25 și 46 ar permite restricții teritoriale sau asupra conținutului acceptării, Părțile Contractante ar fi libere să subscrie la regimuri distincte de punere în operă a obligațiilor convenționale conform dimensiunii acceptărilor lor. Un asemenea sistem, care ar permite statelor să-și tempereze consimțământul prin jocul clauzelor facultative, nu numai că ar slăbi în mod grav rolul Comisiei și al Curții în exercitarea funcțiilor lor, dar ar micșora, de asemenea, eficacitatea Convenției ca instrument constituțional al ordinii publice europene. În plus, atunci când Convenția autorizează statele să-și limiteze acceptarea, în virtutea articolului 25, ea o precizează în mod expres (a se vedea articolul 6, paragraful 2 al Protocolului nr. 4 și articolul 7, paragraful 2 al Protocolului nr. 7). Conform Curții, consecințele pentru punerea în operă a Convenției și realizarea obiectivelor sale ar avea o importanță atât de mare încât ar fi trebuit să se prevadă, în mod explicit, o abilitare în acest sens. Or, nici articolul 25 și nici articolul 46 nu includ o asemenea dispoziție. În plus, posibilitatea, prevăzută la articolul 64, de a formula rezerve este limitată.

Acest mod de a vedea lucrurile este confirmat de practica urmată ulterior de către Părțile Contractante cu privire la amintitele dispoziții. De la intrarea în vigoare a Convenției până astăzi, cele 30 părți contractante la Convenție, cu excepția Turciei, au acceptat, aproape toate, competența Comisiei și a Curții pentru a cunoaște plângeri fără restricții *ratione loci* sau *ratione materiae*. Realitatea acestei practici uniforme și coerente a statelor

respinge, fără îndoială, argumentele guvernului turc, după care cei care au redactat Convenția au trebuit să ia în considerare restricțiile care pot însoți declarațiile referitoare la articolele 25 și 46, în lumina practicii urmate în virtutea articolului 36 al Statutului Curții Internaționale de Justiție. Nu se contestă faptul că articolul 46 al Convenției a fost calchiat după articolul 36 al amintitului Statut, interpretat ca autorizând o serie de restricții. Cu toate acestea, diferența fundamentală de rol și finalitate între instituțiile despre care este vorba, precum și existența unei practici acceptate necondiționat constituie elementele care impun operarea unei distincții între practica proprie Convenției și cea a Curții Internaționale. În sfârșit, Curtea apreciază că o aplicare prin analogie a articolului 63, paragraful 4 al Convenției nu dă dreptul de a se spune că o restricție teritorială poate fi tolerată. Restricțiile teritoriale care însoțesc declarațiile Turciei referitoare la articolele 25 și 46 nu sunt, deci, valabile (16 voturi pentru, 2 împotriva).

iii. *Declarațiile Turciei referitoare la articolele 25 și 46 ale Convenției sunt oare valabile?*

10. – Curtea nu crede că poate tranșa problema divizibilității părților nevalide ale declarațiilor Turciei, referindu-se la acelea făcute de către reprezentanții țării, după depunerea declarațiilor. Guvernul turc nu putea să nu cunoască faptul că, având în vedere practica uniformă a Părților Contractante, în temeiul articolelor 25 și 46, ce constă în acceptarea fără condiții a competenței Comisiei și a Curții, clauzele restrictive denunțate aveau o validitate contestabilă în sistemul Convenției și că organele acesteia ar fi putut să le considere ca inadmisibile.

Restricțiile denunțate se pot disocia de restul textului, lăsând intactă acceptarea clauzelor facultative. Declarațiile din 28 ianuarie 1987 și 22 ianuarie 1990 referitoare la articolele 25 și 46 ale Convenției includ, deci, acceptări valabile ale competenței Comisiei și Curții (16 voturi pentru, două împotriva).

b) *Excepția de incompetență ratione temporis*

11. – În sfârșit, Curtea consideră că interpretarea și aplicarea ce trebuie dată restricțiilor *ratione temporis* din declarațiile turcești referitoare la articolele 25 și 46, precum și noțiunea de violări continue ale acesteia, ridică probleme dificile de drept și de fapt. În dosarul în cauză, ea apreciază că nu dispune de suficiente elemente pentru a-i permite să se pronunțe. În plus, aceste probleme sunt atât de strâns legate de fondul cauzei încât nu pot fi rezolvate în stadiul actual al procedurii. Ea decide, deci, de a alătura această excepție fondului (unanimitate).

• **Hotărârea din 18 decembrie 1996 (Marea Cameră) – Fond (Culegere/1996-VI)**

12. – Curtea începe prin a statua asupra excepției preliminare de necompetență *ratione temporis*, ridicată de guvernul turc. Acesta din urmă afirmă, mai ales, că petiționara pierduse proprietatea asupra bunurilor sale

într-un mod ireversibil, înainte de 22 ianuarie 1990, dată la care Turcia a recunoscut jurisdicția obligatorie a Curții în virtutea articolului 46 al Convenției: la 7 mai, prin jocul articolului 159 al Constituției RTCN, care prevede exproprierea, în special, a bunurilor situate în limitele RTCN și considerate ca abandonate după 13 februarie 1975.

Curtea ia act, în această privință, de Rezoluția 541 (1983) a Consiliului de Securitate a Organizației Națiunilor Unite declarând, din punct de vedere juridic, lipsită de valabilitate proclamarea instituirii RTCN și îndemnând toate statele să nu recunoască un alt stat cipriot decât Republica Cipru. Consiliul de Securitate a reiterat acest îndemn în Rezoluția 550 (adoptată la 11 mai 1984). Într-o rezoluție din 24 noiembrie 1983, Comitetul Miniștrilor al Consiliului Europei a condamnat și el proclamarea acestui stat și a invitat toate statele să refuze recunoașterea RTCN. Comunitatea Europeană și șefii de guvern ai Commonwealth au adoptat o poziție similară. În plus, numai guvernul cipriot este recunoscut pe plan internațional ca guvern al Republicii Cipru în cadrul relațiilor diplomatice și contractuale, precum și în funcționarea organizațiilor internaționale.

Curtea apreciază că principiile pe care le susține Convenția nu se pot interpreta și aplica în vid. Considerând caracterul deosebit al Convenției în calitate de tratat asupra drepturilor omului, ea trebuie să țină cont și de oricare regulă pertinentă de drept internațional, atunci când se pronunță asupra diferendelor privind jurisdicția sa. În această privință, din practica internațională și din diferite rezoluții redactate în termeni energici, menționate mai sus, reiese că în viziunea comunității internaționale, RTCN nu este considerată un stat în lumina dreptului internațional și că Republica Cipru rămâne unica formă de guvernământ legitimă a Ciprului. În acest context, Curtea nu ar putea să atribuie valabilitatea juridică, în sensul Convenției, unor dispoziții, precum articolul 159 al Constituției RTCN și nu se poate considera că dna Loizidou a pierdut dreptul său asupra bunurilor, în sensul acestui articol.

Dat fiind faptul că guvernul turc nu a avansat nici un alt element care să arate că petiționara nu mai era proprietara bunurilor sale, lucru necontestat de Curte, partea interesată trebuie să fie socotită ca proprietara legală, în sensul articolului 1 al Protocolului nr. 1 și al articolului 8 al Convenției. Curtea respinge, deci, excepția de necompetență *ratione temporis* (11 voturi pentru, 6 împotriva).

13. – În baza articolului 1 din Protocolul nr. 1, Curtea examinează mai întâi problema imputabilității. Ea consideră semnificativ faptul că guvernul turc a recunoscut, într-un stadiu anterior al cazului, că pierderea de către dna Loizidou a stăpânirii proprietății sale provenea din ocuparea părții septentrionale a Ciprului de trupe turcești și din instituirea RTCN în această regiune. În plus, în numeroase rânduri, trupele turcești au împiedicat-o, fără drept de apel, să aibă acces la proprietatea sa. Numărul mare de soldați participanți la misiunile active din nordul Ciprului atestă că armata turcă

exercită, în practică, un control global asupra acestei zone. Acest control angajează responsabilitatea Turciei, pe bună dreptate, pentru politica și acțiunile RTCN. Rezultă că refuzul accesului petiționarei la bunurile sale, situate în nordul Ciprului, și pierderea stăpânirii asupra acestora, care rezultă de aici, țin de „jurisdicția” Turciei, în sensul articolului 1 al Convenției și sunt, deci, imputabile acestui stat (11 voturi pentru, 6 împotriva).

Curtea nu consideră necesar să stabilească dacă Turcia a exercitat un control amănunțit asupra politicii și actelor autorităților RTCN și nici să examineze legalitatea intervenției turce în insulă, în 1974.

14. – Curtea constată: chiar dacă dna Loizidou a rămas proprietara legală a bunurilor despre care este vorba, ea a pierdut practic, din 1974, orice stăpânire a acestora, precum și orice posibilitate de folosință și de posesiune. Refuzul continuu al accesului constituie, deci, o ingerință în drepturile pe care i le garantează articolul 1 al Protocolului nr. 1. Amintita ingerință nu se traduce nici printr-o privare de proprietate și nici printr-o reglementare de folosință a bunurilor, dar constituie o imixtiune în dreptul la respect față de bunuri și decurge, în mod clar, din prima frază a articolului 1. Guvernul turc nu explică de ce necesitatea de a transmuta refugiații ciprioți turci poate justifica negarea totală a drepturilor de proprietate ale petiționarei, prin refuzul absolut și continuu al accesului, și o pretinsă exproprierie fără reparații. Deci, a avut loc o violare a articolului 1 al Protocolului nr. 1 (11 voturi pentru, 6 împotriva).

15. – Dna Loizidou a crescut în Kyrenia. Ea s-a mutat la Nicosia după căsătorie, în 1972, și trăiește acolo de atunci. Ea totuși intenționase să locuiască într-unul din apartamentele pe care le construisese în nordul Ciprului în 1974.

Curtea relevă că ar însemna să se forțeze noțiunea de „domiciliu” prin extinderea ei până la a include un teren pe care se intenționează construirea unei case pentru a fi locuită. Cu atât mai mult, acest termen nu poate fi interpretat ca acoperind o regiune natală și unde există rădăcini familiale, dar unde nu se mai locuiește. Deci, nu a existat o violare a articolului 8 al Convenției (unanimitate).

16. – Guvernul turc neavând observații asupra pretențiilor dnei Loizidou, în temeiul articolului 50 al Convenției, Curtea amână cauza și invită respectivul guvern și petiționara să-i adreseze în scris, în termen de 6 luni, observații în legătură cu situația creată (unanimitate).

• **Hotărârea din 28 iulie 1998 (Marea Cameră) – Aplicarea articolului 50**

17. – Având în vedere constatarea sa potrivit căreia dna Loizidou a suferit o ingerință de nejustificat în drepturile sale patrimoniale, ingerință imputabilă Turciei, Curtea consideră că trebuie să-i acorde o indemnizație în baza articolului 50 (15 voturi contra 2).

18. – Ținând seama de incertitudinile inerente în cazul oricărei tentative de a evalua pierderile reale pricinuite petiționarei prin denegarea accesului la proprietatea sa, Curtea procedează la o evaluare în echitate și îi acordă 300.000 CYP (14 voturi contra 3).

19. – Curtea alocă și 20.000 CYP ca reparație pentru teama și sentimentele de neputință și de frustrare pe care petiționara le-a încercat neputând uza de proprietatea sa după cum ar fi dorit-o (15 voturi contra 2).

20. – Curtea acordă în total petiționarei pentru cheltuieli de judecată suma de 137.084,83 CYP (13 voturi contra 4), însă respinge cererea făcută în legătură cu aceasta de guvernul cipriot (unanimitate).

21. Bibliografie

- COHEN-JONATHAN (G.). – „L'affaire Loizidou devant la Cour européenne des droits de l'homme. Quelques observations”, *R.G.D.I.P.* 1998, p. 123–144.
- COHEN-JONATHAN (G.). – „De la Commission à la Cour européenne des droits de l'homme. Actualités 1994–1995”, *R.T.D.E.* 1995, p. 725–726.
- COHEN-JONATHAN (G.) și FLAUSS (J.-F.). – „Commission et Cour européennes des droits de l'homme”, *Justices* 1997, p. 169–172.
- COT (J.-P.). – „La responsabilité de la Turquie et le respect de la Convention européenne dans la partie nord de Chypre”, *R.T.D.H.* 1998, p. 102–116.
- COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme en 1995”, *A.F.D.I.* 1995, p. 485 și urm.
- COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme en 1996”, *A.F.D.I.* 1996, p. 749 și urm.
- DECAUX (E.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (année 1996)”, *J.D.I.* 1997, p. 273–275.
- DECAUX (E.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (année 1998)”, *J.D.I.* 1999, p. 250–251.
- FOCARELLI (C.). – „Sulle riserve all'accettazione della competenza della Corte europea: la sentenza Loizidou”, *Riv.D.I.* 1995, p. 738–754.
- HUSHEER (A.). – „Die völkerrechtliche Verantwortlichkeit der Türkei für Menschenrechtsverletzungen in Nordzypern nach den Entscheidungen der Europäischen Kommission und des Europäischen Gerichtshofes für Menschenrechte in Fall Loizidou. I. Türkei”, *ZEUS* 1999, p. 389–422.
- KOKOTT (J.) și RUDOLF (B.). – „Loizidou v. Turkey”, *A.J.I.L.* 1996, p. 98–102.
- LAMBERT (P.). – „La Cour européenne des droits de l'homme – année 1996”, *J.T.D.E.* 1997, p. 35–42 și 57–62.
- LAWSON (R.A.). – „Straatsburg roert de Turkse trom”, *NJCM-Bulletin* 1996, p. 1090–1114.
- LAWSON (R. A.) și SCHERMERS (H. G.). – „Leading cases of the European Court of Human Rights”. Nimègue. Ars Aequi Libri, 1997, p. 589–607.
- MERRILLS (J.O.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1995”, *B.Y.B.I.L.* 1995, p. 536–538.
- NECATIGIL (Z. M.). – „Judgement of the European Court of Human Rights in the Loizidou case: a critical examination”, *Journal for Cypriot Studies* 1997, p. 147–171, și *The Loizidou case. A dead-end*. Ankara, Ministry of Foreign Affairs, 1999, p. 17–46.

- NECATIGIL (Z.M.). – „The Loizidou case: a critical examination“, *SAM Papers* 1999, n° 8, p. 1-48.
- RESS (H.K.). – „Die Zulässigkeit territorialer Beschränkungen bei der Anerkennung der Zuständigkeit des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte. Anmerkung zum Urteil des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte im Fall Loizidou gegen die Türkei vom 23. März 1995“, *Z.ä.ö.R.V.* 1996, p. 427-438.
- SHERLOCK (A.) și ANDREWS (J.). – „Judgements of the Court of Human Rights“, *E.L.R. Human Rights Survey* 1996, p. 78 și urm.
- STEPHEN (M.). – „The European Court of Human Rights and Cyprus: The Loizidou case“, în *The Loizidou case. A dead-end*. Ankara, Ministry of Foreign Affairs, 1999, p. 47-59.
- SUDRE (F.). – „Droit de la Convention européenne des droits de l'homme“, *J.C.P.* 1997, édition générale, n° 6-7, I. 4000.
- SUDRE (F.) și alții. – „Chronique de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme en 1996“, *R.U.D.H.* 1997, p. 4 și urm.
- SUDRE (F.) și alții – „Les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme“, Paris, PUF, 2003, p. 7-16.
- TAVERNIER (P.). – „Le droit international dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme: l'apport des arrêts Loizidou c. Turquie“, în *Mélanges Raymond Goy. Du droit interne au droit international. Le facteur religieux et l'exigence des droits de l'homme*. Rouen, Publications de l'Université de Rouen, 1998, p. 411-427.
- VELDE (J. van der.). – „Loizidou tegen Turkijge: erkenning van het individuele klachtrecht en de rechtsmacht van het Hof met territoriale beperkingen“, *NJCM-Bulletin* 1995, p. 801-823.
- VITUCCI (M. C.). – „Atti della Repubblica turca di Cipro del nord e responsabilità della Turchia: il caso *Loizidou*“, *Riv. D.I.* 1998, p. 1065-1083.
- WOODS (L.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1997“, *B.Y.B.I.L.* 1997, p. 395-397.

3. Distrugerea de bunuri

234. CAZUL AKDIVAR ȘI ALȚII contra TURCIEI – Distrugerea de case, într-un sat, de către forțele de securitate și abandonarea acestuia de către locuitorii săi

1. – *Aproximativ din 1985, în sud-estul Turciei, au fost înregistrate grave tulburări între forțele de securitate și membrii PKK (Partidul Muncitorilor din Kurdistan). Acest conflict, potrivit guvernului, a costat, până acum, viețile a 4 036 civili și 3 884 membri ai forțelor de securitate. Un număr mare de sate, apreciat la mai mult de 1 000, au fost distruse și evacuate în timpul acestor ciocniri.*

Din 1987, 10 din 11 provincii din sud-est, sunt supuse stării de urgență, care era, deci, în vigoare în perioada faptelor.

2. – *Domnii Abdurrahman Akdivar, Ahmet Akdivar, Ali Akdivar, Zülfükar Çiçek, Ahmet Çiçek, Adurrahman Akta, Mehmet Karabulut și*

Hüseyin Akdivar locuiesc în satul Kelekçi (districtul Dicle, provincia Diyarbakir).

În noaptea de 1 noiembrie 1992, 100 până la 150 de membri ai PKK asediază jandarmeria din Bodazköy, un sat vecin cu Kelekçi, omorând un jandarm și lovind alți 8. În zilele următoare, forțele de securitate percheziționează împrejurimile, încercând să-i găsească. Desfășurarea, în continuare, a evenimentelor este contestată.

Conform petiționarilor, în seara de 10 noiembrie 1992, soldații pătrund în satul Kelekçi și dau ordin primarului să fie imediat evacuați toți locuitorii. Între timp, ei ar fi dat foc la 9 case, printre care acelea ale anumitor petiționari. Cea mai mare parte a locuitorilor ar fi părăsit Kelekçi și s-ar fi dus la Diyarbakir. Unii s-ar fi instalat la rude, alții ar fi fost aruncați în stradă. Pe 6 aprilie 1993, forțele de securitate s-ar fi reîntors în sat și ar fi incendiat casele rămase. De atunci, Kelekçi ar fi fost evacuat în totalitate.

Conform guvernului, după un atac al PKK în iulie 1992, sătenii începuseră să-și părăsească locuințele de bunăvoie, întrucât ei nu se simțeau acolo în siguranță și casele abandonate s-au prăbușit.

După asediul jandarmeriei din Bodazköy, forțele de securitate ar fi percheziționat regiunea și ar fi descoperit numeroase adăposturi părăsite de către teroriști, dar ele nu ar fi cauzat nici o stricăciune la Kelekçi. În aprilie 1993, ele ar fi percheziționat satul fără a provoca pagube. După plecarea soldaților, teroriști ai PKK s-ar fi dus în sat și ar fi incendiat casele încă existente.

3. – *Petiționarii sesizează Comisia la 3 mai 1993. Ei se plâng de faptul că le-au fost incendiate casele și că au fost goniți, din satul lor, de forțele de securitate, în pofida articolelor 3, 5, 6, 8, 13, 14 și 18 ale Convenției și a articolului 1 al Protocolului nr. 1¹.*

• Hotărârea din 16 septembrie 1996 (Marea Cameră) (Culegere/1996–IV)

4. – *Curtea consideră, ca și Comisia, că domniile Hüseyin Akdivar și Ahmet Çiçek (născut în 1967) nu pot fi considerați ca petiționari. Primul neagă că a semnat procura prezentată Comisiei, iar cel de-al doilea a fost confundat cu unul din verii lui, cu același nume, dar născut în 1968 și considerat de Comisie ca adevăratul petiționar.*

¹ O delegație a Comisiei procedează la audierea martorilor, în prezența părților, la Diyarbakir pe 13 și 14 martie 1995 și la Ankara din 12 până pe 13 aprilie 1995. În raportul său din 26 octombrie 1995, Comisia dă avizul că a existat o violare a articolului 8 al Convenției și a articolului 1 al Protocolului nr. 1 (18 voturi pentru, 1 împotriva) și a articolului 3 (14 voturi pentru, 5 împotriva), dar nu a articolului 5, paragraful 1 (unanimitate), că a existat o violare a articolelor 6 § 1 și 13 (12 voturi pentru, 7 împotriva), dar nu și a articolelor 14 și 18 (unanimitate) și că Turcia nu și-a respectat angajamentele în privința articolului 25, paragraful 1 (12 voturi pentru, șapte împotriva).

5. – Cu titlu preliminar, guvernul ridică mai întâi o excepție de abuz de procedură: faptul că petiționarii nu au folosit recursurile disponibile în sud-estul Turciei făcea parte din politica globală urmată de PKK, constând în denigrarea Turciei și a instituțiilor sale judiciare și acreditarea tezei legitimității acțiunilor sale teroriste; în cadrul acestei strategii, trebuia dovedit că sistemul juridic turc era inefficient, în general, și nu putea trata acest gen de plângeri, în scopul îndepărtării populației din sud-estul Turciei de instituțiile Republicii, de justiție, în special.

Curtea amintește că, în constatarea faptelor, Comisia a confirmat din plin alegațiile petiționarilor privind distrugerea bunurilor lor. Ea înlătură, deci, excepția (20 voturi pentru, 1 împotriva).

6. – Guvernul afirmă, apoi, că cererea trebuia respinsă pentru neepuizarea recursurilor interne: petiționarii nu ar fi făcut nici o încercare de a se prevala, de indiferent ce fel de recurs, în fața tribunalelor turce. În ceea ce privește aplicarea articolului 26 la faptele cauzei, Curtea, din start, relevă că situația care prevala în sud-estul Turciei, în perioada când petiționarii au adresat cererea, era – și rămâne – marcată de un conflict civil clar, rezultând din campania de violență teroristă desfășurată de PKK și din măsurile antiinsurecționale luate de guvern, ca reacție. În acest gen de situație, obstacolele pot împiedica buna funcționare a sistemului de administrare a justiției. În special, dificultățile pe care le prezintă cercetarea unor probe concludente în sensul procedurii judiciare interne, inevitabile în caz de tulburări, pot face inutilă folosirea unor recursuri în justiție și să împiedice desfășurarea anchetei administrative de care depind aceste recursuri. În legătură cu recursurile în fața jurisdicțiilor administrative, Curtea consideră semnificativ faptul că guvernul, în ciuda amplitudinii distrugerii unor sate, nu a fost în măsură să citeze exemple de indemnizații acordate persoanelor care pretindeau că membrii forțelor de securitate le-ar fi distrus în mod deliberat bunurile și nici exemple de cercetări întreprinse împotriva acestora, ca urmare a unor asemenea alegații. În această privință, Curtea relevă că autoritățile, în general, dau dovadă de reticență în a recunoaște acest tip de comportare ilicită. Ea observă, în plus, că autoritățile nu au desfășurat nici o anchetă imparțială, nu au propus, niciodată, să coopereze pentru obținerea de probe și nici nu au vărsat petiționarilor sume cu titlu gratuit. În plus, un recurs în fața jurisdicțiilor administrative nu poate trece ca potrivit și suficient în ceea ce privește reclamațiile petiționarilor, întrucât Curtea nu este convinsă că o asemenea procedură permite statuarea asupra alegațiilor de distrugere a bunurilor de către jandarmi.

7. – Trecând la problemele de fond, Curtea apreciază ca un fapt stabilit că forțele de securitate sunt responsabile de incendierea caselor petiționarilor, produsă pe 10 noiembrie 1992 și că distrugerea domiciliilor a condus la abandonarea satului natal și la instalarea în altă parte, a acestora. Nu s-a dovedit, însă, că forțele de securitate i-au expulzat, cu forța, pe petiționarii din Kelekçi. Pe această bază, Curtea examinează reclamațiile petiționarilor.

8. – Este neîndoielnic faptul că incendierea deliberată a caselor petiționarilor și a bunurilor aferente constituie, în egală măsură, o gravă ingerință în dreptul la respect față de viața familială, domiciliul și bunurile celor interesați. Guvernul neavansând nici un argument pentru a justifica această ingerință – el s-a limitat la a nega participarea forțelor sale de securitate la incendii–, Curtea apreciază că a existat o violare a articolelor 8 al Convenției și 1 al Protocolului nr. 1 (19 voturi pentru, 2 împotriva).

Ea consideră că elementele, adunate de către Comisie, nu-i permit să conchidă, într-un sens sau într-altul, asupra alegației privind existența unei practici administrative contrare acestor articole.

9. – Ținând cont de lipsa de probe precise asupra circumstanțelor speciale în care s-a produs distrugerea caselor și de faptul că ea a concluzionat asupra violării drepturilor recunoscute petiționarilor prin articolul 8 al Convenției și prin articolul 1 al Protocolului nr. 1, Curtea nu cercetează dacă a avut loc o violare a articolului 3 al Convenției (20 voturi pentru, 1 împotriva).

10. – Petiționarii au arătat în fața Comisiei că au fost constrânși să-și abandoneze casele, violându-se, astfel, dreptul la libertate și la siguranță, consacrat în articolul 5, paragraful 1 al Convenției. Întrucât nu și-au menținut această reclamație, Curtea nu găsește motivată o examinare din oficiu (unanimitate).

11. – Dat fiind faptul că reclamațiile, în temeiul art. 6, paragraful 1 și art. 13 ale Convenției, reiau elemente identice sau apropiate problemelor deja tratate în cadrul excepției de neputință a căilor interne de recurs, Curtea găsește inutil să le examineze (unanimitate).

12. – Ea amintește: Comisia a examinat alegațiile privind violarea articolelor 14 și 18 ale Convenției și a apreciat că nu erau coroborate cu elementele aflate în dosar. Având în vedere rolul pe care îl are Comisia în stabilirea și verificarea faptelor, Curtea subscrie la concluziile acesteia asupra punctului în discuție. Deci, nu a existat o violare a acestor articole (unanimitate).

13. – Curtea notează constatarea Comisiei, conform căreia petiționarii, sau alte persoane considerate petiționari, au fost interogate, individual, în legătură cu cererile lor și au primit spre semnare, declarații, susceptibile de a indica absența redactării unor asemenea plângeri. În cazul domnilor Hüseyin Akdivar și Ahmet Çiçek, audierea a fost filmată.

Ea apreciază că, pentru ca mecanismul recursului individual, instaurat de articolul 25 al Convenției, să fie eficace, este de cea mai mare importanță ca petiționarii, declarați sau potențiali, să fie liberi să comunice cu Comisia, fără ca autoritățile să exercite diverse presiuni în vederea retragerii sau modificării reclamațiilor respective.

Ținând cont de vulnerabilitatea sâtenilor petiționari și de faptul că, în sud-estul Turciei, înaintarea unei plângeri contra autorităților este în măsură să suscite o teamă legitimă de represalii, faptele denunțate constituie o formă

de presiune ilegală și inacceptabilă asupra petiționarilor, pentru a-i face să-și retragă cererile. În plus, nu ar putea fi exclus faptul că filmarea celor două persoane, în legătură cu care, ulterior, s-a admis că nu erau petiționare, ar fi contribuit la aceste presiuni. Menținerea de către petiționari a plângerii lor adresată Comisiei nu împiedică estimarea, de către cei implicați, a unei asemenea atitudini a autorităților, drept constituind o încălcare a articolului 25, paragraful 1 (17 voturi pentru, 4 împotriva).

14. – Curtea consideră rezonabilă suma de 20 180 lire sterline, solicitată de petiționari cu titlu de cheltuieli de judecată și taxe și o acordă în totalitate, mai puțin sumele deja vărsate de Consiliul Europei în cadrul asistenței judiciare (14 095 FF) (19 voturi pentru, 2 împotriva).

În schimb, în ceea ce privește reparația prejudiciului material și moral, Curtea apreciază că, nefiind întrunite toate condițiile cauza se suspendă. (20 voturi pentru, 1 împotriva).

• Hotărârea din 1 aprilie 1998 (Marea Cameră) – Aplicarea articolului 50 (Culegere 1998)

15. – Petiționarii și guvernul au păreri opuse în ceea ce privește existența unui “acord” care s-ar fi încheiat între ei, iar termenii de formulare și conținutul protocolului sunt vagi și neconcludente.

Curtea a ajuns la concluzia că nu a existat “un acord” în sensul articolului 54 § 4 din regulamentul A (17 voturi contra 1).

16. – Cu titlul de daune materiale, Curtea ține seama de: case, pământuri cultivate și arabile, bunuri mobile, șeptel și nutreț, ca și de costurile chiriei pentru alocația de înlocuire și alocă următoarele sume, convertite în lire sterline, ținând cont de rata ridicată de inflația din Turcia: 6.075,85 £ lui Ahmet Akdivar, 7.205,99 £ lui Ali Akdivar, 32.578,79 £ lui Zülfükar Çiçek, 16.173,44 £ lui Abdurrahman Akdivar, 14.533,23 £ lui Abdurrahman Aktaş, 12.539,36 £ Mehmet Karabbulut și 25.974,10 £ lui Ahmet Çiçek (17 voturi contra 1).

17. – Curtea acordă o reparație pentru daune morale, având în vedere gravitatea violărilor constatate, de câte 8.000 £ fiecărui petiționar (17 voturi contra 1), însă respinge cererea de plată a unor daune punitive.

18. – În ceea ce privește cheltuielile de judecată, Curtea acceptă în totalitate cererea privind procedura legală de articolul 50, adică suma de 8.140 £, plus orice sumă care ar mai putea fi datorată ca TVA (17 voturi contra 1). Ea adaugă că respectarea condamnării la plata unor daune, pronunțată în hotărârea principală, ține de competența Comitetului de Miniștrii ai Consiliului Europei.

19. – Curtea respinge cererea petiționarilor tinzând la reintegrarea lor în drepturi, adică plățirea unor costuri pentru reparații de efectuat și ridicarea obstacolelor care le împiedică întoarcerea în sat (17 voturi contra 1), această

problemă ținând de competența Comitetului de Miniștri, în baza articolului 54 al Convenției.

20. Bibliografie

- COHEN-JONATHAN (G.) și FLAUSS (J.-F.). – „Commission et Court européennes des droits de l’homme”, *Justices* 1997, p. 172–174 și 184–185.
- COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1996”, *A.F.D.I.* 1996, p. 749 și urm.
- DECAUX (E.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme (année 1996)”, *J.D.I.* 1997, p. 239–245.
- KÖRNING-JOULIN (R.). – „Droits de l’homme”, *R.S.C.D.P.C.* 1997, p. 454, 466, 472 și 486.
- LAMBERT (P.). – „La Cour européenne des droits de l’homme – année 1996”, *J.T.D.E.* 1997, p. 35–42 și 57–62.
- LAMBERT (P.). – „La Cour européenne des droits de l’homme – année 1998”, *J.T.D.E.* 1999, p. 31 și urm.
- LEGROS (P.) și COENRAETS (P.). – „La règle de l’épuisement des voies de recours internes et l’accès effectif à une juridiction dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme”, *R.T.D.H.* 1998, p. 27–35.
- REIDY (A.), HAMPSON (F.) și BOYLE (K.). – „Gross violations of human rights: invoking the European Convention on Human Rights in the case of Turkey”, *N.Q.H.R.* 1997, p. 161–173.
- SUDRE (F.). – „Droit de la Convention européenne des droits de l’homme”, *J.C.P.* 1997, ediție generală nr. 6–7, 4 000.
- SUDRE (F.) și alții. – „Chronique de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1996”, *R.U.D.H.* 1997, p. 4 și urm.
- SUDRE (F.) și alții. – „Les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l’homme”, Paris, PUF, 2003, p. 548–556.
- WOODS (L.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1997”, *B.Y.B.I.L.* 1997, p. 380–382.

4. Refuzul acordării de alocații

235. CAZUL GAYGUSUZ contra AUSTRIEI – Refuz al autorităților de a acorda alocația de urgență unui șomer ajuns la sfârșitul perioadei legale de atribuire, cu motivația că nu este de naționalitate austriacă

1. – *Cetățean turc, născut în 1950, dl Cevat Gaygusuz locuiește în Austria din 1973. Pe 6 iulie 1987, el cere să i se acorde un avans asupra pensiei sub formă de alocație de urgență în conformitate cu Legea privind asigurarea de șomaj. Agenția pentru angajare din Linz și agenția regională pentru angajare din Austria Superioară îi resping cererea, întrucât nu răspundea cerințelor enunțate la articolul 32, paragraful 2 a) al amintitei legi, după care numai cetățenii austrieci pot beneficia de acest tip de alocații. În septembrie 1987, dl Gaygusuz revine în Turcia.*

El sesizează Curtea Constituțională care, la 28 februarie 1988, decide să nu rețină speța: cazul este lipsit de suficiente șanse de succes și intră în competența Curții Administrative. Pe 19 septembrie 1989, Curtea Administrativă, căruia i-a fost deferit cazul, respinge recursul pe motiv că decizia asupra constituționalității legilor intră în competența Curții Constituționale.

2. – În cererea sa din 17 mai 1990 adresată Comisiei, dl Gaygusuz invocă art. 6, paragraful 1 și art. 8 ale Convenției, precum și articolul 14 al Convenției, coroborat cu art. 1 al Protocolului nr. 1¹.

• Hotărârea din 16 septembrie 1996 (Cameră) (Culegere/1996–V)

3. – Curtea începe prin a examina reclamația în baza articolului 14 al Convenției coroborat cu articolul 1 al Protocolului nr. 1 și se pronunță, mai întâi, asupra aplicabilității acestor două articole.

Ea apreciază că dreptul la alocația de urgență – în măsura în care el este prevăzut prin legislația în vigoare – este un drept patrimonial în sensul articolului 1 al Protocolului nr. 1. În consecință, această dispoziție se aplică fără a fi nevoie să te bazezi numai pe legătura existentă între atribuirea alocației de urgență și obligația de a plăti „impozite sau alte contribuții”.

Dl Gaygusuz, nebeneficiind de alocația de urgență, în virtutea unei distincții ținând de articolul 14 al Convenției, adică naționalitatea sa, această dispoziție este, de asemenea, aplicabilă.

4. – În ceea ce privește examinarea celor două articole coroborate, Curtea constată, mai întâi, că dl Gaygusuz a rezidat legal în Austria și a lucrat acolo în anumite perioade plătind contribuțiile la casa de asigurări de șomaj cu același titlu și pe aceeași bază ca și cetățenii austrieci. Ea amintește, apoi, că refuzul autorităților de a-i acorda alocația de urgență se baza în exclusivitate pe constatarea că el nu avea naționalitatea austriacă, așa cum prevede articolul 33, paragraful 2 a) al legii privind asigurarea de șomaj din 1977. De altfel, nu s-a afirmat că petiționarul nu îndeplinea celelalte condiții legale pentru atribuirea prestației sociale în cauză; el se afla, deci, într-o situație similară cu cea a cetățenilor austrieci în ceea ce privește dreptul la obținerea acestei prestații. Pornind de la aceasta, Curtea apreciază că diferența de tratament între austrieci și străini vizând atribuirea alocației de urgență, a cărei victimă a fost dl Gaygusuz, nu se bazează pe nici o „justificare obiectivă și rezonabilă”. A existat, deci, o nerecunoaștere a articolului 14 al Convenției coroborat cu articolul 1 al Protocolului nr. 1 (unanimitate).

5. – Văzând această concluzie, Curtea socotește inutil să mai examineze cazul prin prisma articolului 6, paragraful 1 al Convenției (unanimitate).

¹ În raportul său din 11 ianuarie 1955, Comisia conchide că nu a existat o violare a articolului 6 § 1 al Convenției (12 voturi pentru, 1 împotriva), că a existat o violare a articolului 14 al Convenției coroborat cu articolul 1 al Protocolului nr. 1 (unanimitate) și că nu se ridică, în mod distinct, nici o altă problemă, prin prisma articolului 8 al Convenției (unanimitate).

6. – În plus, ea consideră că nu se ridică nici o problemă distinctă, în temeiul articolului 8 al Convenției (unanimitate).

7. – În temeiul articolului 50 al Convenției, ea acordă dlui Gaygusuz 200 000 ATS pentru pagube materiale (8 voturi pentru, 1 împotriva) și 100 000 ATS pentru cheltuieli de judecată și taxe (unanimitate).

8. Bibliografie

- CAMERON (I.). – „European Court of Human Rights”, *E.P.L.* 1988, p. 158.
- COHEN-JONATHAN (G.) și FLAUSS (J.F.). – „Commission et Cour européennes des droits de l’homme”. *Justices* 1997, p. 183–184.
- COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1996” *A.F.D.I.* 1996, p. 749 și urm.
- DECAUX (E.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme (année 1996)”, *J.D.I.* 1997, p. 238–239.
- FAVARD (J.). – „Le labyrinthe des droits fondamentaux”. *Droit social* 1999, p. 215–217.
- LAMBERT (P.). – „La Cour européenne des droits de l’homme – année 1996”. *J.T.D.E.* 1997, p. 35–42 și 57–62.
- MARGUÉNAUD (J.-P.) și MOULY (J.). – „Note”, *D.* 1998, jurisprudence, p. 439–441.
- MAVRIDIS (P.). – „Etrangers sans prestations sociales? Commentaires sur des récents arrêts de la Cour de Luxembourg et de la Cour de Strasbourg (Taflan-Net et Gaygusuz)” *L’Observateur de Bruxelles*, nr. 20, 1996, p. 29–32.
- PECH (G.). – „Der Schutz öffentlich-rechtlicher Ansprüche durch die Eigentums-farantie des Ersten Zusatzprotokoll”. in Grabenwarter (C.) et Thienel (R.), *Kontinuität und Wandel der EMRK. Studien zur Europäischen Menschenrechts-konvention*. Kehl, Engel, 1998, p. 233–244.
- SUDRE (F.). – „La portée du droit à la non-discrimination: de l’avis de l’assemblée du Conseil d’Etat du 15 avril 1996. Dna Doukouré, à l’arrêt de la Cour européenne des droits de l’homme du 16 septembre 1996, Gaygusuz c. Autriche”. *R.F.D.A.* 1997, p. 966–976.
- SUDRE (F.). – „Droit de la Convention européenne des droits de l’homme”. *J.C.P.* 1997, édition générale, nr. 6–7, 4 000.
- SUDRE (F.) și alții. – „Chronique de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1996”. *R.U.D.H.* 1997, p. 4 și urm.
- WOODS (L.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1997”. *B.Y.B.I.L.* 1997, p. 379–380.

285. CAZUL WILLIS contra REGATULUI UNIT - Imposibilitatea pentru un văduv de a beneficia de alocațiile de văduvă și de mamă văduvă, precum și de o pensie de văduvă

1. – *Kevin Willis este un resortisant britanic născut în 1956, cu domiciliul în Bristol. El se căsătorește în decembrie 1984, iar perechea are doi copii, născuți în 1989 și în 1990. Soția lui decedează în urma unui cancer, la 7 iunie 1996, la vârsta de 39 de ani, iar el devine astfel administratorul bunurilor acesteia.*

Dna Willis a lucrat ca funcționară în cadrul unui oficiu local pentru locuințe și, în cea mai mare parte a vieții sale maritale, salariul ei a constituit principala sursă de venituri a gospodăriei. Ea a deșus la securitatea socială, în calitate de salariat, cotizații pentru activitatea cu normă întreagă, până în 1994, iar apoi a beneficiar de credite de cotizare, ca persoană aflată în incapacitate de muncă. La 3 noiembrie 1995, dl Willis își abandonează serviciul pentru a-și îngriji soția și pentru a se ocupa de copii. În urma decesului soției sale, el lucrează în regim de normă parțială între 2 septembrie și 6 noiembrie 1996, pentru un salariu anual de 4.393 £, ceea ce se vedește a nu fi rentabil. El încetează deci să lucreze, pentru a se ocupa în întregime de copiii săi.

El solicită să beneficieze de prestațiile pe care l-ar fi putut pretinde o văduvă al cărei soț ar fi decedat în împrejurări analoge cu cele în care decedase propria lui soție, anume de o alocație de văduvă și de o alocație de mamă văduvă, ambele prevăzute prin legea din 1992, cu privire la securitatea socială și la prestațiile sociale („legea din 1992”). Cererea sa este refuzată.

2. – *În petiția sa din 24 aprilie 1997, adresată Comisiei, dl Willis invocă o discriminare la adresa persoanei sale și a defunctei sale soții, din cauza deciziei de a i se refuza alocația de văduvă și alocația de mamă văduvă, precum și din cauza imposibilității ca el să poată beneficia în viitor de pensia de văduvă, în poșida cotizațiilor vărsate de soția sa la securitatea socială. El pretinde că, în calitate de bărbat, este victima caracterului discriminatoriu al legislației britanice cu privire la securitatea socială, ceea ce constituie o violare a articolului 14 din Convenție, combinat atât cu articolul 9 al acestui instrument, cât și cu articolul 1 din Protocolul nr. 1. Făcând referire la domeniul articolului 13, el mai pretinde și că nu a dispus de nici un recurs efectiv, deoarece discriminarea pe care o denunță era prevăzută de o legislație fără echivoc.*

• Hotărârea din 11 iunie 2002 (secția IV) (CEDO 2002-IV)

3. Curtea relevă că nimeni nu susține că cel interesat nu îndeplinește diversele condiții legale de atribuirea alocației de văduvă și a alocației de mamă văduvă. Acestea i-au fost refuzate doar din motivul că este bărbat. O femeie aflată în aceeași situație ar fi avut dreptul – executoriu în dreptul intern – de a beneficia de cele două alocații.

În plus, Curtea constată că soția petiționarului a lucrat în cea mai mare parte a virtuții sale maritale, vărsând cotizații la securitatea socială, în calitate de salariată, la o cotă corespunzând unei activități cu normă întreagă, exact cum ar fi făcut și un bărbat în aceeași situație. Ea mai arată că petiționarul a încetat să mai lucreze la 3 noiembrie 1995 pentru a-și îngriji soția și pentru a se ocupa de copii. Ținând seama de salariul relativ mic pe care cel interesat îl primea pe când lucra, nu era rentabil pentru el să reia un serviciu cu normă redusă după decesul soției sale. În pofida acestor condiții, prestațiile financiare la care el ar fi putut pretinde după decesul soției sale erau cu mult mai puțin numeroase decât cele la care ar fi avut dreptul dacă ar fi fost femeie.

Potrivit Curții, nu există nici o justificare obiectivă și rezonabilă pentru diferența de tratament între bărbați și femei în ceea ce privește dreptul la alocația de văduvă și la alocația de mamă văduvă și a avut loc, deci, o violare a articolului 14 din Convenție combinat cu articolul 1 din Protocolul nr. 1 (unanimitate).

4. - Această concluzie dispensează Curtea de a mai examina acuzațiile aduse de petiționar în această privință din perspectiva articolului 14 combinat cu articolul 8 (unanimitate).

5. - Curtea constată că, chiar dacă cel interesat ar fi fost femeie, nu ar fi îndeplinit condițiile cerute pentru a putea pretinde pensia de văduvă în baza legii din 1992. Într-adevăr, o văduvă aflată în situația petiționarului nu ar avea dreptul la această pensie înainte de anul 2006 cel mai curând, însă poate niciodată, datorită efectului altor condiții legale care impun, de exemplu, ca solicitanta să nu se recăsătorească înainte de data la care dreptul său s-ar concretiza.

Dat fiind că petiționarul nu a făcut obiectul nici unei diferențe de tratament în comparație cu o femeie aflată într-o situație analogă, Curtea a ajuns la concluzia non-violării articolului 14 din Convenție combinat cu articolul 1 al Protocolului nr. 1, în ceea ce privește imposibilitatea de a beneficia de o pensie de văduvă (unanimitate).

6. - Nu a avut loc, deci, o violare a articolului 14 combinat cu articolul 8 în această privință (unanimitate).

7. - De altfel, Curtea a considerat că nu este cazul să examineze acuzațiile aduse în baza articolului 14 în ceea ce o privește pe defuncta soție a petiționarului (unanimitate).

8. - În ceea ce privește învinuirea bazată pe articolul 13, Curtea reamintește că această dispoziție nu merge până la a garanta o cale de recurs care să permită contestarea în fața unei instanțe naționale a legilor unui stat contractant, pe motiv că ele sunt contrare Convenției. Prin urmare, nu a avut loc o violare a articolului 13 (unanimitate).

9. - Aplicând articolul 41, Curtea îi alocă în echitate petiționarului 25.000 £ ca daune materiale (corespunzând alocațiilor de văduvă și de mamă

văduvă până la 9 aprilie 2001), precum și 12.500 £ pentru cheltuieli de judecată (unanimitate).

10. Bibliografie

DECAUX (E.) și TAVERNIER (P.) - „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (année 2002)”. *J.D.I.* 2003. p. 569-570.

287. CAZUL KOUA POIRREZ contra FRANȚEI – Refuzul de a-i acorda unui străin o alocație pentru adult handicapat

1. – Ivorian¹ născut în 1966, Ettien Laurent Koua Poirrez locuiește în regiunea pariziană. El este adoptat de către un resortisant francez în iulie 1987, dar declarația de naționalitate franceză pe care o semnează în luna decembrie a aceluiași an este declarată de neacceptat pe motivul că el este major la data cererii. El face apel contra a acestei decizii.

Dl Koua Poirrez suferă de un grav handicap fizic de la vârsta de șapte ani. Administrația franceză îi recunoaște un grad de incapacitate de 80 % și îi atribuie o carte de invaliditate. În 1990, Casa de alocații familiale refuză să-i acorde alocația de adult handicapat (A.A.H.) pe care a solicitat-o. În mai 1990, petiționarul sesizează comisia de recurs amiabil care confirmă decizia, arătând că el nu este de naționalitate franceză și nici resortisant al unei țări care a semnat un acord de reciprocitate, așa cum o cere codul de securitate socială. El se adresează atunci tribunalului pentru cauze de securitate socială care decide, în iunie 1991, să amâne statuarea, punând o întrebare prejudicială Curții de Justiție a Comunităților Europene. În decembrie 1992, aceasta se pronunță în favoarea conformității textului francez cu dispozițiile europene. În martie 1993, tribunalul cauzelor de securitate socială respinge recursul dlui Koua Poirrez. Curtea de Apel din Paris confirmă această sentință în iunie 1995, iar Curtea de Casație respinge recursul în ianuarie 1998.

În urma adoptării legii din 11 mai 1998, care ridică condiția de naționalitate pentru acordarea de prestații non contributive², petiționarul solicită din nou acordarea alocației A.A.H., pe care o primește începând din iunie 1998.

2. – În petiția sa din 12 martie 1998, adresată Comisiei, dl Koua Poirrez invocă violarea articolului 14 din Convenție combinat cu articolul 1 din Protocolul nr. 1 și denunță durata procedurii.

• Hotărârea din 30 septembrie 2003 (secția II) (CEDO 2003-X)

3. – Curtea consideră că o prestație socială non contributivă, cum este A.A.H., poate fundamenta un drept patrimonial în sensul articolului 1 din

¹ În franceză *ivoirien* = Resortisant al statului african Coasta de Fildeș (*Côte d'Ivoire*) (N. T.).

² Prestație non contributivă (termen juridic francez) = prestație care nu este subordonată unor plăți anterioare de cotizații (N. T.).

Protocolul nr.1. Potrivit ei, faptul că țara de origine a petiționarului nu a semnat o convenție de reciprocitate – cu toate că celui în cauză i s-a atribuit o carte de invaliditate, că locuia în Franța, că era fiul adoptiv al unui cetățean francez care locuia și lucra în Franța și, în fine, că beneficiase în prealabil de un venit minim de inserție – nu poate justifica, în sine, refuzarea acordării alocației litigioase. De altfel, criteriul naționalității pentru acordarea acestei alocații a fost suprimat prin legea din 11 mai 1998, iar petiționarul a beneficiat de A.A.H. imediat după promulgarea legii. Curtea apreciază deci că petiționarul avea un drept patrimonial în sensul articolului 1 al Protocolului nr. 1 și că articolul 14 este de asemenea aplicabil.

4. – Cu privire la fond, refuzul de a acorda alocația A.A.H. se baza exclusiv pe constatarea că petiționarul nu poseda naționalitatea adecvată, condiție de atribuire pusă de articolul L. 821-1 din codul securității sociale pe atunci aplicabil. Petiționarul îndeplinea celelalte condiții legale pentru atribuirea prestației sociale și a beneficiat de altfel de A.A.H. după ce noua lege a suprimat condiția naționalității. El se găsea deci într-o situație analogă cu cea a resortisanților francezi sau din țări care semnaseră o convenție de reciprocitate în ceea ce privește dreptul său la obținerea acestei prestații. Diferența de tratament, în ceea ce privește beneficiul prestațiilor sociale, între resortisanții francezi sau din țări care au semnat o convenție de reciprocitate și ceilalți străini nu se baza pe nici o "justificare obiectivă și rezonabilă". Chiar dacă, la epoca petrecerii faptelor, Franța nu era legată prin acorduri de reciprocitate cu Coasta de Fildeș, ea s-a angajat, ratificând Convenția, să recunoască "oricărei persoane care ținea de jurisdicția [ei]", ceea ce era cazul cu petiționarul, drepturile și libertățile definite în titlul I al Convenției. A avut loc, deci, o violare a articolului 14 combinat cu articolul 1 al Protocolului nr. 1 (șase voturi contra unul).

5. – Cât privește învinuirea referitoare la durata procedurii, Curtea notează că aceasta a durat șapte ani, șapte luni și nouă zile pentru trei grade de jurisdicție. Ea apreciază că perioada în fața Curții de Justiție a Comunităților Europene nu este de luat în calcul și că tratarea cazului, destul de complex, nu a vădit nici o întârziere imputabilă autorităților judiciare. Termenul rezonabil ne fiind depășit, nu a avut loc o violare a articolului 6 § 1 (unanimitate).

6. – În baza articolului 41, Curtea îi alocă domnului Koua Poirrez 20.000 EUR pentru prejudiciu material și moral, precum și 3.000 EUR pentru cheltuieli de judecată (unanimitate).

7. Bibliografie

- CALLEWAERT (J.). – «Paris, Luxembourg, Strasbourg: trois juges, une discrimination. L'interaction entre les ordres juridiques national, communautaire et conventionnel à l'épreuve de la pratique (en marge de l'arrêt *Koua Poirrez*)», *R.T.D.H.* 2005, p. 159-169.
- DELANGE (M.). – «Note», *Revue du droit des étrangers* 2003, p. 440-441.
- GUIOMARD (F.). – «Observations», *D.* 2004, p. 375-376.

GONZALES (G.). – «Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme». *A.D.E.* 2003, p. 681-682.

SUDRE (F.) și alții. – «Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (2003)». *R.D.P.* 2004, p. 845-847.

233. CAZUL STEC ȘI ALȚII contra REGATULUI UNIT – Modificări legislative legând regimul de alocații pentru diminuarea remunerării de cel al pensiilor

1. – *“Alocația pentru diminuarea remunerării” (REA) și “alocația de pensionare” (RA) sunt prestații în funcție de venit, menite să compenseze pentru salariații sau foștii salariați victime ale unui accident de muncă sau ale unei boli profesionale pierderea capacității lor de a câștiga astfel pricinuită. Inițial finanțate prin intermediul casei naționale de asigurări, ele sunt finanțate, cu începere din 1990, prin impozitul general. Înainte de 1986, beneficiarii REA care ieșeau la pensie continuau să perceapă alocația, care le era atunci plătită în plus față de pensia lor legală de vârstă. Începând din 1986, o succesiune de măsuri legislative au încercat să suprimă REA sau să o reducă pentru cei în drept care nu mai aveau vârsta care să le permită să mai lucreze, instaurând condiții de încetare automată sau de limitare legate de vârstele prevăzute de regimul legal al pensiilor de bătrânețe, adică 65 de ani pentru bărbați și 60 de ani pentru femei.*

2. – *Britanici, Anna Stec, născută în 1933, Patrick Lunn, născut în 1923, Sybil Spencer, născută în 1926 și Oliver Kimber, născut în 1924, au beneficiat toți, într-un moment al carierei lor, de REA.*

Atunci când dna Stec atinge vârsta de 60 de ani, REA percepută de ea este înlocuită printr-o RA. Potrivit ei, un bărbat de aceeași vârstă cu ea ar fi continuat să primească REA.

Dl Lunn și dl Kimber încep să perceapă pensia lor legală de bătrânețe la 17 mai 1993 și respectiv la 29 septembrie 1994. REA le este apoi înlocuită cu o RA. După părerea lor, o femeie în aceeași situație cu ei ar fi ieșit la pensie înainte de intrarea în vigoare a noilor reguli, mai severe, din 1989 și ar fi avut deci dreptul la o REA înghețată pe viață. Dna Spencer începe să perceapă pensia legală de bătrânețe la 23 decembrie 1986. REA sa este apoi înghețată pe viață. Potrivit opiniei ei, dacă ar fi fost bărbat, ar fi continuat să perceapă o REA care nu era înghețată.

Cazurile tuturor petiționarilor sunt mai întâi examinate de tribunalele securității sociale și apoi reunite de comisarul de la securitatea socială, care adresează două întrebări prejudiciale Curții de Justiție a Comunităților Europene (CJCE), iar aceasta statuează la 23 mai 2000. Ea apreciază că criteriile discriminatorii în raport cu REA nu sunt incompatibile cu dreptul european, având în vedere că sunt legate de perceperea de prestații de bătrânețe și că ies, deci, din domeniul de aplicare al directivei 79/7/CEE cu privire la implementarea progresivă a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în materie de securitate socială. La 31 iulie 2000, comisarul, conformându-se deciziei CJCE, radiază de pe rol cauzele

petiționarilor, care erau apelanți în fața lui, acceptând recursurile acolo unde apelantul în fața lui era un arbitru.

3. – *Petiționarii sesizează Curtea la 22 noiembrie 2000. Ei se plâng de a fi suferit o discriminare bazată pe sex în urma modificărilor legislative care au legat regimul alocațiilor REA de cel al pensiilor ; ei invocă articolul 1 din Protocolul nr.1 combinat cu articolul 14 al Convenției.*

4. – *La 6 iulie 2005, Curtea declară petiția admisibilă. Ea consideră în special că atunci când legislația națională îi recunoaște unei persoane un drept la o prestație socială, chiar și non contributivă, articolul 1 din Protocolul nr. 1 este aplicabil.*

• **Hotărârea din 12 aprilie 2006 (Marea Cameră) (CEDO 2006-...)**

5. – Curtea consideră că atât decizia politică de a pune capăt plății REA persoanelor care ar fi încetat, în orice caz, să ocupe un post remunerat, ca și alegerea, pentru a atinge acest obiectiv, a legării vârstei limită pentru REA de "sfârșitul vieții active" teoretice sau de vârsta legală de pensionare urmăreau un scop legitim și erau justificate rezonabil și obiectiv.

Rămânea de cercetat dacă tratamentul diferențiat al bărbaților și al femeilor de către regimul legal de pensionare este acceptabil din perspectiva articolului 14. În anul 1940, cu mult înainte de adoptarea Convenției, a fost introdusă pentru prima dată în Regatul Unit o diferență între bărbați și femei în privința vârstei legale de pensionare. Această disparitate a fost adoptată în scopul de a atenua inegalitatea și dezavantajul din punct de vedere financiar care rezultau pentru femeie din faptul că rolul ei consta, în mod tradițional, în a se ocupa, fără remunerație, de familia sa în cadrul căminului său, mai degrabă decât în a exercita o ocupație profesională remunerată. La origine, ea urmărea să corecteze niște "inegalități reale" între bărbați și femei și se poate deci considera că măsura era în mod obiectiv justificată din perspectiva articolului 14. Rezultă de aici că diferența în cauză a continuat să fie justificată până în momentul în care, situația socială schimbându-se, s-a putut considera că femeile nu mai erau substanțial dezavantajate din cauza unei vieți profesionale mai scurte. Prin însăși natura sa, această schimbare trebuia să fi fost progresivă și ar fi greu, vezi chiar imposibil, să se indice un moment anume în care nedreptatea rezultând pentru bărbați dintr-o disparitate între vârstele legale de pensionare a început să aibă o pondere mai mare decât necesitatea de a corecta dezavantajul de care sufereau femeile. Curtea dispune totuși de anumite indicații în această privință. Astfel, potrivit Cărții Albe din 1993, numărul femeilor titulare ale unui loc de muncă remunerat a trecut de la 37 % în 1967 la 50 % în 1992.

Guvernul a făcut un prim pas concret în direcția stabilirii aceleiași vârste de pensionare pentru bărbați și pentru femei odată cu publicarea, în decembrie 1991, a unei Cărți Verzi. Se poate evident susține că acest demers ar fi putut fi făcut, sau ar fi trebuit făcut mai devreme. Totuși, dezvoltarea parității în viața profesională a bărbaților și a femeilor este un proces gradual

în legătură cu care autoritățile naționale sunt cele mai în măsură să emită o apreciere. Mai mult, este semnificativ faptul că numeroase state contractante mențin în continuare o diferență între femei și bărbați în privința vârstei legale de pensionare. Ținând seama de justificarea inițială a măsurii, care era presupusă a corecta o inegalitate financiară între sexe, de încetineala naturală a procesului de evoluție în viețile profesionale ale femeilor și de lipsa de uniformitate în această privință în rândul statelor contractante, Regatul Unit nu poate fi criticat că nu s-a angajat mai devreme pe calea unei vârste legale unice de pensionare. De altfel, pentru guvern nu era lipsit de rațiune, odată ce decise să înceapă un proces de egalizare, faptul de a iniția un proces de consultare și de control, iar Parlamentul nu poate fi nici el blamat pentru a fi decis, în 1995, să introducă un proces de reformă lent și în etape, ținând cont de implicațiile extrem de importante și grave pentru femei, ca și pentru economie în general.

În concluzie, decizia de a lega de regimul pensionărilor dreptul de a percepe alocația REA era rezonabilă și obiectiv justificată, numita prestație fiind destinată să compenseze o diminuare a capacității de câștig suferită de o persoană în cursul vieții sale active. Nu a avut loc, deci, o violare a articolului 14 combinat cu articolul 1 din Protocolul nr. 1 (șaisprezece voturi contra unul).

6. Bibliografie

DUCOLOMBIER (P.). "Note". *L'Europe des libertés* ianuarie 2006, p.24 și urm.

5. Întârzierile de plată

239. CAZUL AKKUŞ contra TURCIEI – Întârzierea administrației în a plăti o indemnizație complementară de expropriere, reducând-o datorită inflației

1. – În septembrie-octombrie 1987, administrația națională a apelor expropriează terenurile dnei Sarıye Akkuş și ale soțului acesteia, situate în satul Gokdogan (Sinop), în vederea construirii barajului hidro-electric Atinkaya, din valea Kizilirmak. Aceste terenuri plantate cu orez sunt în prezent inundate. Administrația plătește 122 000 de lire turcești cu titlu de indemnizație.

La 17 septembrie 1990, Curtea de Casație, statuând asupra recursului vizând mărirea indemnizației de expropriere, introdus de petiționară, la data de 12 octombrie 1987, la tribunalul de mare instanță din Duragan, alocă o sumă complementară de 271 039 lire turcești, însoțită de dobânzi moratorii cu un procent legal de 30 – anual – începând cu data de 4 septembrie 1987.

Respectiva sumă este vărsată în luna februarie 1992, cu aprox. 17 luni mai târziu față de decizia judecătorească definitivă și, la un interval de șase luni, după introducerea cererii în fața Comisiei.

2. – În amintita cerere, datând din 26 august 1991, dna Akkuş se plânge de întârzierea înregistrată de administrație în a vărsa indemnizația complementară; ea invocă articolul 1 al Protocolului nr. 1¹.

• **Hotărârea din 9 iulie 1997 (Cameră) (Culegerea/1997-IV)**

3. – Guvernul ridică două excepții preliminare.

În primul rând, el invita Curtea să respingă solicitarea dnei Akkuş pentru nerespectarea perioadei de șase luni. De fapt, acest interval de timp ar fi început să curgă nu de la data efectivă a vărsării indemnizației reclamantei (martie 1992), ci o dată cu 17 septembrie 1990, data hotărârii emise de Curtea de Casație, hotărâre în măsură să confirme suma stabilită, în 1989, de tribunalul de mare instanță din Duragan.

Curtea stabilește că reclamația înaintată vizează doar întârzierea cu care autoritățile naționale au plătit indemnizația complementară și prejudiciul care ar fi rezultat, drept urmare, pentru petiționară. Or, o asemenea reclamație nu putea fi făcută, de către aceasta, decât după trecerea unui anumit timp de la hotărârea definitivă a Curții de Casație. Sesizând Comisia, la 26 august 1991, când indemnizația datorată încă nu îi parvenise, partea interesată a îndeplinit cerința art. 26, în acest sens. Se impune, deci, respingerea excepției (opt voturi pentru, unul împotrivă).

În al doilea rând, Guvernul susținea că dna Akkuş nu epuizase modalitățile interne de recurs, neinvocând dispozițiile Convenției în fața jurisdicțiilor turce și exercitând, într-o manieră corectă, recursul deschis prin Art. 105 din Codul obligațiilor.

Curtea notează că această excepție nu a fost prezentată în fața Comisiei, drept urmare, reclamanta fiind decăzută din dreptul de recurs (opt voturi pentru, unul împotrivă).

4. – Situația de care se plânge dna Akkuş – insuficiența dobânzilor moratorii care însoțeau indemnizația complementară primită drept urmare a expropriării terenului său, precum și întârzierea marcând vărsarea de către autorități a acestor sume, în vreme ce indicele anual al inflației înregistrat în Turcia, în perioada desfășurării cazului, se ridică la 70% – decurge din „dreptul său” vizând respectarea bunurilor deținute”. Curtea încearcă, deci, să constate dacă a fost menținut un bun echilibru între exigențele interesului general și imperativele drepturilor fundamentale ale individului; în acest

¹ În raportul său din 10 ianuarie 1994, Comisia conchide asupra violării articolului 1 din Protocolul nr. 1 (douăzeci și două de voturi pentru, șase împotrivă).

sens, ea analizează modalitățile de reparare prevăzute de legislația națională și maniera în care acestea au fost aplicate, în cazul în speță.

Indemnizația complementară, majorată cu o dobândă legală de 30%, a fost vărsată petiționarei în februarie 1992, respectiv, la 17 luni după hotărârea Curții de Casație și, într-o perioadă în care inflația atingea, în Turcia, 70% pe an. Un asemenea decalaj între valoarea creanței părții interesate, în momentul stabilirii sale definitive de Curtea de Casație și valoarea plății efective, fapt imputabil doar latorii administrației, a ocazionat dnei Akkuş un prejudiciu distinct, susceptibil de a se adăuga exproprierii terenului său. Amânând cu 17 luni achitarea indemnizației, aflată în litigiu, autoritățile naționale au „alterat” caracterul adecvat al acesteia, distrugând, în consecință, echilibrul care trebuie să domnească între salvagardarea dreptului de proprietate și exigențele interesului general. A existat, deci, o încălcare a articolului 1 din Protocolul nr. 1 (șapte voturi pentru, două împotriva.)

5. – Conform Curții, prejudiciul material suferit de partea interesată corespunde diferenței existente între suma efectiv vărsată în luna februarie 1992 și deprecierea creanței sale, timp de cel puțin 14 luni. Valoarea totală a pierderii se ridică la 273 916 lire turcești sau aprox. 48 dolari americani, ținându-se cont de faptul că dna Akkuş își exprimă pretențiile în această monedă și că guvernul nu are nici o obiecție în acest sens. Prin urmare, Curtea consideră oportună plata, către reclamantă, a unei indemnizații de 48 de dolari americani, susceptibili de a fi convertiți în lire turcești, la cursul aplicabil la data reglării cazului (șapte voturi pentru, două împotriva).

Ea consideră că reclamanta a suferit o daună morală clară, ce se poate evalua, în mod echitabil, la 1 000 \$ SUA (șapte voturi pentru, două împotriva).

Drept cheltuieli de judecată și taxe, Curtea acordă reclamantei suma de 5 000 \$ SUA, în măsură să fie convertiți în lire turcești, la data achitării, din care se extrag 8 968 FF deja vărsați cu titlul de asistență judiciară reprezentând onorariile și cheltuielile de călătorie/sejur (șapte voturi pentru, două împotriva).

6. Bibliografie

- DECAUX (E.) și TAVERNIER (P.) – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme (année 1997)”. *J.D.I.* 1998, p. 206–207.
- FRICERO (N.). – „Droit européen des droits de l’homme”, *D.* 1997. sommaires commentés. p. 363–364.
- LAMBERT (P.). – „La Cour européenne des droits de l’homme – année 1997”, *J.T.D.E.* 1998, p. 36 și urm.
- SUDRE (F.) și alții. – „Chronique de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1996”, *R.U.D.H.* 1998, p. 81 și urm.
- WOODS (L.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1997”, *B.Y.B.I.L.* 1997, p. 413–414.

6. Insuficiența indemnizației

240. CAZUL BRONIOWSKI contra POLONIEI – Insuficiența indemnizației pentru pierderea de bunuri situate în “teritoriile de dincolo de Bug”

1. – *Jerzy Broniowski* este un polonez născut în 1944, cu domiciliul în *Wieliczka*. Bunica sa poseda o casă și un teren la *Lwów* (azi, orașul ucrainean *Lvov*), pe când regiunea făcea parte din Polonia înainte de cel de al doilea război mondial. Acest drept a fost transmis mai întâi mamei petiționarului apoi, la moartea acesteia, în 1989, petiționarului.

Ca și multe alte persoane care trăiau în provinciile răsăritene ale Poloniei de dinainte de război (care cuprindeau părți importante din teritoriul actual al Bielorusiei și Ucrainei, precum și teritorii în jurul orașului *Vilnius* și care se află în prezent în Lituania), bunica petiționarului a fost repatriată după ce frontiera răsăriteană a Poloniei a fost fixată în lungul râului *Bug* (care, în partea sa centrală se confundă cu linia *Curzon*). Aceste regiuni erau cunoscute sub numele de “regiuni de frontieră” și de “teritorii de dincolo de Bug”.

Ca urmare a “acordurilor republicilor” încheiate între Comitetul polonez de eliberare națională și guvernele fostelor republici socialiste Lituania, Ucraina și Bielorusia, statul polonez s-a angajat să-i indemnizeze pe “repatriații” din “teritoriile de dincolo de Bug”, care trebuiseră să-și abandoneze acolo bunurile lor imobiliare. Între 1944 și 1953, circa 1.240.000 de persoane au fost “repatriate”

Începând din 1946, dreptul polonez prevede că aceste persoane au dreptul de a fi indemnizate în natură : ele pot achiziționa terenuri aparținând statului și pot deduce valoarea bunurilor abandonate fie dintr-un “drept de folosință perpetuu”, fie din prețul de cumpărare al bunurilor sau terenurilor achiziționate cu titlu compensatoriu.

Or, după intrarea în vigoare a legii din 10 mai 1990 cu privire la autonomia locală și adoptarea altor legi care restrâng rezerva de bunuri ale statului puse la dispoziția reclamanților care au avut bunuri situate dincolo de Bug – în special a celor care exclud orice posibilitate de a satisface aceste cereri făcând apel la bunurile agricole și militare ale statului –, Tezaurul Public se găsește în incapacitate de a se achita de obligația sa. În plus, participarea reclamanților la vânzările prin licitație ale bunurilor statului este frecvent exclusă sau subordonată unor variate condiții.

Valoarea dreptului petiționarului de a fi indemnizat pentru bunurile abandonate de bunica sa este evaluată inițial (în anii 80) la 1.949.560 zloți vechi. Potrivit unei expertize produse de guvern, ea se ridică actualmente la circa 390.000 zloți noi. Cel în cauză nu a primit decât aproximativ 2 % din această sumă (adică din indemnizația care îi este datorată), sub forma unui

drept de folosință perpetuu pentru o mică parcelă de construit, pe care mama sa îl cumpărase de la stat în 1981.

La 19 decembrie 2002, Curtea Constituțională declară neconstituționale dispozițiile care exclud recurgerea la bunurile agricole și militare ale statului pentru a răspunde cererilor privind bunurile situate dincolo de Bug. Cu toate acestea, în urma respectivei hotărâri, organele statului însărcinate cu administrarea bunurilor în chestiune suspendă toate operațiile de vânzare prin licitație, considerând că executarea hotărârii necesită adoptarea unor alte legi.

La 30 ianuarie 2004 intră în vigoare legea din 12 decembrie 2003, în virtutea căreia sunt considerate stinse totalitatea obligațiilor statului cu privire la petiționar, ca și cu privire la orice alt solicitant care mai cerea o indemnizație pentru bunuri situate dincolo de Bug și care obținuse un bun oarecare cu titlu de compensație în aplicarea legislației precedente. Solicitanților care nu obținuseră încă nici o indemnizație li se acordă o sumă care, plafonată la 50.000 zloți, reprezintă 15 % din valoarea a ceea ce ei pot pretinde.

2. – *În petiția sa din 12 martie 1996, adresată Comisiei, dl Broniowski se plânge că nu a primit bunuri cu titlu compensatoriu, așa cum avea dreptul. El susține că statul polonez a rămas pasiv față de problema penuriei de bunuri ale statului destinate să răspundă cererilor cu privire la bunurile situate dincolo de Bug și nu a încercat să rezolve această problemă prin măsuri legislative, promulgând, dimpotrivă, legi care au suprimat practic posibilitatea de a obține bunuri care intrau în rezervele de teren ale acestuia. El mai afirmă că autoritățile l-au privat de orice posibilitate de a-și exercita concret dreptul său, ținând seama de practica generalizată constând în a nu pune în vânzare terenuri ale statului și în a împiedica persoanele îndreptățite să obțină bunuri cu titlu compensatoriu să supraliciteze cu ocazia vânzărilor prin licitație. El invocă articolul 1 din Protocolul nr. 1.*

• Hotărârea din 22 iunie 2004 (Marea Cameră) (CEDO 2004-V)

3. – *Curtea observă mai întâi că, dacă contextul istoric al cazului este desigur important pentru a înțelege situația complexă juridică și concretă care se prezintă la ora actuală, o singură problemă se pune în fața sa : a fost violat articolul 1 din Protocolul nr. 1 din cauza acțiunilor și omisiunilor statului polonez cu privire la punerea în aplicare a dreptului petiționarului de a obține bunuri cu titlu compensatoriu după intrarea în vigoare a Protocolului pentru Polonia ?*

Curtea apreciază că dreptul petiționarului de a obține bunuri cu titlu compensatoriu era un “bun”.

Ea pornește de la principiul că, deși acțiunile și omisiunile statului polonez au constituit atingeri sau restricții aduse exercitării dreptului petiționarului la respectarea bunurilor sale, ele erau “prevăzute prin lege”.

Ele urmăreau în plus niște scopuri legitime : reintroducerea colectivităților locale, restructurarea sistemului agricol și eliberarea unor mijloace financiare pentru modernizarea instituțiilor militare.

4. – Au asigurat ele un just echilibru între interesele în joc ? Curtea recunoaște că, având în vedere contextul istoric și politic deosebit al cauzei, cât și importanța diversilor factori sociali, juridici și economici de care autoritățile au trebuit să țină seama pentru a rezolva problema cererilor cu privire la bunurile situate dincolo de Bug, statul polonez s-a confruntat cu o situație de o dificultate excepțională, implicând decizii politice complexe și de mare anvergură. Numărul mare de persoane în cauză – aproape 80.000 – și valoarea considerabilă pe care o reprezintă cererile lor sunt în mod cert elemente de luat în considerație.

Statul polonez a ales, adoptând legile din 1985 și 1997 cu privire la administrația funciară, să reafirme obligația sa de a-i indemniza pe reclamanții cu bunuri situate dincolo de Bug, precum și să mențină și să încorporeze în dreptul intern obligațiile pe care le contractase în baza tratatelor internaționale încheiate înainte de data la care a ratificat Convenția și Protocoalele sale. El a făcut această alegere chiar atunci când se confrunta cu diverse constrângeri sociale și economice importante, care rezultau din transformarea ansamblului sistemului țării și când se afla fără îndoială în fața unei alegeri dificile pentru a stabili ce obligații financiare și morale trebuiau îndeplinite față de persoanele care suferiseră nedreptăți sub regimul totalitar.

Curtea recunoaște că este cazul, în asemenea circumstanțe, să-i fie lăsată statului polonez o amplă marjă de apreciere.

Cu toate acestea, exercitarea puterii discreționare de către stat, chiar și în cadrul celei mai complexe reforme statale, nu poate aduce după sine consecințe incompatibile cu normele fixate de Convenție. Dacă Curtea admite că reforma radicală a sistemului politic și economic al țării și starea finanțelor sale pot justifica limitări draconice aduse indemnizării persoanelor cu bunuri situate dincolo de Bug, statul polonez nu a fost în stare să explice într-un mod satisfăcător de ce a rămas mereu deficitar la acest punct, vreme de mulți ani, fără a concretiza un drept conferit de legislația poloneză petiționarului cât și altor mii de solicitanți.

Impunând limitări succesive exercitării dreptului petiționarului de a fi creditat și folosindu-se de practici care au făcut ca acest drept să devină de ne executat și inutilizabil, el a devenit iluzoriu prin distrugerea a însăși esenței sale. Starea de incertitudine în care s-a aflat dl Broniowski datorită întârzierilor și manevrelor de obstrucționare care s-au repetat de-a lungul a numeroși ani, și de care autoritățile naționale se fac vinovate, este în sine incompatibilă cu obligația de a garanta respectarea bunurilor, în special cu datoria de a acționa în timp util, în mod corect și cu coerență atunci când este în joc o problemă de interes general.

Situația petiționarului s-a complicat mai mult atunci când ceea ce devenise un drept de ne executat în practică a fost juridic anulat prin legea din 2003, în baza căreia cel în cauză a pierdut dreptul de a fi indemnizat, pe care îl posedă până atunci. Mai mult, această legislație a operat o diferență de tratament, de vreme ce solicitanților care nu obținuseră încă nici o indemnizație li s-a acordat o sumă care, deși plafonată la 50.000 zloți, reprezenta un procentaj precis (15 %) din valoarea a ceea ce ei puteau pretinde, pe când reclamanții aflați în situația petiționarului, cărora li se atribuiseră deja un procentaj mult inferior, nu au mai primit nici o sumă suplimentară.

Statul are dreptul să exproprieze bunuri, dar articolul 1 din Protocolul nr. 1 cere ca valoarea indemnizației acordate pentru o privare de proprietate operată de stat să fie “rezonabilă în raport” cu valoarea bunului. Dat fiind că familia petiționarului nu a primit decât 2 % din indemnizația datorată, Curtea nu vede nici o rațiune imperioasă pentru ca o valoare atât de ne semnificativă în sine să-l priveze pe cel în cauză de posibilitatea de a obține măcar o parte din valoarea a ceea ce el poate pretinde, în condiții de egalitate cu ceilalți solicitanți.

Ținând seama de ansamblul acestor considerente, în special de consecințele pe care le-a avut pentru el, timp de mulți ani, legislația, așa cum a fost ea aplicată în practică, Curtea a conchis că, în calitate de individ, dl Broniowski a trebuit să suporte o sarcină disproporționată și excesivă. A avut loc, deci, o violare a articolului 1 din Protocolul nr. 1 (unanimitate).

5. – Curtea precizează că această violare rezultă dintr-o problemă structurală legată de disfuncția legislației și a practicii interne prilejuită de lipsa unui mecanism efectiv care să urmărească punerea în aplicare a “dreptului de a fi creditat” al solicitanților.

Aproape 80.000 de persoane au avut de suferit datorită faptului că mecanismul ales pentru a trata cererile privind bunurile abandonate dincolo de Bug nu a fost implementat într-o manieră compatibilă cu articolul 1 din Protocolul nr. 1. Curtea este deja sesizată cu 167 de petiții similare. Avem de-a face aici nu doar cu un factor agravant în privința responsabilității statului privită din perspectiva Convenției și datorată unei situații trecute sau actuale, ci în aceeași măsură cu o amenințare pentru efectivitatea pe viitor a dispozitivului inițiat de Convenție.

Referindu-se la articolul 46 al Convenției, Curtea observă că se impun fără îndoială măsuri generale la nivel național pentru remedierea deficienței structurale identificate de ea, în așa fel încât sistemul instaurat de Convenție să nu fie supraîncărcat cu un mare număr de petiții rezultând din aceeași cauză. Asemenea măsuri trebuie să cuprindă un mecanism care să ofere o reparație. Le revine autorităților naționale, sub controlul Comitetului de Miniștri, să ia măsurile de reparație necesare – retroactive dacă este nevoie –

în așa fel încât Curtea să nu aibă de repetat constatarea sa de violare într-o lungă serie de cauze comparabile.

Curtea nu este în măsură să aprecieze dacă legea din decembrie 2003 poate fi considerată ca o măsură adecvată în această privință, de vreme ce nici o practică cu privire la aplicarea sa nu a fost încă stabilită. În orice caz, această lege nu se aplică persoanelor care – ca și dl Broniowski – au primit deja o indemnizație parțială. Prin urmare, este limpede că, pentru acest grup de solicitanți, legea nu poate fi considerată ca o măsură menită să pună capăt situației structurale identificată de Curte.

Cât privește măsurile generale de luat, Curtea apreciază că Polonia trebuie fie să garanteze prin măsuri legale și practici administrative adecvate punerea în aplicare efectivă și rapidă a dreptului în cauză pentru ceilalți solicitanți, fie să ofere în schimb o reparație echivalentă (unanimitate).

6. – În aplicarea articolului 41, Curtea îi acordă petiționarului 12.000 EUR pentru cheltuieli de judecată, minus cei 2409 EUR plătiți de Consiliul Europei cu titlu de asistență judiciară. În plus, ea rezervă problema indemnizării pentru daune materiale sau morale, care nu se află încă în faza de a fi judecată (unanimitate).

• **Hotărârea din 28 septembrie 2005 (Marea Cameră) – Aplicarea articolului 41**

7. – La 15 decembrie 2004, în urma unei cereri depuse la 30 ianuarie 2004 de către un grup de deputați, Curtea Constituțională declară neconstituționale anumite articole ale legii din 12 decembrie 2003, anume dispoziția care plafona cererile la 15 % din valoarea inițială a bunurilor și la 50.000 de zloți, precum și dispoziția care excludea din regimul indemnizărilor prevăzut de acea lege orice persoană care, asemeni petiționarului, beneficiase cel puțin de o anumită formă de reparație în baza legilor anterioare.

La 2 martie 2005, guvernul îi prezintă Parlamentului un proiect de lege care propunea fixarea indemnizației maxime pe care ar putea să o pretindă solicitanții cu bunuri abandonate dincolo de Bug la 15 % din valoarea inițială a bunurilor. Potrivit acestui proiect, "dreptul de a fi creditat" putea fi exercitat fie, ca înainte, printr-o procedură de vânzare prin licitație, fie prin plata imediată a unei sume dintr-un Fond de indemnizare special. Proiectul de lege trece la prima citire, la 15 aprilie 2005, după care problema este trimisă la comisia parlamentară a Tezaurului public. În cursul discuțiilor purtate în mai și iunie 2005, plafonul de 15 % este criticat de numeroși deputați și se sugerează majorarea indemnizării în scopul de a garanta conformitatea dispozitivului cu hotărârea de fond pronunțată în speță de Curtea Europeană. La 8 iulie 2005, Seimul (prima cameră a Parlamentului) adoptă legea din iulie 2005, care fixează plafonul legal de indemnizare pentru bunurile abandonate dincolo de Bug la 20 %, lege care va intra în vigoare la 7 octombrie 2005.

8. – În baza unei reglementări amiabile încheiate între părți, petiționarul primește 213.000 de zloți pentru daune materiale și morale, precum și 24.000 de zloți pentru cheltuieli de judecată. Guvernul își ia următoarele angajamente:

- să pună în aplicare în cele mai bune termene toate măsurile necesare privind dreptul și practica internă pentru a garanta implementarea dreptului patrimonial în cauză și celorlalți solicitanți, sau pentru a le furniza acestora în schimb o reparație echivalentă ;
- să-și sporească eforturile pentru a face să devină efectivă legislația cu privire la bunurile abandonate dincolo de Bug și pentru a ameliora în practică funcționarea mecanismului de indemnizare a solicitanților;
- să vegheze pentru ca organismele de stat competente să nu îngreuească implementarea “dreptului de a fi creditat” al solicitanților;
- să pună la dispoziția celorlalți solicitanți o formă de reparație pentru orice daune materiale sau morale suferite de aceștia, rezultate din funcționarea defectuoasă în cazul lor a regimului legislativ aplicabil bunurilor abandonate dincolo de Bug.

Curtea ia act de acord și radiază petiția de pe rol (unanimitate).

9. – Mai înainte de aceasta, ea precizează implicațiile unei “proceduri de hotărâre pilot”, care urmărește abordarea jurisdicțională adoptată de Curte pentru a trata problemele de sistem sau structurale care apar în ordinea juridică națională. Această procedură are mai înainte de toate menirea de a ajuta statele contractante să-și îndeplinească rolul ce le revine în sistemul Convenției, oferindu-le celor interesați o reparație mai rapidă, ușurând în același timp și sarcina Curții care, altfel, ar avea de rezolvat numeroase petiții asemănătoare în substanță.

10. Bibliografie

- BRELLER (M.). – «Urteilsfolgen bei strukturellen Problemen – Das erste «Piloturteil» des EGMR. Anmerkung zum Fall Broniowski gegen Polen», *EuGRZ* 2004, p. 445-451.
- CAFLISCH (L.). – «Rechtsfolgen von Normenkontrolle. Die Rechtsprechung des EGMR: Die Technik der Pilot-Fälle», *EuGRZ* 2006, p. 521-523.
- DECAUX (E.) et TAVERNIER (P.). – «Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme», *J.D.I.* 2005, p. 544-550.
- DUCOULMBIER (P.). – «L'arrêt *Broniowski c. Pologne*, grande chambre, du 22 juin 2004: les enseignements d'un «arrêt pilote»», *L'Europe des libertés* mars 2005, p. 12-18.
- LAMBERT-ABDELGAWAD (E.). – «La Cour européenne au secours du Comité des Ministres pour une meilleure exécution des arrêts «pilote» (en marge de l'arrêt *Broniowski*)», *R.T.D.H.* 2004, p. 203-224.
- LAZAUD (F.). – «L'objectivisation du contentieux européen des droits de l'homme (lecture de l'arrêt *Broniowski* à la lumière du Protocole n° 14)», *Revue de la recherche juridique. Droit prospectif* 2005, p. 913-934.
- SUDRE (F.) și alții. – «Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme», 2004, *R.D.P.* 2005, p. 758 et 809 et 2005, *R.D.P.* 2006, p. 791.

Secțiunea a 2-a ***PRIVAREA DE PROPRIETATE***

A. Exproprierea

1. Cesiunile de locuințe

241. CAZUL JAMES ȘI ALȚII contra REGATULUI UNIT – Abilitarea locatarilor, în Anglia și în Țara Galilor, de a-și răscumpăra locuința în anumite condiții

1. – *Di John Nigel Courtenay James, expert geometru, dl Gerald Cavendish, al șaselea duce de Westminster, dl Patrick Geoffrey Corbett, expert contabil, și Sir Richard Baker Wilbraham, bancher, sunt sau erau administratori fiduciar, acționând conform testamentului celui de al doilea duce de Westminster. Ei au fost deposedați de numeroase proprietăți închiriate pentru o lungă perioadă de timp, întrucât chiriașii și-au exercitat dreptul de cumpărare pe care îl acordă legea din 1967 privind reforma emfiteozei. Respectivetele proprietăți se găseau în cartierul Belgravia, în centrul Londrei, pe o veche exploatare agricolă amenajată de familia Westminster și administratorii ei fiduciar.*

2. – *Așa cum au modificat-o textele ulterioare, legea respectivă conferă chiriașului, care rămâne într-o casă în virtutea unui contract de emfiteoză, dreptul de a obține cesiunea obligatorie a proprietății („freehold” sau drept funciar al proprietarului) la un preț și în condiții stabilite. Conform Cărții Albe care prezintă motivele guvernului, ea „se bazează pe principiul că în echitate pământul aparține proprietarului funciar, iar casa locatarului care o ocupă”: ea urmărește să dea substanță materială „titlului moral” al chiriașului asupra casei pe care o ocupă. Principalele condiții fixate prin lege sunt următoarele: să fie vorba de un contract de închiriere pe termen „lung”, adică mai mult de 21 de ani; „valoarea impozabilă” a casei (valoarea locativă teoretică reținută pentru nevoile fiscalității locale) nu trebuie să depășească 750 lire sau 1.500 lire pentru o casă situată în Marea Londră; chiria anuală trebuie să fie „mică”, adică mai puțin de două treimi din valoarea impozabilă; chiriașul trebuie să ocupe casa, în calitate de locuință unică sau principală, și aceasta cu cel puțin trei ani înainte de a-și exprima dorința de a exercita drepturile pe care i le conferă legea. Există două baze de calcul. După cea din 1967, care se aplică celor mai modeste proprietăți, locatarul plătește aproximativ valoarea terenului, dar nimic pentru construcție. Baza de calcul din 1974, care privește proprietățile de*

mai mare valoare, este mai favorabilă proprietarului: ea îi asigură un preț care corespunde aproape valorii de piață a terenului și a casei. Pentru calcularea sumei de plată, casa este evaluată în ziua avizării chiriașului și nu în aceea de evaluare.

3. – *În fața Comisiei, sesizată la 23 octombrie 1979, petiționarii susțin că cesiunea obligatorie a 10 din imobilele lor a dus, prin ea însăși sau din cauza prețului plătit, la violarea art. 1 din Protocolul nr. 1. Ei susțin că, în afară de aceasta, condițiile de transferare a proprietății comportă o discriminare contrară art. 14 din Convenție și că lipsa căilor de recurs împotriva unor asemenea transferuri încalcă art. 13. În continuare, ei denunță 70 de alte tranzacții. În total, ei cifrează la 1.479.407 lire pierderile suferite pentru proprietățile evaluate pe baza din 1967 și la 1.050.496 lire cele suportate de proprietăți estimate conform bazei din 1974¹.*

• **Hotărârea din 21 februarie 1986 (plenul Curții) (seria A nr. 98)**

4. – Invocând art. 1 din Protocolul nr. 1, petiționarii afirmau că simplii particulari nu puteau beneficia de transferul de proprietate. Nu aceasta este părerea Curții. O priveră de proprietate, făcută în cadrul unei politici de ordin social, economic sau de alt fel poate, în anumite circumstanțe, să răspundă unei „utilități publice”, cum prevede a doua frază a art. 1 din Protocolul nr. 1, chiar în situația în care colectivitatea, în ansamblul ei, nu utilizează sau nu profită ea însăși de bun. Legislația asupra reformei emfiteozei nu încalcă deci, în sine, art. 1 numai pentru că beneficiarii direcți ai transferării obligatorii a proprietății sunt simplii particulari. Apreciind normal ca legiuitorul național să dispună de o mare libertate pentru a duce o politică economică și socială, Curtea respectă maniera în care acesta concepe imperativele de „utilitate publică”, afară de cazul când judecata sa se dovedește în mod evident lipsită de o bază rațională. Țelul legislației incriminate, și anume eliminarea a ceea ce se percepe ca o nedreptate socială în materie de locuință, era, în principiu, legitim „pentru motive de utilitate publică”; Curtea respinge, astfel, teza petiționarilor: conform căreia legislația se inspiră, în realitate, din considerente pur politice, ca măsură electorală. În afară de aceasta, recunoașterea de către Parlament a „titlului moral” al chiriașilor asupra proprietății imobilului nu era în mod evident nerațională.

Curtea se pronunță, după aceea, asupra mijloacelor alese. În virtutea art. 1 din Protocolul nr. 1, ea amintește că o măsură privativă de proprietate trebuie să păstreze un echilibru just între exigențele interesului general al comunității și imperativele apărării drepturilor fundamentale ale individului. Cu alte cuvinte, ea trebuie să fie, în același timp, convenabilă pentru realizarea țelului ei legitim și nedisproporționată față de acesta. Principiul răscumpărării nu putea fi, în sine, considerat ca un mod neadecvat sau disproporționat pentru a face efectiv „titlul moral” al locatarilor respectivi:

¹ În raportul său din 11 mai 1984, Comisia exprimă opinia că nu a existat o violare a articolelelor invocate (unanimitate).

restricția de aplicabilitate a legislației la imobilele cu o valoare impozabilă inferioară unui anumit nivel nu poate, cu atât mai mult, să fie respinsă ca nerațională. La fel, modalitățile de indemnizare, prescrise prin legislație, nu sunt incompatibile cu a doua frază a art. 1. Având în vedere obiectivul urmărit de legislație și marja largă de apreciere a statului, nimic nu dovedește că nivelurile de indemnizare prevăzute (și în special baza de calcul din 1967) nu au putut asigura echilibrul just cerut. În afară de aceasta, în ciuda diferenței inevitabile între momentul evaluării și reglementarea prețului de cumpărare, procedura de indemnizare nu conduce, în opinia Curții, la o amânare atât de importantă încât să antreneze o violare a art. 1 din Protocolul nr. 1.

Petiționarii reproșau legislației, de asemenea, că acționează într-un mod orb: pentru a scuti de o nedreptate, atât pe proprietar cât și pe chiriaș, ea ar fi trebuit să ofere un sistem de control, printr-un organ independent, al circumstanțelor și al caracterului rațional al fiecărei răscumpărări avute în vedere. Curtea pune concluzia contrară și anume că, având în vedere amploarea reformei introduse, sistemul adoptat de Parlament (categorii largi și generale în interiorul cărora se naște dreptul la răscumpărare) nu poate fi taxat, în sine, ca irațional sau inadecvat.

În sfârșit, petiționarii susțineau că legislația încalcă, prin modalitățile ei de aplicare, principiul proporționalității deoarece repercusiunile sale depășeau, de departe, cerințele țelului ei oficial. Curtea respinge acest argument: diferitele operațiuni incriminate au rămas în cadrul, socotit compatibil cu a doua frază a art. 1 din Protocolul nr. 1, al legislației; ele nu au condus la impunerea unei poveri excesive care să se adauge la dezavantajul pe care-l implică de obicei, pentru contractanți, aplicarea legilor din 1967 și 1974.

În concluzie, nu a existat o violare a art. 1 din Protocolul nr. 1 (unanimitate).

5. – Conform petiționarilor, legislația atacată a introdus discriminări bazate pe „bogăție” și deci contrare art. 14 din Convenție combinat cu art. 1 al Protocolului nr. 1: ar fi vorba de o măsură de redistribuire care lovește numai o categorie restrânsă de imobile; în afară de aceasta, proprietarul s-ar vedea cu atât mai mult dezavantajat, cu cât proprietatea sa are valoare mai mică. Curtea consideră, din contră, că diferențele de tratament se bazează pe o justificare obiectivă și rațională (unanimitate).

6. – Petiționarii susțineau ca incompatibil cu art. 6 § 1 din Convenție faptul că nici un tribunal, conform legii, nu se poate ocupa de caracterul rezonabil al fiecărei răscumpărări avute în vedere. Curtea nu subscrie la o asemenea teză (unanimitate). Ea subliniază că art. 6 § 1 nu asigură, prin el însuși, „drepturilor și obligațiilor cu caracter civil” nici un conținut material precis în ordinea juridică a statelor contractante. În măsura în care petiționarii ar fi înțeles să susțină că legea nu a fost respectată, ei se bucurau de un acces liber la un tribunal competent pentru a rezolva o asemenea problemă.

7. – Referitor la art. 13 din Convenție, Curtea amintește că statele contractante nu sunt obligate să încorporeze Convenția în dreptul lor intern. Ea constată că art. 13 nu merge până la a cere un recurs prin care să se poată denunța, în fața unei autorități naționale, legile unui stat contractant. Pe baza acelorași fapte ca în contextul art. 6 § 1, petiționarii denunțau, de asemenea, absența unui recurs efectiv în ce privește consecințele concrete, care rezultă pentru ei din legislația asupra reformei emfiteozei. Curtea respinge argumentul (unanimitate). Numita legislație, inclusiv repercusiunile ei asupra situației petiționarilor, fiind considerată compatibilă cu clauzele normative ale Convenției, art. 13 era, și este încă, respectat prin existența unei proceduri interne, care permite obținerea respectării legilor în cauză.

8. Bibliografie

- ANDREWS (J.). – „Leaschold enfranchisement and the public interest in the United Kingdom”, *E.L.R.* 1986, p. 366–369.
- COHEN-JONATHAN (G.). – „Cour européenne des droits de l’homme (chronique 1985–1986–1987)”, *C.D.E.* 1988, p. 479–481.
- COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1986”, *A.F.D.I.* 1987, p. 239–263.
- DREZEMCZEWSKI (A.) și WARBRICK (C.). – „The European Convention on Human Rights”, *Y.E.L.* 1986, p. 419–422.
- FARRAN (S.). – „The UK before the European Court of Human Rights. Case law and commentary”, *Londra. Blackstone*, 1996, p. 354–360.
- FLAUSS (J.-F.). – „Nationalisation et indemnisation préférentielle de la propriété étrangère dans le cadre de la Convention européenne des droits de l’homme”, *G.P.*, 26–27 noiembrie 1986, doctrină p. 2–4.
- HERINGA (A.W.). – „Noot”, *NJCM-Bulletin* 1986, p. 563–566.
- MERRILLS (J.G.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1986”, *B.Y.B.I.L.* 1986, p. 450–455.
- PETTITI (L.-E.). – „Droits de l’homme”, *R.S.C.D.P.C.* 1986, p. 673–677.
- ROLLAND (P.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme”, *J.D.I.* 1987, p. 772–778.
- RUSSO (C.). – „L’applicabilité aux nationaux des „principes généraux du droit international” visés à l’article 1 du Protocole n° 1”, în *Protecting human rights: the European dimension. Protection européenne des droits de l’homme: la dimension européenne*, Cologne, Carl Heymanns, 1988, p. 547–554.
- SAPIENZA (R.). – „Espropriazione di beni e indennizzo nel sistema della Convenzione europea dei diritti dell’uomo: le sentenze nei casi James e Lithgow”, *Riv. D.I.* 1987, p. 309–320.
- SEIDL-HOHENVELDERN (I.). – „Eigentumschutz nach der EMRK und nach allgemeinem Völkerrecht im Lichte der EGMR-Entscheidungen in den Fällen James und Lithgow”, în *Fortschritt im Bewusstsein der Grund- und Menschenrechte. Festschrift für Felix Ermacora*, Kehl, Engel, 1988, p. 181–193.
- SUDRE (F.) și alții – „Les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l’homme”, Paris, PUF, 2003, p. 513–521.

2. Exproprierile de fapt

242. CAZUL PAPAMICHALOPOULOS ȘI ALȚII *contra* GRECIEI – Ocuparea de către Fondul Marinei Naționale, din 1967, a unor terenuri aparținând unor particulari

1. – Printr-o lege din 20 august 1967, adoptată la câteva luni după stabilirea dictaturii, statul grec cedează Fondurilor Marinei Naționale o vastă zonă în apropiere de plaja Aghia Marina, în Atica. Se dovedește totuși că o parte din domeniul cedat este constituită din terenuri agricole, aparținând la 14 petiționari sau unor persoane pe care ei le-au moștenit. În 1968, la trei dintre ei li se emit ordonanțe prin care se pronunță restituirea bunurilor lor, dar Marina păstrează întreaga zonă, pe care începe construcția unei baze navale și a unui sat de vacanță pentru ofițeri. În 1976, tatăl a doi dintre petiționari obține o decizie, confirmată de Curtea de casație în 1978, care-l recunoaște proprietar al unei părți de pământ, dar eforturile sale pentru a i se restitui sunt vane.

În 1980, ministrul apărării informează petiționarii că, din cauza instalării bazei navale, restituirea terenurilor nu este posibilă, dar că este în curs o procedură care urmărește să le acorde în schimb alte terenuri situate în Atica. În 1982, o comisie de experți ai Ministerului Agriculturii desemnează terenurile de cedat, dar cesiunea nu are loc. Ulterior, prevalându-se de o procedură prevăzută de Legea nr. 1.341/1983, destinată să regleze cât mai rapid problema creată în 1967, petiționarii obțin de la comisia de expropriere o decizie, pe care Curtea de casație o confirmă în ultimă instanță în 1988, recunoscând dreptul lor de proprietate asupra terenurilor agricole de la Aghia Marina. Între timp, ministrul agriculturii le-a comunicat că nu există terenuri disponibile în Atica pentru acest schimb și că li se propune, în schimb, terenuri situate în Departamentul Pierric, la 450 km de terenurile ocupate de Marina. Totuși, la data raportului Comisiei, această cesiune nu a avut loc, din lipsă de terenuri disponibile aparținând statului. Două acțiuni de revendicare a terenurilor în litigiu, precum și numeroase acțiuni pentru daune interese, intentate de petiționari împotriva Marinei și a statului, se află încă în curs la această dată.

2. – În fața Comisiei, sesizată la 7 noiembrie 1988, petiționarii invocă art. 1 din Protocolul nr. 1: ocuparea terenurilor lor, din 1967, de către Fondurile Marinei Naționale ar fi ilegală și ei nu ar fi putut până astăzi nici să dispună de bunurile lor, nici să primească o indemnizație¹.

• Hotărârea din 24 iunie 1993 (Cameră) (seria A nr. 260-B)

3. – Conform guvernului grec, petiționarii nu se puteau pretinde victime ale unei violări a Convenției și ei nu epuizaseră căile de recurs intern,

¹ În raportul său din 9 aprilie 1992, Comisia pune concluzia violării art. 1 din Protocolul nr. 1 (unanimitate).

acțiunile lor de revendicare rămânând pendinte în fața Tribunalului de mare instanță din Atena.

Curtea consideră că cele două excepții preliminare se lovesc de depășirea termenului (unanimitate). Într-adevăr, guvernul nu a prezentat deloc prima excepție în fața Comisiei, iar pe a doua a formulat-o numai pentru procedura de indemnizare.

4. – În ce privește art. 1 din Protocolul nr. 1, guvernul contestă celor interesați – cu excepția moștenitorilor dlui Petros Papamichalopoulos – calitatea de proprietari, deoarece nici o decizie judiciară nu le-ar fi recunoscut-o încă, iar procedura angajată de ei, în 1977, încă nu s-ar fi terminat. Pentru nevoile prezentului litigiu, Curtea apreciază că este cazul să-i considere pe petiționari ca proprietari.

Atingerea susținută a început în 1967. În perioada respectivă, Grecia deja ratificase Convenția și Protocolul nr. 1, a cărui denunțare (13 iunie 1970 – 28 noiembrie 1974) în timpul regimului militar nu o scutea de obligațiile rezultând din ele „în ce privește orice fapt care, putând constitui o violare a acestor obligații, ar fi săvârșit de ea” înainte (art. 65 § 2 din Convenție). Fără îndoială, Grecia nu a recunoscut competența Comisiei în materie de cereri individuale decât la 20 noiembrie 1985 și numai pentru actele, deciziile și faptele sau evenimentele posteroare acestei date, dar guvernul nu a invocat, în legătură cu acest subiect în speță, nici o excepție preliminară și problema nu cere o examinare din oficiu. Curtea se limitează a lua notă că reclamațiile celor interesați au legătură cu o situație continuă, care există și la ora actuală.

Ocuparea terenurilor în litigiu de către Fondurile Marinei Naționale a reprezentat un amestec vădit în libera folosire a dreptului petiționarilor la respect pentru bunurile lor, dar ea nu ținea de reglementarea folosirii bunurilor și nu se traducea printr-o expropriere formală. În același timp, începând cu 1967, era imposibil pentru cei interesați să se folosească de bunurile lor, să le vândă, să le lase moștenire, să le doneze sau să le ipotecheze. Inițiativa autorităților, după restabilirea democrației, de a schimba respectivele terenuri cu altele de valoare egală nu a reușit.

Pierderea oricărui drept de a dispune de terenuri, combinat cu eșecul încercărilor făcute până acum pentru a îndrepta situația incriminată, a provocat consecințe destul de grave, deoarece petiționarii au suferit o expropriere de fapt, incompatibilă cu dreptul la respect pentru bunurile personale. A existat, deci, ori există o violare a art. 1 din Protocolul nr. 1 (unanimitate).

5. – Cei interesați revendicau o despăgubire pentru prejudicii materiale și morale, ca și rambursarea cheltuielilor prezentate în Grecia și apoi în fața organelor Convenției.

Apreciind că problema aplicării art. 50 nu este pregătită, Curtea o rezervă și îi invită pe cei care s-au prezentat în fața ei să aleagă experți de comun acord, pentru evaluarea terenurilor în litigiu (unanimitate).

• *Hotărârea din 31 octombrie 1995 (Cameră) – Aplicarea articolului 50 (seria A nr. 330-B)*

6. – Curtea începe prin a se interesa de valabilitatea expertizei, pe care guvernul o contesta pe motiv, mai întâi, că numai doi din cei trei experți desemnați la început de către el, de comun acord cu petiționarii (dnii Liaskas, președintele Camerei Tehnice a Greciei, Vantsis și Katsos, membri ai Corpului de evaluatori pe bază de jurământ) au realizat-o. Ea reține numeroase elemente: după 17 octombrie 1994, dl Liaskas nu a participat la nici o altă vizită la fața locului și nici la redactarea raportului – când el era convocat la aceasta cu 10 zile înainte – și nu s-a prezentat nici măcar pentru a-l contrasemna la 15 decembrie 1994; dl Liaskas, care nu a renunțat niciodată la mandatul său, nu a răspuns la scrisoarea Curții, prin care aceasta îl întreba dacă subscrie la constatările confrăților săi; în ce privește guvernul, conform căruia concursul dlui Liaskas i-ar fi fost prețios, el nu a protestat, înainte de redactarea raportului, împotriva încetării oricărei activități a acestuia din urmă. În aceste condiții, Curtea socotește că guvernul nu se poate prevala de neparticiparea inexplicabilă al celui de al treilea expert pentru a contesta valabilitatea expertizei.

Guvernul susținea, de asemenea, că experții și-au depășit mandatul, evaluând clădirile și alte instalații care se aflau pe terenurile în litigiu. Curtea consideră că problema de a ști dacă valoarea construcțiilor trebuie sau nu să fie luată în considerare ține de aprecierea daunei materiale suferite de petiționari, iar calcularea sa de către experți nu afectează cu nimic valabilitatea raportului lor.

În concluzie, Curtea reține ca valabil raportul experților (unanimitate) și-l ia în considerare pentru a da decizia sa.

7. – În ce privește paguba materială, Curtea relevă că actul guvernului grec, pe care ea îl socotește contrar Convenției, nu este o expropriere căreia nu-i lipsea, pentru a fi legitimă, decât plata unei indemnizații echitabile; este vorba de acapararea de către stat a unor terenuri, aparținând unor particulari, care se prelungește de 28 de ani, autoritățile disprețuind deciziile tribunalelor naționale și propriile lor promisiuni făcute petiționarilor de a repara injustiția comisă în 1967 de către regimul dictatorial. Or, caracterul ilicit al unor asemenea deposedări se răsfrânge, prin forța lucrurilor, asupra criteriilor de utilizat pentru determinarea reparației datorate de statul reclamat, consecințele financiare ale unei exproprieri legale neputând fi asimilate cu acelea ale unei deposedări ilicite.

În speță, indemnizația acordată petiționarilor nu se limitează la valoarea pe care o aveau proprietățile lor la data ocupării de către marina națională. În hotărârea sa în capitolul principal, Curtea s-a bazat, pentru a califica amestecul incriminat, pe durata ocupației și pe incapacitatea autorităților, ani la rând, de a da celor interesați terenurile promise în schimb. Pentru acest motiv ea a invitat experții să estimeze, de asemenea, valoarea actuală a terenurilor în litigiu; această valoare nu depinde de condiții ipotetice, cum ar fi cazul dacă ei se găseau astăzi în aceeași situație ca în 1967. Din raportul de expertiză reiese clar că, de atunci, respectivele terenuri și învecinările imediate – care dispuneau, prin situația lor, de un potențial de dezvoltare

turistică – au fost puse în valoare prin construirea de clădiri, servind ca centru de odihnă pentru ofițerii marinei naționale și prin lucrări de infrastructură în acest scop. Curtea nu pierde din vedere, cu atât mai mult, că cei interesați aveau în perioada respectivă un proiect de exploatare economică a proprietăților lor, care începuse să se realizeze.

În consecință, Curtea consideră că restituirea terenurilor în litigiu, în suprafață de 104.018 m² – așa cum au fost stabilite în 1983 de a doua comisie de expropriere din Atena–, ar plasa petiționarii, cel mai posibil, într-o situație echivalentă cu aceea în care s-ar afla, dacă nu ar fi existat o nerespectare a cerințelor art. 1 din Protocolul nr. 1; atribuirea clădirilor existente i-ar compensa atunci integral de consecințele pierderii drepturilor susținute. Cât privește zona de 7.180 m² revendicată, Curtea evidențiază că, deși a evaluat-o și a considerat-o ca suprafață privată, experții subliniază că anumite părți ale acestei zone sunt incluse în litoral și că ar reveni, dacă este cazul, tribunalelor competente să se pronunțe asupra regimului de proprietate a acestora. În aceste condiții, Curtea nu socotește că trebuie să o ia în considerare.

În cazul în care statul reclamat nu procedează la o asemenea restituire într-un termen de 6 luni de la pronunțarea hotărârii, Curtea decide că acesta va trebui să verse celor interesați, ca daune și pierderea drepturilor de a dispune din 1967, valoarea actuală a terenurilor lor mărită cu plus-valoarea adusă de existența clădirilor, cât și cu costul construcțiilor acestora din urmă. Cât privește stabilirea sumei acestei indemnizații și având în vedere importanța distanței care separă metodele de calcul folosite în acest scop de către părțile în litigiu, Curtea confirmă concluziile raportului de expertiză pentru evaluarea exactă a prejudiciului suferit. Respectiva sumă s-ar ridica deci la 4.200.000.000 drahme pentru teren și 1.351.000.000 drahme pentru clădiri, majorate cu 6% dobânzi începând cu expirarea termenului de 6 luni menționat mai sus și până la plata efectivă (unanimitate).

8. – Curtea consideră că violarea Convenției a făcut petiționarilor un rău moral sigur, care rezultă din sentimentul neputinței și al frustrării în fața, pe de o parte, a refuzului marinei naționale și a guvernelor care s-au succedat de a se conforma deciziilor autorităților judiciare și administrative grecești și, pe de altă parte, a eșecului tentativei de recuperare, în schimb, a unor terenuri de valoare egală. Ea alocă fiecăruia dintre petiționari 450.000 de drahme la acest capitol, adică 6.300.000 drahme în total (unanimitate).

9. – Petiționarii solicitau rambursarea cheltuielilor de judecată și taxe, în special pentru onorarii și cheltuieli de avocat și pentru cheltuieli în justiție, într-o sumă globală de 3.066.080.830 drahme. Ținând cont de circumstanțele cauzei, de pluralitatea și lungimea procedurilor naționale, judiciare și administrative, de participarea consilierilor la negocieri, în vederea unei reglementări amiabile, precum și de complexitatea specială a problemei aplicării art. 50, Curtea socotește rezonabil să le acorde 65.000.000 de drahme, inclusiv taxa pe valoarea adăugată (unanimitate).

10. – Curtea recunoaște că remunerarea experților nu constituie cheltuieli pe care cei interesați le-ar fi suportat ei înșiși, în ordinea juridică internă, în scopul de a preveni sau a corija o violare sau, mai târziu, în fața organelor Convenției pentru constatarea acesteia; este vorba totuși de cheltuieli legate de realizarea unei expertize pe care Curtea a socotit-o indispensabilă pentru a da petiționarilor posibilitatea să obțină înlăturarea violării evidențiate prin hotărâre la capitolul principal. Cerând părților să aleagă experți, de comun acord, Curtea urmărea să evite caracterul unilateral al evaluării prezentate de către petiționari în rapoartele pe care le-au depus înainte și după audierea la capitolul principal și pe care Curtea nu le-a luat în considerare. Aceasta nu pune la îndoială realitatea și necesitatea operațiunilor pe care cei doi experți le-au îndeplinit pentru a se achita cât mai bine de sarcina lor și pe care le enumeră în cererile privind cheltuielile și onorariile. Totuși, ea se află în imposibilitatea de a controla, în lumina legislației naționale și a jurisprudenței naționale pertinente, caracterul rațional al taxelor acestora, care la anumite capitole i se par ridicate. Ea alocă fiecăruia dintre cei doi experți 18 milioane de drahme, adică 36 milioane de drahme în total (unanimitate).

11. Bibliografie

- BEFRNAERT (M.-A.) – „Le contention de la satisfaction équitable devant la Cour européenne des droits de l’homme”. *R.T.D.H.* 1997, p. 486–492.
- COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1993 et 1994”. *A.F.D.I.* 1994, p. 658 și urm.
- COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1995”. *A.F.D.I.* 1995, p. 485 et s.
- DECAUX (E.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme (année 1993)”. *J.D.I.* 1994, p. 792–796.
- KOERING-JOULIN (R.). – „Droits de l’homme”. *R.S.C.D.P.C.* 1994, p. 362 și urm.
- MERRILLS (J.G.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1993”. *B.Y.B.I.L.* 1993, p. 532–533.
- MERRILLS (J.G.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1996”. *B.Y.B.I.L.* 1996, p. 653–654.
- PIRRONE (P.). – „Il caso *Papamichalopoulos* dinanzi alla Corte europea dei diritti dell’uomo: *restitutio in integrum* ed equa soddisfazione”. *Riv. I.D.* 1997, p. 152–174.
- SAPIENZA (R.). – „Su un caso di illegittima occupazione di terreni in Grecia”. *Riv. D.I.* 1994, p. 465–473.
- SCHÜRMANN (F.). – „Europäischer Gerichtshof für Menschenrechte – Chronik der Rechtsprechung (1.1.–30.6.1993)”. *A.J.P./P.J.A.* 1993, p. 1.136–1.145 și 1.282–1.293.
- SHERLOCK (A.) ET ANDREWS (J.). – „Judgments of the Court of Human Rights”. *E.I.R. Human Rights Survey* 1996, p. 78 et. s.
- SUDRE (F.). – „Droit européen des droits de l’homme”. *J.C.P.* 1996, ediție generală, nr. 8, I, 3910.
- SUDRE (F.) și alții. – „Chronique de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme. Deuxième partie: juin-décembre 1993”. *R.U.D.H.* 1993, p. 377 și urm.
- SUDRE (F.) și alții. – „Chronique de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1995”. *R.U.D.H.*, p. 1 și urm.

SUDRE (F.) și alții – „Les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l’homme”. Paris, PUF, 2003, p. 568–576.

SWART (B.). – „The case-law of the European Court of Human Rights in 1993”. *E.J.C.* 1994, p. 180 și urm.

WARBRICK (C.). – „The European Convention on Human Rights”. *Y.E.L.* 1994, p. 659–661.

2. Retrocedările

249. CAZUL JAHN ȘI ALȚII contra GERMANIEI – Retrocedarea către stat, fără indemnizare, a unor proprietăți atribuite ascendenților sub regimul comunist

1. – *Resortisanți germani, Heidi Jahn și fratele ei, Albert Thurm, sunt născuți în 1947 și locuiesc la Sangerhausen, Erika Rissmann și sora ei, Ilse Höller, sunt născute în 1942 și respectiv în 1944 și locuiesc la Erfstadt și Stotzheim, iar Edith Loth este născută în 1940 și locuiește la Frankfurt-pe-Oder. Ei moștenesc toți terenuri care le-au fost atribuite ascendenților lor, sub rezerva anumitor restricții de dispoziție, în urma reformei agrare puse în aplicare în zona de ocupație sovietică din Germania în 1945. Proprietarii de terenuri rezultați din reforma agrară sunt numiți la acea vreme “noii țărani”. La 16 martie 1990 intră în vigoare în Republica Democrată Germană (RDG) legea Modrow, care ridică pentru acei proprietari restricțiile de dispoziție aplicabile până atunci și le dă deci acestora drepturi de deplină proprietate asupra terenurilor în cauză. Cu toate acestea, după reunificarea germană, anumiți moștenitori ai beneficiarilor reformei agrare, dintre care și petiționarii, sunt constrânși să-și retrocedeze terenurile, fără indemnizație, autorităților fiscale din Land-ul lor, în baza celei de a doua legi de modificare a dreptului patrimonial, adoptată la 14 iulie 1992 de către legiuitorul federal. Această lege dispune că moștenitorii proprietarilor de terenuri rezultați din reforma agrară trebuie să retrocedeze aceste terenuri autorităților fiscale dacă nu exercită la 15 martie 1990 o activitate într-unul din sectoarele de agricultură, exploatare forestieră sau industrie alimentară, dacă nu au exercitat o activitate într-unul dintre aceste sectoare în cursul ultimilor zece ani sau dacă nu erau membri ai unei cooperative agricole în RDG.*

2. – *Dna Jahn și dl Thurm sesizează Comisia la 2 septembrie 1996, ceilalți petiționari Curtea la 23 aprilie 2001. Ei susțin că obligarea lor la a-și retroceda bunurile fără indemnizare a adus atingere dreptului lor la respectarea bunurilor proprii, garantat de articolul 1 din Protocolul nr. 1. Ei se consideră de asemenea victime ale unei discriminări în sensul articolului 14 al Convenției combinat cu articolul 1 din Protocolul nr.1.*

3. – *Printr-o hotărâre din 22 ianuarie 2004, o cameră (secția III) ajunge la concluzia violării articolului 1 din Protocolul nr. 1 și consideră inutil să mai examineze învinuirea bazată pe articolul 14 (unanimitate). La 20 aprilie 2004, guvernul solicită retrimiterea cauzei în fața Marii Camere. La 14 iunie 2004, colegiul acesteia consimte la retrimitere.*

• *Hotărârea din 30 iunie 2005 (Marea Cameră) (CEDO 2005-VI)*

4. – Potrivit Curții, ingerința litigioasă trebuie calificată ca priveră de proprietate și a fost efectuată în “condițiile prevăzute de lege”, conform articolului 1 din protocolul nr. 1. De altfel, ea servește o cauză de utilitate publică, anume corectarea efectelor – injuste în ochii autorităților germane – ale legii Modrow.

A fost asigurat un “just echilibru” între protecția dreptului de proprietate al indivizilor și cerințele interesului general ? În această privință, Curtea reamintește că lipsa totală de indemnizare pentru o priveră de proprietate nu se poate justifica în baza articolului 1 din Protocolul nr. 1 decât în împrejurări excepționale. Curtea examinează deci în lumina contextului unic al reunificării germane pentru a stabili dacă particularitățile prezentei cauze pot fi calificate astfel.

În primul rând, ea ține cont de circumstanțele care au dus la adoptarea legii Modrow, care a fost votată de un parlament ne ales în mod democratic, în cursul unei perioade de tranziție între două regimuri, marcată în mod necesar de frământări și incertitudini. Chiar dacă petiționarii dobândiseră un titlu legal de proprietate, ei nu puteau fi siguri că își vor menține poziția juridică.

De altfel, Curtea ia în considerare intervalul de timp destul de scurt care separă reunificarea germană de adoptarea celei de a doua legi cu privire la modificarea dreptului patrimonial. Ținând cont de sarcina uriașă la care legiuitorul german a trebuit să se înhame pentru a reglementa în special toate problemele complexe privind dreptul de proprietate, cu ocazia trecerii spre un regim democratic de economie de piață, dintre care cele legate de lichidarea reformei agrare, se poate considera că legiuitorul german a intervenit într-un termen rezonabil pentru a corecta efectele legii Modrow, pe care le considera injuste.

În fine, Curtea apreciază că motivele care au condus la adoptarea celei de a doua legi cu privire la modificarea dreptului patrimonial constituie de asemenea un element determinant de luat în seamă. Nu poate fi considerată ca vădit lipsită de rațiune opinia parlamentului RFG, potrivit căreia el era obligat să corecteze efectele legii Modrow din motive de justiție socială, pentru a nu face ca achiziționarea deplinei proprietăți de către moștenitorii terenurilor vizate de reforma agrară să depindă de întâmplătoare acțiune sau lipsă de acțiune a autorităților RDG din epoca reformei agrare. Ținând cont de “efectul de avantaj nesperat”, de care petiționarii au profitat fără îndoială grație legii Modrow, cu privire la regulile aplicabile în RDG pentru moștenitorii terenurilor vizate de reforma agrară, faptul că această corectare a fost efectuată fără indemnizare nu era disproporționat.

Prin urmare, ținând cont în mod special și de incertitudinea situației juridice a moștenitorilor, și de motivele de justiție socială invocate de autoritățile germane. Curtea apreciază că, în contextul unic al reunificării germane, lipsa oricărei indemnizări nu rupe “justul echilibru” de asigurat între protecția proprietății și cerințele interesului general. Nu s-a petrecut, deci, o violare a articolului 1 din Protocolul nr. 1 (unsprezece voturi contra șase).

5. – Curtea notează că cea de a doua lege cu privire la modificarea dreptului patrimonial a fost adoptată pentru a corecta efectele legii Modrow.

în scopul de a asigura o egalitate de tratament între moștenitorii terenurilor vizate prin reforma agrară, anume între cei ale căror terenuri fuseseră atribuite unor terți sau returnate în fondul agrar din RDG înainte de intrarea în vigoare a legii Modrow, și cei care nu îndeplineau condițiile de atribuire, dar în privința cărora autoritățile RDG omiseseră să procedeze la aceste transferuri și să le înscrie în cartea funciară. Având în vedere că dispozițiile legii din 1992 se bazează pe o justificare obiectivă și rezonabilă, Curtea a conchis că nu a existat o violare a articolului 14 combinat cu articolul 1 din Protocolul nr. 1 (cincisprezece voturi contra unul).

6. Bibliografie

DUCOULMBIER (P.). – «Note», *L'Europe des libertés*, janvier 2006, p. 22.

SUDRE (F.) și alții. – «Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (2005)», *R.D.P.* 2006, p. 815.

B. Naționalizarea

2.4.4. CAZUL LITHGOW ȘI ALȚII contra REGATULUI UNIT – Modalități de indemnizare a acționarilor unor societăți de construcție aeronautică și navală naționalizate

1. – *Legea din 1977 privind industriile aeronautice și navale intră în vigoare la 17 martie 1977, după o lungă procedură parlamentară care a început în 1975. Ea pune în aplicare proiectele privind naționalizarea industriilor în cauză, pe care guvernul laburist le-a anunțat după alegerile generale din 28 februarie și 10 octombrie 1974.*

Ea se referă la numeroase întreprinderi, din care următoarele aparțin petiționarilor:

a) *John G. Kincaid and Company Ltd, care fabrică motoare Diesel și al cărei principal acționar este Sir William Lithgow (indemnizație primită: 3.810.000 £; valoare susținută: între 8.750.000 £ și 10.250.000 £ la 28 februarie 1974);*

b) *Vosper Thornycraft (U.K.) Ltd și Vosper Shiprepairers Ltd, specializate în construcția și reparația de vapoare și filiale 100% ale Vosper PLC¹ (indemnizație primită: 5.300.000 £; valoare susținută: 37.700.000 £ în ziua transferului);*

c) *British Aircraft Corporation (Holdings) Ltd, principal constructor aeronautic în Regatul Unit și proprietate comună a The English Electric Company Ltd și a Vickers PLC (indemnizație primită: 95.000.000 £; valoare susținută: cel puțin 350.000.000 £ în ziua transferului);*

d) *Hall Russell and Company Ltd, consacrată construcției și reparației de nave, și filială 100% a Banstonian Company (indemnizație primită: 1.500.000 £; valoare susținută: 3.500.000 £ în ziua transferului);*

¹ PLC = Companie cu Răspundere Publică (*n.l.*).

e) *Yarrow (Shipbuilders) Ltd*, constructor de nave de război și alte nave speciale, și filială 100% a *Yarrow PLC* (indemnizație primită: 6.000.000 £; valoarea susținută: cel puțin 16.000.000 £ în ziua transferului și 17.500.000 £ în timpul perioadei de referință);

f) *Vickers Shipbuilding Group Ltd*, lucrând în principal în proiectarea și la construcția de nave de război foarte perfecționate, și filială 100% a lui *Vickers*, precum și anumite alte interese ale lui *Vickers* (indemnizație primită: 14.450.000 £; valoare susținută: cel puțin 25.000.000 £ în ziua transferului);

g) *Brook Marine Ltd*, specializată în construcția de mici vapoare și proprietate comună a *Dawsett Securities Ltd*, *FFI (UK Finance) PLC* și *The Prudential Assurance Company Ltd* (indemnizație primită: 1.800.000 £; valoare susținută: 5.000.000 £ în ziua transferului).

Respectivele întreprinderi trec sub controlul statului în „ziua transferului”, adică la 29 aprilie 1977 pentru *British Aircraft Corporation (Holdings) Ltd* și la 1 iulie 1977 pentru celelalte. Valoarea acțiunilor petiționarilor, necotate la bursă, este calculată pe baza evaluării ipotetice la bursă în timpul unei „perioade de referință” de 6 luni (de la 1 septembrie 1973 la 28 februarie 1974). Suma indemnizației, sub formă de bonuri de Tezaur, este reglementată – la diferite date, între decembrie 1979 și decembrie 1980, în funcție de caz – la capătul unor negocieri între Ministerul Industriei și reprezentanții foștilor proprietari; anumite acțiuni sunt vărsate între „ziua transferului” și sfârșitul negocierilor.

2 – În fața Comisiei, sesizată la date eșalonate de la 16 septembrie 1977 la 4 iunie 1981, toți petiționarii se plâng că nu au primit decât o indemnizație vădit insuficientă și discriminatorie; ei pretindeau că au suferit, din această cauză, violări ale art. 1 din Protocolul nr. 1 luat separat și combinat cu art. 14 din Convenție. Fiecare dintre ei invocă și art. 6 din Convenție și, unii dintre ei, art. 13, 17 și 18.¹

• **Hotărârea din 8 iulie 1986** (plenul Curții) (seria A nr. 102)

3. – Art. 1 din Protocolul nr. 1 se afla în inima cazului. Petiționarii au fost în mod vădit „privați de proprietate (a lor)”, în sensul celei de a doua fraze din art. 1, dacă se interpretează în lumina principiului respectului bunurilor consacrat de prima frază.

După ce a respins sau a socotit inutil să examineze trei reclamații în temeiul expresiei „din motive de utilitate publică și în condițiile prevăzute de lege și de principiile generale ale dreptului internațional”, Curtea prezintă următoarele principii generale:

a) Cu toate că nu spune nimic în ce privește existența și suma unei despăgubiri, art. 1 nu ar asigura decât o protecție în mare măsură iluzorie și inefficientă a dreptului de proprietate în absența principiului conform căruia o

¹ În raportul său din 7 martie 1984, Comisia emite avizul că nu a existat o violare nici a art. 1 din Protocolul nr. 1 (13 voturi pentru, 3 împotriva), nici a art. 14 din Convenție (15 voturi pentru și o abținere) și nici a art. 6, 13, 17 sau 18 din Convenție (unanimitate).

privare de proprietate, fără indemnizație, nu se justifică decât în circumstanțe excepționale. O măsură privativă de proprietate trebuie să mențină un echilibru just între exigențele interesului general al comunității și imperativele apărării drepturilor fundamentale ale individului, iar pentru a se asigura de aceasta, trebuie avute în vedere condiții de despăgubire.

b) Fără vărsarea unei sume rezonabile, în raport cu valoarea bunului, privarea de o proprietate ar constitui, în mod normal, o atingere excesivă care nu s-ar putea justifica în temeiul art. 1. Nivelul indemnizației poate fi diferit, depinzând dacă este vorba de o naționalizare sau de alte forme de privare de proprietate.

c) Statul dispune de o largă putere de apreciere nu numai pentru a hotărî să naționalizeze dar și pentru a stabili modalitățile de indemnizare. Curtea respectă judecata legiuitorului în acest ultim domeniu, în afară de cazul când aceasta se dovedește clar lipsită de o bază rațională.

4. – Pentru a se asigura că indemnizațiile vărsate corespund nivelului menționat mai sus, Curtea examinează mai întâi sistemul de indemnizare stabilit prin legea din 1977. Nici unul din elementele ei nu este, în principiu, inacceptabil în lumina art. 1. Astfel, nu era nerațional să se recurgă la metoda evaluării bursiere ipotetice a acțiunilor necotate, care permite să se țină cont, într-un mod obiectiv, de ansamblul elementelor pertinente. Cu atât mai mult nu era nerațional, pentru guvern, să presupună că programul de naționalizare ar denatura valoarea titlurilor de achiziționat și, mai ales pentru a evita o asemenea distorsiune, să adopte o perioadă de referință care se situa înainte de ziua transferului.

Curtea ia notă apoi că disproporția susținută între indemnizații și valoarea, în ziua transferului, a întreprinderilor decurge, în esență, din trei efecte generale ale sistemului legii din 1977. Ea nu le apreciază pe acestea din urmă ca fiind incompatibile cu art. 1. din moment ce Regatul Unit nu a încălcat marja sa de apreciere, hotărând să introducă dispoziții cu următoarele consecințe:

i) absența luării în considerare a faptelor noi, apărute între perioada de referință și ziua transferului, în viața societăților în cauză. Curtea ia notă că trebuia definită de la început o formulă comună de indemnizare; că sectorul public suportă atât povara oricărui declin, cât și profitul unei eventuale creșteri; că orice dezvoltare a societăților se explică, probabil în parte, prin factori ce scăpau petiționarilor; că s-a ținut cont de evoluția previzibilă; în afară de aceasta, că orice modificare a metodei alese ar fi subminat securitatea juridică și așteptările publicului, putând fi dezavantajoasă pentru foștii proprietari și permițând distorsiuni ale valorilor;

ii) absența luării în considerare a inflației între perioada de referință și ziua plătirii indemnizațiilor. Curtea evidențiază că acestea din urmă aduceau dobânzi cu efect în ziua transferului, înaintea căruia petiționarii aveau dreptul la anumite venituri din investițiile lor; că a alinia indemnizațiile la indicii prețurilor în detaliu, le-ar fi adus un avantaj de care nu se bucurau ceilalți investitori; și că blocarea valorilor la cifrele atinse în perioada de

referință excludea luarea în considerare a oricărei creșteri a indicelui bursier, dar și proteja de efectele defavorabile ale fluctuațiilor acestuia din urmă;

iii) absența unor elemente reprezentând plusvaloarea rezultată din participarea dominantă sau importantă a petiționarilor. Conform Curții, este îndoielnic să se presupună că se putea găsi un cumpărător pentru pachetul mare de acțiuni în cauză, iar Regatul Unit nu a acționat într-un mod nerățional, considerând că repartiziile indemnizațiilor ar fi mai corectă dacă toți proprietarii ar fi puși pe picior de egalitate.

Curtea respinge, în sfârșit, reclamațiile unor petiționari care susțineau că din cauza unor date specifice cazului lor, în special diferite aspecte tehnice de evaluare a acțiunilor lor, indemnizația pe care au încasat-o nu îndeplinea cerințele art. 1.

În total, nici o violare a art. 1 nu este stabilită. Cinci din 18 judecători nu împărtășesc această concluzie în măsura în care ea admite neluarea în considerare, de către legea din 1977, a evoluției societăților între perioada de referință și ziua transferului, iar unul dintre ei în măsura în care ea privește celelalte motive invocate de petiționari.

5. – Curtea ajunge la același rezultat în ce privește art. 14 din Convenție, combinat cu art. 1 din Protocolul nr. 1 (unanimitate). Ea înlătură într-adevăr reclamațiile anumitor petiționari care se pretindeau victime ale unor discriminări în raport cu alte persoane private de bunurile lor în virtutea legii din 1977 și în raport cu cele atinse de legi britanice anterioare, de naționalizare, sau de legile britanice asupra exproprierii. În esență, ea consideră fie că nu au fost diferențe de tratament, fie că cei interesați nu se aflau în situații suficient de asemănătoare, fie că diferențele se bazau pe o justificare obiectivă și rațională sau nu priveau probleme referitoare la art. 14.

6. – În afară de aceasta, Curtea respinge reclamațiile de violare a art. 6 § 1 din Convenție ale unui petiționar, bazate pe faptul că el nu a putut sesiza direct un tribunal independent, competent pentru a decide asupra dreptului său la indemnizație (14 voturi pentru, 4 împotriva) și ale anumitor petiționari bazate pe faptul că nu s-ar fi rezolvat constatarea privind indemnizațiile într-un „timp rezonabil” sau că tribunalul de arbitraj, stabilit de legea din 1977, nu ar fi „legal” și nici „independent și imparțial” (16 voturi pentru, 2 împotriva).

7. – În final, Curtea respinge afirmația unui petiționar, conform căreia el nu ar fi dispus, pentru a prezenta reclamațiile sale în materie de indemnizație, de nici un „recurs efectiv” în sensul art. 13 din Convenție (15 voturi pentru, 3 împotriva).

8. Bibliografie

ANDREWS (J.). – „Compensation for nationalisation in the United Kingdom”. *E.L.R.* 1987, p. 65–68.

BERNHARDT (R.). – „Vorbemerkung zum Urteil des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte im Fall Lithgow vom 8. Juli 1986”. *Z.A.Ö.R.V.* 1986, p. 539–572.

- COHEN-JONATHAN (G.). – „Cour européenne des droits de l’homme (chronique 1985–1986–1987)”, *C.D.E.* 1988, p. 481–484.
- COUSSIRAT-COLSTÈRE (V.). – „La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1986”, *A.F.D.I.* 1987, p. 239–263.
- DRZEMCZEWSKI (A) și WARBRICK (C.). – „The European Convention on Human Rights”, *Y.E.L.* 1986, p. 422–425.
- FARRAN (S.). – „The UK before the European Court of Human Rights. Case law and commentary”, *Londra. Blackstone.* 1996, p. 360–362.
- FLAUSS (J.-F.). – „Nationalisation et indemnisation préférentielle de la propriété étrangère dans le cadre de la Convention européenne des droits de l’homme”, *G.P.* 26–27 noiembrie 1986, doctrină, p. 2–4.
- JEANTET (F.C.). – „Observations”, *J.C.P.* 1987, II, nr. 20733, 3 p.
- MERRILLS (J.G.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1986”, *B.Y.B.I.L.* 1986, p. 462–463.
- ROLLAND (P.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme”, *J.D.I.* 1987, p. 787–790.
- SAPIENZA (R.). – „Espropriazione di beni e indennizzo nel sistema della Convenzione europea dei diritti dell’uomo: le sentenze nei casi James e Lithgow”, *Riv. D.I.* 1987, p. 309–320.
- SEIDL-HOHFVELDERN (I.). – „Eigentumschutz nach der EMRK und nach allgemeinem Völkerrecht im Lichte der EGMR-Entscheidungen in den Fällen James und Lithgow”, în *Fortschrift im Bewusstsein der Grund- und Menschenrechte. Festschrift für Felix Ermacora*, Kehl, Engel, 1988, p. 181–193.

Secțiunea a 3-a

REGLEMENTAREA FOLOSIRII BUNURILOR

1. Reducerile sau plafonările de chirie

245. CAZUL MELLACHER ȘI ALȚII contra AUSTRIEI – Reduceri de chirie impuse în virtutea legislației

1. – *Petiționarii sunt proprietari de imobile situate la Graz, Innsbruck și Viena. Trei apartamente, de 40, 68 și 200 m², au fost închiriate prin contract liber negociat, pentru o chirie lunară de 1.870,800 și, respectiv, 3.800 ATS. Indexate la fel ca prețurile la bunurile de consum, ultimele două au crescut în mod progresiv. În momentul semnării contractului, primele două apartamente intrau în categoria D (locuințe ale căror instalații sanitare și toalete se află pe etaj) și al treilea în categoria C (locuințe ale căror săli de baie nu corespund normelor actuale).*

În caz de o nouă închiriere a unui apartament situat într-un imobil construit înainte de 1945, legea din 1981 asupra chiriilor, intrată în vigoare în 1982, fixează o chirie maximă de 11 ATS pe m² pentru categoria C și de

5.50 ATS pentru categoria D. Cu toate acestea, ea extinde acest sistem și la contractele de închiriere dinainte de această dată: în virtutea art. 44 §§ 2 și 3, chiriașul unui apartament, cu un contract semnat între 1968 și 1981, poate cere să-i fie redusă chiria la maxim 150% din sumele de mai sus. Prevalându-se de această dispoziție, locatarii din apartamentele în discuție cer și obțin de la tribunale reducerea chiriilor lor la 330, 561 și 3.300 ATS precum și rambursarea sumelor în plus încasate de proprietari, începând cu data cererii. Recursurile acestora din urmă, împotriva deciziilor judiciare, nu au nici un succes.

2. – Léopold și Maria Mellacher sesizează Comisia la 5 august 1983. Johannes, Ernst și Anton Molk și Maria Schmid la 22 mai 1984. Christiane Weiss-Tessbach și Maria Brenner-Felsach la 4 iulie 1984. Toți se plâng de reducerea chiriilor, pe care o consideră contrară art. 1 din Protocolul nr. 1. Cel de-al doilea denunță, de asemenea, o discriminare care nu recunoaște art. 14 din Convenție și lovește în proprietarii individuali.¹

• **Hotărârea din 19 decembrie 1989** (plenul Curții) (seria A nr. 169)

3. – Fără nici o îndoială, reducerile făcute, în virtutea legii din 1981, au constituit un amestec în folosirea drepturilor pe care petiționarii le aveau în calitate de proprietari de bunuri închiriate. Chiar dacă ele au dus la lipsirea celor interesați de o parte din veniturile imobiliare, ele nu se traduc într-o expropriere formală și nici într-o expropriere de fapt, ci duc la un control al folosirii bunurilor. Alineatul al doilea al art. 1 din Protocolul nr. 1 este din acel moment aplicabil.

4. – A fost el respectat? În punerea în practică a politicilor sociale și economice, și mai ales în domeniul locuințelor, legiuitorul trebuie să se bucure de o mare latitudine pentru a se pronunța atât asupra existenței unei probleme de interes public, care cere o reglementare, cât și asupra alegerii modalităților de aplicare a acesteia din urmă.

5. – Legea din 1981 încerca să reducă diferențele excesive și injuste între chiriile unor apartamente asemănătoare și să combată specula imobiliară. Ea urmărea, de asemenea, să faciliteze persoanelor de condiție modestă accesul la locuințe cu o chirie rezonabilă, încurajând în același timp modernizarea imobilelor care nu răspundeau anumitor norme. În vederile Curții, ea urmărea deci un țel legitim, conform interesului general.

6. – Pentru a reforma legislația socială și în special cea privind controlul chiriilor, legiuitorul trebuie să poată lua măsuri care să implice și executarea în viitor a unor contracte încheiate anterior. Curtea respinge teza petiționarilor care

¹ În raportul său din 11 iulie 1988, Comisia formulează avizul: a) că a existat o violare a art. 1 din Protocolul nr. 1 în capul de acuzare al familiei Mellacher și în cel al lui Molk și al dnei Schmid (unanimitate), dar nu în cel al dnelor Weiss-Tessbach și Brenner-Felsach (10 voturi pentru, 1 împotriva); b) că nici o problemă distinctă nu se pune în temeiul art. 14 din Convenție pentru familia Molk (unanimitate).

reproșau legislației că acționează orbește: o lege vizând stabilirea unui plafon rațional pentru chiriile apartamentelor asemănătoare îmbracă, prin forța lucrurilor, un caracter general. Diferitele excepții și excluderi pe care ea le prevede nu ar putea fi considerate ca improprii sau disproporționate. Atâta timp cât legiuitorul nu depășește limitele marjei sale de apreciere. Curtea nu se află în situația de a spune dacă el a ales cea mai bună cale de a trata problema.

Chiriile de bază, fixate prin art. 16 § 2 al legii din 1981, sunt destinate să acopere cheltuielile necesare pentru a menține locuințele în stare de funcționare. Este bine să se rețină și alte dispoziții favorabile proprietarilor, care completează regula respectivului articol și, în special, posibilitatea, pentru aceștia din urmă, de a primi, în virtutea contractelor existente, o chirie mai mare cu 50% față de cea pe care ei ar putea să o ceară în cazul unui nou contract de închiriere. Reducerile chiriilor în litigiu sunt desigur de o amploare deosebită, mai ales în cazurile Mellacher și Mõlk, dar aceasta nu înseamnă că ele constituie o povară disproporționată sau că legiuitorul nu putea crede rațional că nu se puteau accepta, din punct de vedere al justiției sociale, chiriile inițiale.

7. – Deci, nu a existat o violare a art. 1 din Protocolul nr. 1 (12 voturi pentru, 5 împotriva în primele două cazuri, și unanimitate în al treilea).

Familia Mõlk nemaimentinând reclamația în numele art. 14 din Convenție combinat cu art. 1 din Protocolul nr. 1, Curtea socotește inutil să examineze problema (unanimitate).

8. Bibliografie

- COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme de 1989 à 1991”. *A.F.D.I.* 1991, p. 610 și urm.
- FLAUSS (J.-F.). – „Liberté contractuelle et contrôle des loyers à l’aune de la Convention européenne des droits de l’homme”. *R.T.D.H.* 1990, p. 387–401.
- FLAUSS (J.-F.). – „Convention européenne et contrôle des loyers”. *L.P.A.* nr. 83. 1990, p. 46–48.
- LAWSON (R. A.) și SCHERMERS (H. G.). – „Leading cases of the European Court of Human Rights”. Nimègue, Ars Aequi Libri, 1997, p. 341–351.
- MERRILLS (J.G.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1990”. *B.Y.B.I.L.* 1990, p. 415–417.
- PEETERS (E.M.). – „Mellacher e.a. tegen Oostenrijk: huurprijsregulering en eigendomsrecht”. *NJCM-Bulletin* 1989, p. 476–494.
- ROLLAND (P.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme”. *J.D.I.* 1990, p. 742–744.
- SERMET (L.). – „La Cour européenne des droits de l’homme et le droit de propriété: l’arrêt Mellacher 19/12.1989”. *G.P.* 24–25 aprilie 1991, doctrină, p. 8–11.
- SHERLOCK (A.). – „Property rights and rent reductions”. *E.L.R.* 1990, p. 393–394.
- WARBRICK (C.). – „The European Convention on Human Rights”. *Y.E.L.* 1989, p. 426–427.

2.4.5. CAZUL HUTTEN-CZAPSKA contra POLONIEI – Sistem de control al chiriilor

1. – *Dna Hutten-Czapska, o franțuzoaică de origine poloneză, s-a născut în 1931. Ea a trăit mult timp în Franța și locuiește actualmente în Polonia. Este proprietara unei case și a unui teren la Gdynia. Ea face parte dintre cei circa 100.000 de proprietari care, în Polonia, sunt afectați de un sistem restrictiv de control al chiriilor (de care beneficiază circa 600.000 până la 900.000 de chiriași). Acest sistem își are originea în legi adoptate în epoca regimului comunist și impune un anumit număr de restricții drepturilor proprietarilor, în principal fixând pentru chirii un plafon atât de scăzut, încât respectivii proprietari nu-și pot acoperi nici măcar cheltuielile de întreținere pentru imobilele lor și cu atât mai puțin pot realiza un profit.*

În timpul celui de al doilea război mondial, casa petiționarei este ocupată de armata germană apoi, în mai 1945, de Armata Roșie. La 19 mai 1945, o parte din casă îi este atribuită lui A. Z. În iunie 1945, tribunalul municipal din Gdynia ordonă restituirea casei către părinții petiționarei. Aceștia încep să o renoveze, însă puțin după aceea li se pune în vedere oficial să plece din casă. În octombrie 1945, A. Z. se instalează acolo. Casa trece în administrație publică după intrarea în vigoare, la 13 februarie 1946, a unui decret care le conferă autorităților puterea de a atribui unui locatar desemnat de ele un apartament situat într-un imobil privat. Părinții petiționarei încearcă în zadar să recapete posesia bunului lor. La 1 august 1974 intră în vigoare un nou sistem de administrare publică a locuințelor "regimul contractelor de închiriere speciale". La 8 iulie 1975 este emisă o decizie care îl autorizează pe W. P. să schimbe apartamentul închiriat de el în cadrul acestui regim cu apartamentul situat la parterul casei petiționarei. Această decizie este semnată de un funcționar care este subordonatul lui W. P. În anii 1990, petiționara încearcă să obțină anularea acestei decizii, însă nu reușește decât să obțină o declarație potrivit căreia decizia a fost luată prin violarea legii.

La 18 septembrie 1990, petiționara moștenește bunurile părinților săi și, în iulie 1991, i se restabilește calitatea de administrator al casei. Ea întreprinde apoi mai multe proceduri în scopul de a i se retroceda folosința bunului său și pentru ca locatarii să fie mutați, fără a obține totuși câștig de cauză. În 1994, un sistem de control al chiriilor este aplicat bunurilor private : pe de o parte, proprietarii sunt obligați să facă lucrări de întreținere costisitoare iar, pe de altă parte, nu pot fixa chirii care să le acopere cheltuielile astfel întreprinse. Potrivit calculului, chiriile nu reprezintă decât circa 60 % din cheltuielile de întreținere. Restricții importante sunt de asemenea prevăzute și în privința încetării contractelor. Legea din 1994 este înlocuită în 2001 de o lege nouă care urmărește să amelioreze situația. Acest text menține toate restricțiile cu privire la încetarea contractelor, precum și obligațiile privind întreținerea bunurilor imobiliare : altfel, el introduce o nouă procedură de încadrare a măririi chiriilor. De exemplu, nu este posibil să se fixeze o chirie care să depășească

3 % din valoarea de reconstrucție a locuinței în cauză. În cazul petiționarei, aceasta echivala cu 1.285 de zloți în 2004 (adică 316 EUR). Curtea Constituțională apreciază că sistemul de control al chiriilor instaurat prin legile din 1994 și din 2001 este neconstituțional și că face că apese asupra proprietarilor o sarcină disproporționată și excesivă. Dispozițiile în chestiune sunt abrogate.

Între 10 octombrie 2000 și 31 decembrie 2004, petiționara poate să mărească chiria pretinsă de ea cu circa 10 %, ceea ce aduce chiria la 5.15 PLN pe metrul pătrat (circa 1,27 EUR). La 1 ianuarie 2005 intră în vigoare noi dispoziții. Permițând măririi ale chiriei de 10 % pe an raportate la valoarea maximă de reconstrucție a apartamentului, ele mențin însă controlul statului asupra cuantumului chiriilor. După ce au fost contestate de procurorul general al Poloniei în fața Curții Constituționale, ele sunt ulterior abrogate pentru neconstituționalitate. Proprietatea petiționarei este din acel moment eliberată.

2. – În petiția sa din 6 decembrie 1994, adresată Comisiei, dna Hutten-Czapska invocă articolul 1 din Protocolul nr. 1. Ea afirmă că nu a putut să recapete posesia și folosința bunului său, nici nu a putut obține de pe urma acestuia o chirie adecvată.

3. – Printr-o hotărâre din 22 februarie 2005, o cameră (secția IV) ajunge la concluzia violării articolului 1 din Protocolul nr. 1 și consideră că violarea constatată rezultă dintr-o problemă structurală legată de disfuncția legislației poloneze. La 19 mai 2005, guvernul cere retrimiterea cauzei în fața Marii Camere. La 6 iulie 2005, colegiul acesteia consimte la retrimitere.

• **Hotărârea din 19 iunie 2006 (Marea Cameră) (CED 2006-...)**

4. – Curtea apreciază, ca și camera, că autoritățile poloneze au făcut să apese asupra petiționarei o "sarcină disproporționată și excesivă" pe care nu o poate justifica nici un interes legitim al colectivității. Ea adaugă totuși că violarea dreptului de proprietate constatată în speță nu ține exclusiv de problema cuantumului chiriilor, ci rezultă mai degrabă din jocul combinat al dispozițiilor defectuoase cu privire la fixarea chiriilor și diversele restricții aduse drepturilor proprietarilor în materie de încetare a contractelor de închiriere, de sarcinile financiare pe care legea le făcea să apese asupra celor interesați, ca și de lipsa oricărui mecanism legal care să le permită să compenseze sau să atenueze pierderile suferite în cadrul întreținerii bunurilor, sau să obțină, când acest lucru se justifica, subvenții din partea statului pentru a finanța reparațiile necesare.

Curtea face trimitere la jurisprudența sa, de unde rezultă că, în numeroase cauze de limitări ale drepturilor de proprietate – care erau și sunt și în prezent situații curente în țările care cunosc o penurie de locuințe –, aceste limitări au fost considerate justificate și proporționale cu scopurile urmărite de stat în interesul general. Totuși, în nici una dintre aceste cauze autoritățile

nu restrânseseră drepturile petiționarilor în mod atât de considerabil ca în prezenta speță. În primul rând, petiționara nu a încheiat niciodată în mod liber un contract de închiriere cu chiriașii săi, de vreme ce statul fusese cel care le-a atribuit acestora din urmă locuințele din casa ei. În al doilea rând, legislația prevedea un anumit număr de limitări pentru încetarea contractelor de închiriere, ceea ce reducea serios drepturile proprietarilor în materie. În al treilea rând, cuantumul chiriilor era fixat sub nivelul costului de întreținere al bunurilor, astfel încât proprietarii nu puteau crește chiria pentru a acoperi cheltuielile necesare de întreținere. Sistemul polonez nu prevedea și nu prevede nici azi mecanisme care să le permită proprietarilor să încaseze contribuții financiare sau subvenții de stat pentru întreținere, ceea ce nu a întârziat să ducă la o degradare a bunurilor din lipsă de investiții și de modernizare.

Desigur, statul polonez a moștenit din perioada comunistă o penurie acută de locuințe de închiriat la un preț rezonabil și a avut de arbitrat, din această cauză, cu privire la probleme extraordinar de complexe și sensibile din punct de vedere social, pe care le pune concilierea intereselor opuse ale proprietarilor și ale chiriașilor. El avea de protejat dreptul de proprietate al primilor, pe de o parte, precum și, pe de altă parte, de respectat drepturile sociale ale celor din urmă, care se întâmpla să fie adesea persoane vulnerabile. Totuși, interesele legitime ale colectivității cer în asemenea cazuri o repartizare echitabilă a sarcinii sociale și financiare pe care o presupun transformarea și reforma locuințelor în țară. Această sarcină nu poate să cadă în seama unui grup social anume, oricare ar fi importanța pe care o reprezintă interesele celui alt grup sau ale colectivității în ansamblul său.

Deoarece Polonia nu a asigurat justul echilibru necesar între interesul general al colectivității și protecția dreptului de proprietate, a fost violat articolul 1 din Protocolul nr. 1 (unanimitate).

5. – Marea Cameră subscrie la concluzia camerei, potrivit căreia prezenta cauză se pretează la aplicarea procedurii hotărârii pilot, așa cum a fost ea definită în hotărârile Broniowski contra Poloniei. Fără îndoială că funcționarea legislației litigioase cu privire la locuințe generează potențiale consecințe cu privire la dreptul de proprietate a numeroase persoane, ale căror apartamente (circa 600.000, adică 5,2 % din ansamblul resurselor imobiliare ale țării) sunt închiriate în cadrul sistemului de control al chiriilor. Numărul de petiții similare pendinte în fața Curții este actualmente de 18, dintre care una provine de la o asociație care grupează în jur de 200 de proprietari. Oricum, Curtea observă că, pentru ca o situație să poată fi considerată sistemică și să justifice aplicarea procedurii de hotărâre pilot, nu trebuie neapărat ca un număr dat de petiții similare să fie pendinte. Fiind vorba de violări sistemice sau structurale, fluxul de cauze susceptibile de a fi aduse pe viitor în fața Curții este de asemenea un element important pe care Curtea trebuie să-l ia în considerare pentru a preveni încărcarea rolului său cu cauze repetitive, ceea ce deranjează tratarea eficace a altor cauze cu

privire la violări, uneori grave, ale drepturilor pe care ea are însărcinarea să le facă să fie respectate. Cu toate că guvernul susține că nu mai există un sistem de control al chiriilor în Polonia. Curtea repetă că situația generală nu a fost încă adusă în conformitate cu normele Convenției.

Marea Cameră împărtășește părerea camerei, potrivit căreia violarea articolului 1 din Protocolul nr. 1 rezultă dintr-o problemă structurală legată de disfuncția legislației interne cu privire la locuințe (șaisprezece voturi contra unul). Pentru ea, totuși, problema sistemică aflată la baza speței ține mai degrabă de jocul combinat al restricțiilor ce vin să atingă drepturile proprietarilor, restricții ale căror dispoziții defectuoase reglementează fixarea chiriilor – situație care era și este în continuare agravată de lipsa oricărui mecanism juridic care să le permită proprietarilor să compenseze măcar pierderile rezultate din întreținerea bunurilor lor –, decât doar de faptul că statul nu le-a dat proprietarilor posibilitatea de a percepe niște chirii aflate într-un raport rezonabil cu costul de întreținere al bunurilor lor.

6. – Procedura hotărârii pilot implică în principal faptul că aprecierea de către Curte a situației denunțate în cazul “pilot” trebuie să se extindă în mod necesar dincolo de interesele care îl privesc doar pe petiționarul în cauză și să aibă efect asupra unor măsuri generale, care trebuie luate în interesul celorlalte persoane potențial atinse de aceeași violare. Ținând cont de caracterul sistemic al problemei care stă la baza cazului, faptul că imobilul petiționarei a fost eliberat nu oprește Curtea să cerceteze dacă a fost suprimată cauza violării și în cazul altor persoane. Statul pârât trebuie să asigure înainte de toate, în ordinea sa juridică internă, prin măsuri legale și/sau altele adecvate, un mecanism care să stabilească un just echilibru între interesele proprietarilor, anume dându-le acestora posibilitatea să obțină un profit de pe urma bunurilor proprii, și interesul general al colectivității – anume prin prevederea unui număr suficient de locuințe pentru persoanele cele mai defavorizate – în conformitate cu principiile de protecție a dreptului de proprietate enunțate în Convenție (cincisprezece voturi contra două).

Nu îi incumbă Curții să indice cu precizie nici care ar fi cel mai bun mijloc de a instaura proceduri de natură a remedia situația, nici cum să fie stabilit un echilibru între interesul proprietarilor de a obține un profit de pe urma bunurilor proprii și celelalte interese în joc. Curtea observă totuși în treacăt că, printre numeroasele posibilități de care statul dispune, figurează cu siguranță măsurile menționate de Curtea Constituțională în recomandările sale din iunie 2005, care trasau în mare liniile unui mecanism menit să asigure un echilibru între drepturile proprietarilor și cele ale chiriașilor și care prezentau criteriile trebuind să servească la definirea a ceea ce înseamnă o “chirie de bază”, o “chirie justificată economic” și un “profit corect”.

7. – Deoarece problema aplicării articolului 41 nu se află încă în faza de a fi judecată în privința daunelor materiale, Curtea o rezervă (unanimitate). Ea îi acordă petiționarei 30.000 EUR pentru daune morale și 22.500 EUR pentru cheltuieli de judecată (unanimitate).

2. Nerecuperarea de imobile de locuit

247. CAZUL SCOLLO contra ITALIEI – Imposibilitate pentru proprietarul unui apartament de a obține executarea unei decizii de evacuare a locatarului

1. – *Dl Francesco Salvatore Scollo cumpără, în iunie 1982, un apartament la Roma, al cărui chiriaș, dl V., a încheiat mai înainte un contract de închiriere care expiră la 31 decembrie 1983, în virtutea prorogării legale în curs a contractelor de închiriere. Acest bun figurează printre acelea ale căror chirii sunt, din 1947, controlate de către stat prin creșteri moderate și prorogări punctuale a valabilității contractelor de închiriere.*

La 20 ianuarie 1983, dl Scollo informează chiriașul de dorința sa de a nu mai reînnoi contractul la scadență și-i cere să elibereze apartamentul la data respectivă. El îl cheamă în fața judecătorului de instanță la Roma, la 22 martie 1983, pentru omologarea somației și fixarea datei evacuării. Printr-o decizie din 22 aprilie 1983, judecătorul fixează executarea evacuării la 30 iunie 1984. În continuare, statuând la cererea dlui V., el o amână până la 31 octombrie 1984, aplicând o lege care a prorogat scadențele contractelor. Cu toate acestea, la data respectivă, dl V. nu se execută.

La 24 noiembrie 1984, dl Scollo deschide procedura de executare silită a evacuării care trebuie să aibă loc pe 23 ianuarie 1985, dar chiriașul refuză să părăsească apartamentul. Evacuarea este apoi amânată până la 30 iunie 1985, în virtutea unui decret-lege. Începând cu 1 iulie 1985, portărelul justiției, sesizat de petiționar, se lovește de nouă ori de refuzul dlui V. La 29 octombrie 1986, o nouă legislație suspendă până la 31 martie 1987 măsura de evacuare silită. Începând cu 1 aprilie 1987, chiriașul refuză de opt ori să plece.

La 3 noiembrie 1987, dl Scollo declară, prin Tribunal, că are nevoie să recupereze apartamentul pentru a locui cu familia. În virtutea legii în vigoare, cazul său trebuie tratat cu prioritate.

Noi legi de suspendare a măsurilor de evacuare, intrate în vigoare la 8 februarie 1988, amână până la 30 aprilie 1989 execuțiile silite. De la 1 mai 1989 și până la 15 octombrie 1991 – data ultimei vizite a portărelului justiției – chiriașul se opune de 18 ori evacuării sale. Între timp, avocatul petiționarului scrie la Comisia Prefecturii pentru acordarea asistenței din partea forței publice, fiind vorba de un caz prioritar, arătând că locatarul nu-și mai plătește chiria. El mai arată că clientul său are nevoie de locuință pentru a sta acolo cu familia, că este diabetic, invalid 71 % și în șomaj.

La 1 decembrie 1989, dl Scollo face un recurs (în virtutea art. 610 din Codul de procedură penală) în fața judecătorului de instanță la Roma, cerând ca lui să nu i se aplice suspendarea procedurilor de executare a evacuării silite.

El își poate recupera imobilul la 15 ianuarie 1995.

2. – *Dl Scollo se adresează Comisiei la 19 noiembrie 1991. Invocând art. 1 din Protocolul nr. 1 și art. 6 § 1 din Convenție, el se plânge de o*

*atingere a dreptului său la respect pentru bunurile sale și de durata procedurii de executare.*¹

• **Hotărârea din 28 septembrie 1995** (Cameră) (seria A nr. 315-C)

3. – Măsurile în litigiu nu constituie o expropriere formală sau de fapt, ci o reglementare a folosirii bunurilor. Al doilea alineat al art. 1 din Protocolul nr. 1 este deci aplicabil.

Condițiile sale au fost respectate? Legiuitorul se bucură de o mare latitudine pentru a pune în aplicare politici sociale și economice, în special în domeniul locuinței. Curtea respectă felul în care el concepe imperativele interesului general, în afară de cazul când judecata este clar lipsită de o bază rațională. Măsurile legislative care au suspendat evacuările, în perioada 1984–1988, se subordonau necesității de a face față numărului mare de contracte de închiriere cărora le venea scadența în 1982 și 1983, precum și grijii de a permite chiriașilor respectivi să se mute în alte locuințe, în condiții adecvate, sau să obțină locuințe sociale. A proceda simultan la toate evacuările ar fi dus, fără nici o îndoială, la importante tensiuni sociale și ar fi pus în pericol ordinea publică. Legislația contestată urmărea deci un țel legitim conform interesului general.

Curtea rămânea să se asigure de proporționalitatea ingerinței. Criza de locuințe constituie un fenomen aproape general pentru societățile moderne. Pentru a rezolva această problemă, guvernul italian a adoptat o serie de măsuri de urgență destinate, pe de o parte, să controleze creșterea chiriilor, cu ajutorul unor blocaje temperate prin creșteri punctuale și, pe de altă parte, să prelungească valabilitatea contractelor de închiriere în curs. În anii 1982 și 1983, când ultima prorogare legală, introdusă prin legea nr. 118, a ajuns la scadență, el a considerat necesar să recurgă la dispoziții de urgență vizând prorogarea, suspendarea sau eșalonarea executării silite a deciziilor judiciare care ordonau eliberarea imobilelor de către chiriași. Aceste măsuri conțineau totuși excepții în virtutea cărora în special proprietarii, care aveau nevoie urgentă de a-și recupera imobilele sau care nu primeau chiria la scadență, puteau obține executarea evacuării cu sprijinul forței publice.

Curtea ia notă că dl Scollo n-a avut în toată această perioadă o nevoie urgentă de a-și recupera imobilul. Totuși, în ciuda declarației sale oficiale din 3 noiembrie 1987, care ar fi trebuit să justifice acordarea cu prioritate a sprijinului forței publice pentru executarea evacuării, prefectul nu a intervenit deloc în acest sens, iar tentativele portărelului justiției, acționând totdeauna la cererea celui interesat, nu au avut nici un fel de succes. În plus, avocatul dlui Scollo a scris de două ori (pe 1 și 24 septembrie 1990) la Comisia Prefecturii, subliniind că al său client trebuia să-și vadă cazul tratat urgent, căci el avea nevoie de apartament, era în șomaj și invalid 71 % și, în plus, începând cu 30 noiembrie 1989, locatarul nu-i mai plătea în întregime chiria. Autoritățile competente nu au

¹ În raportul său din 9 mai 1994, Comisia formulează avizul că a existat o violare a art. 1 din Protocolul nr. 1 (21 voturi pentru, 2 împotriva) și că nu se impune examinarea reclamației în temeiul art. 6 § 1 al Convenției (22 voturi pentru, 1 împotriva).

dat nici o urmare acestor două cereri. Dl Scollo nu și-a recuperat imobilul decât la 1 ianuarie 1995 și asta datorită plecării spontane a chiriașului. Înainte de aceasta, el a trebuit nu numai să cumpere un alt apartament, dar și să deschidă un proces pentru a rezolva problema chiriilor parțial neplătite. În concluzie, a existat o violare a art. 1 din Protocolul nr. 1 (unanimitate).

4. – Chiar dacă, în speță, nu s-ar putea vorbi de procedura de execuție *stricto sensu*, Curtea consideră că art. 6 § 1 din Convenție își găsește aplicare, având în vedere obiectul procedurii care era acela de a rezolva contestația care opunea pe petiționar chiriașului său. Începutul perioadei litigioase coincide cu notificarea trimisă chiriașului, la 4 martie 1983, de chemare în fața judecătorului de instanță. Ea a luat sfârșit la 15 ianuarie 1995, atunci când chiriașul a părăsit spontan imobilul. Ea a durat deci ceva mai mult de 11 ani și 10 luni.

Executarea evacuărilor depinzând de impulsivitatea de către partea interesată, dl Scollo nu și-a menajat eforturile pentru a obține satisfacție, adresându-se în nenumărate rânduri portărelului justiției care, de altfel, cerea în mod sistematic ajutorul forței publice, așa cum dovedesc toate procesele-verbale privind vizitele la domiciliul dlui V. Cu toate acestea, Comisia Prefecturii și Prefectul nu au dat niciodată curs acestor demersuri. Cunoscând totuși foarte bine dificultățile practice pe care le pune executarea unui număr foarte mare de evacuări, Curtea consideră că inerția administrației competente angajează răspunderea statului italian în temeiul art. 6 § 1. Pornind de la aceasta, a existat o violare a articolului respectiv (unanimitate).

5. – În temeiul art. 50 din Convenție, Curtea acordă în întregime sumele cerute de petiționar pentru daune materiale (13.634.280 lire) și morale (30.000.000 lire) (unanimitate).

Ea decide, de asemenea, să ramburseze în întregime cheltuielile de judecată și onorariile prezentate de cel interesat în fața organelor Convenției (14.280.000 lire) (unanimitate).

6. Bibliografie

- COLLA (G.). – „Il sistema di esecuzione dei provvedimenti di rilascio degli immobili locati ad uso abitativo al vaglio della Corte europea dei diritti dell'uomo”. *Documenti Giustizia* 1995, col. 1919–1930.
- COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme en 1995”. *A.F.D.I.* 1995, p. 485 et s.
- MERRILLS (J.G.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1996”. *B.Y.B.I.L.* 1996, p. 642.
- SHERLOCK (A.) și ANDREWS (J.). – „Judgments of the Court of Human Rights”. *E.L.R. Human Rights Survey* 1996, p. 78 et s.
- SUDRE (F.). – „Droit européen des droits de l'homme”. *J.C.P.* 1996, ediție generală, nr. 8, I, 3910.
- SUDRE (F) și alții. – „Chronique de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme en 1995”. *R.U.D.H.* 1996, p. 1 și urm.

3. Confiscările vamale

248. CAZUL AGOSI contra REGATULUI UNIT – Confiscarea de către vamă a unor bunuri importate prin contrabandă dar aparținând unui terț

1. – Sâmbătă 2 august 1975, *Allgemeine Gold- und Silberscheideanstalt AG* (societate anonimă vest-germană, „AGOSI”) vinde 1.500 monede de aur (krugerrands) în valoare totală de 120.000 £ la doi particulari, X și Y, însă primește drept plată un cec care nu este onorat; conform contractului de vânzare și dreptului german, AGOSI rămâne proprietarul monedelor. Încălcând o interdicție de import a monedelor de aur, X și Y încearcă să introducă în mod fraudulos krugerrands-urile în Regatul Unit – conform AGOSI, fără știrea sa–, dar vameșii le descoperă și le confiscă. AGOSI pretinde că monedele nu pot fi confiscate, conform legilor asupra vămilor, că ele aparțin unui terț care este nevinovat și că ele trebuie deci să-i fie legal restituite. Ca urmare a cererii făcute de AGOSI, inspectorii de vamă deschid o acțiune de confiscare în fața tribunalelor engleze. High Court o acceptă la 10 martie 1978. Întrucât societatea AGOSI face apel, Court of Appeal îl respinge la 10 decembrie 1979. În hotărârea sa (Lord Denning), ea subliniază că procedura potrivită pentru problema restituirii bunurilor confiscate este procedura administrativă față de inspectorii de vamă, prevăzută la art. 288 al legii din 1952 asupra vămilor. Invocând nevinovăția sa, la 1 aprilie 1980 AGOSI cere și inspectorilor restituirea monedelor în virtutea acestui articol. Ei răspund negativ la 1 mai 1980, fără a arăta motivele. AGOSI nu face recurs judiciar împotriva acestei decizii.

2. – Atunci când o măsură administrativă este susceptibilă de recurs judiciar, Divisional Court a High Court poate, în special, să anuleze deciziile unei autorități administrative sau să o constrângă să se achite de obligațiile sale prevăzute de lege. Un control judiciar se justifică, printre alte motive, și prin faptul că autoritatea în cauză nu a acționat într-un mod rațional și nu a interpretat corect dreptul în vigoare, spre exemplu în aceea că nu s-a lăsat condusă de considerente pertinente sau a suferit influența unor considerații exterioare.

3. – AGOSI sesizează Comisia la 17 septembrie 1980. Ea susține că această confiscare a monedelor încalcă art. 6 § 2 din Convenție și art. 1 din Protocolul nr. 1.¹

• Hotărârea din 24 octombrie 1986 (Cameră) (seria A nr. 108)

4. – Interdicția de a importa monede de aur se traduce, fără nici o îndoială, într-o reglementare de folosire a bunurilor, pe care al doilea alineat al art. 1 din Protocolul nr. 1 îl permite, în anumite condiții. Cât privește confiscarea krugerrands-urilor introduse prin fraudă, ea a provocat o privare de proprietate, vizată de a doua frază din primul alineat. Totuși, în acest caz,

¹ În raportul său din 11 octombrie 1984, Comisia nu se pronunță asupra reclamației privind art. 6 § 2 din Convenție și își exprimă părerea că a existat o violare a art. 1 din Protocolul nr. 1 (9 voturi pentru, 2 împotriva).

ea aparținea de reglementarea folosirii în Regatul Unit a monedelor de aur, și ca atare, al doilea alineat se aplică.

Art. 1 din Protocolul nr. 1 cere ca, în angrenajul interdicției de a importa, să fie menținut echilibrul între cerințele de interes general și interesul individului în cauză. Un asemenea echilibru depinde de numeroși factori; printre circumstanțele de luat în considerare se află atitudinea proprietarului și, mai ales, gradul de greșală sau prudență de care a dat dovadă. Curtea recunoaște că statul se bucură de o mare marjă de apreciere și că trebuie avută o imagine de ansamblu a procedurilor aplicabile.

Care este situația în dreptul englez ? Problema comportamentului societății AGOSI nu joacă nici un rol în procedura de confiscare în fața tribunalelor. Cea a nevinovăției societății, în schimb, a fost ridicată în instanță, declanșată conform art. 288 al legii din 1952, în fața inspectorilor de vamă, în vederea restituirii monedelor. Aceștia aveau obligația să țină cont de elementele pertinente, printre care nevinovăția susținută de AGOSI și relația între comportamentul acesteia din urmă și încălcarea legilor asupra importului. În afară de aceasta, cel puțin după reforma din 1977–1978 a controlului judiciar, exista un recurs care permitea contestarea exercitării puterii de apreciere a inspectorilor, prevăzută de art. 288, în special pentru neglijarea elementelor pertinente. În vederile Curții, nu s-a stabilit, deci, că sistemul britanic n-a asigurat să se țină cont de comportamentul societății AGOSI într-o măsură rațională sau că nu a permis suficient acesteia să-și apere cauza. Această concluzie nu este infirmată de circumstanța că societatea, pentru motive care o privesc, a ales să nu mai ceară un control judiciar al deciziei inspectorilor. Pe scurt, art. 1 nu a fost încălcat (6 voturi pentru, 1 împotriva).

5. – AGOSI pretindea că a făcut obiectul unei „acuzării în materie penală” în sensul art. 6 din Convenție. Nu aceasta este însă părerea Curții (unanimitate), care recunoaște totuși că petiționarul a suferit, în drepturile sale patrimoniale, din cauza măsurilor ce au rezultat dintr-un act care a dus la inculparea unor terți (cei care au comis fraudă). Întrucât AGOSI n-a invocat art. 6 în ceea ce privește „drepturile și obligațiile cu caracter civil”, Curtea nu consideră necesar să studieze problema din oficiu (unanimitate).

6. Bibliografie

- COHEN-JONATHAN (G.). – „Cour européenne des droits de l’homme (chronique 1985–1986–1987)”. *C.D.E.* 1988, p. 485–487.
- COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1986”. *A.F.D.I.* 1987, p. 239–263.
- DRZEMCZEWSKI (A.) și WARBRICK (C.). – „The European Convention on Human Rights”. *Y.E.L.* 1986, p. 425–427.
- FARRAN (S.). – „The UK before the European Court of Human Rights, Case law and commentary”, *Londra. Blackstone.* 1996, p. 365–369.
- MERRILLS (J.G.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1986”. *B.Y.B.I.L.* 1986, p. 473–475.
- PEUKERT (W.). – „Die Rechtsprechung des EGMR zur Verhältnismässigkeit einer Eigentumsentziehung nach zollrechtlichen Vorschriften”. *EuGRZ* 1988, p. 509–513.

ROLLAND (P.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme”. *J.D.I.* 1987, p. 801–803.

VERVAELE (J.A.E.) – „Les sanctions de confiscation en droit pénal: un intrus issu du droit civil? Une analyse de la jurisprudence de la CEHD et de la signification qu'elle revêt pour le droit (procédural) pénal néerlandais”. *R.S.C.D.P.C.* 1998, p. 39–56.

4. Sechestrele

249. CAZUL "BOSPHORUS AIRWAYS" contra IRLANDEI – Confiscarea unei aeronave în aplicarea unui regulament comunitar care implementa regimul sancțiunilor luate de Națiunile Unite împotriva Iugoslaviei

1. – *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi* ("Bosphorus Airways") este o companie aeriană charter de drept turc.

În mai 1993, autoritățile irlandeze confiscă un aparat pe care compania l-a luat în locație de la Yugoslav Airlines ("JAT"). Acest aparat se afla în Irlanda, unde TEAM Aer Lingus, o societate specializată în verificarea și depanarea aeronavelor și aparținând statului irlandez, îi asigură întreținerea. El este confiscat în aplicarea regulamentului nr. 990/93 al Consiliului Comunităților Europene, care implementa regimul sancțiunilor luate de Națiunile Unite împotriva Republicii Federative Iugoslavia (Serbia și Muntenegru).

Compania intenționează, cu succes, pe lângă High Court, o acțiune împotriva confiscării aparatului. În iunie 1994, această jurisdicție apreciază că regulamentul (CEE) nr. 990/93 nu îi este aplicabil aeronavei. Cu toate acestea, în apel, Curtea Supremă îi cere Curții de Justiție a Comunităților Europene ("CJCE"), în baza articolului 177 (devenit articolul 234) din Tratatul care instituie Comunitatea Europeană ("tratatul CE"), să statueze asupra punctului de a ști dacă regulamentul în cauză se aplică aeronavei. CJCE răspunde afirmativ, astfel că, printr-o hotărâre din noiembrie 1996, Curtea Supremă aplică decizia CJCE și admite recursul statului.

Contractul de locație al aeronavei expirând, iar sancțiunile împotriva Republicii Federative Iugoslavia (Serbia și Muntenegru) fiind în acest răstimp diminuate, autoritățile irlandeze restituie aeronava direct companiei JAT. Petiționara pierde deci beneficiul a circa trei ani dintr-un contract de locație de patru ani. Aeronava sa este singura care a fost confiscată în baza textelor pertinente ale CEE și ale ONU.

2. – În petiția sa din 25 martie 1997, adresată Comisiei, Bosphorus Airways susține că modul în care Irlanda a aplicat regimul sancțiunilor pentru a-i confisca aeronava se traduce în exercitarea unei puteri de apreciere susceptibilă de control în înțelesul articolului 1 al Convenției, precum și într-o violare a articolului 1 din Protocolul nr. 1.

• **Hotărârea din 30 iunie 2005 (Marea Cameră) (CEDO 2005-VI)**

3. – Nu era contestat faptul că confiscarea aeronavei a fost pusă în aplicare de autoritățile statului irlandez, pe teritoriul acestuia, în urma unei

decizii a ministrului transporturilor. În consecință, petiționara aparține de “jurisdicția” statului irlandez.

4. – Din perspectiva articolului 1 al Protocolului nr. 1, Curtea examinează mai întâi baza legală a confiscării aeronavei. Ea observă că, odată adoptat, regulamentul (CEE) nr. 990/93 avea “un domeniu de aplicare general” și că era “obligatoriu în toate elementele sale” (articolul 189, devenit articolul 249 al Tratatului CE), astfel încât el se aplica ansamblului statelor membre, dintre care nici unul nu putea în mod legal să se abată de la oricare dintre dispozițiile sale. În plus, “aplicabilitatea directă” a acestuia nu a fost contestată, iar Curtea consideră că acest lucru nici nu ar fi fost posibil. Regulamentul a intrat în vigoare în ordinea juridică internă la 28 aprilie 1993, data publicării sale în Jurnalul Oficial, adică înainte de data confiscării și fără ca să fie necesară adoptarea unui text de aplicare.

Potrivit Curții, era întru totul previzibil ca puterile de confiscare prevăzute de articolul 8 din regulamentul (CEE) nr. 990/93 să fie exercitate de ministrul transporturilor. Autoritățile irlandeze s-au considerat, pe bună dreptate, obligate să confişte orice aeronavă care se pregătea să decoleze și care li se părea că ar cădea sub incidența articolului 8. Decizia lor potrivit căreia acest text își găsea aplicarea în speță a fost ulterior confirmată chiar de către CJCE.

Curtea, fiind de aceeași părere cu guvernul și cu Comisia Europeană, consideră de asemenea că Curtea Supremă nu avea o reală putere de apreciere, fie înainte, fie după retrimiteră prejudicială la CJCE. Atingerea litigioasă nu pornea de la exercitarea, de către autoritățile irlandeze, a unei oarecare puteri de apreciere, fie în baza dreptului comunitar, fie în baza dreptului irlandez ci, mai degrabă, din respectul statului irlandez pentru obligațiile sale juridice rezultând din dreptul comunitar și, mai ales în cazul de față, din articolul 8 al regulamentului (CEE) nr. 990/93.

5. – În privința justificării confiscării, Curtea apreciază că poate considera că protecția drepturilor fundamentale oferită de dreptul comunitar este – și era la epoca petrecerii faptelor – “echivalentă” cu cea asigurată de mecanismul Convenției. În consecință, se poate presupune că Irlanda nu s-a abătut de la obligațiile care îi reveneau în baza Convenției, atunci când le-a pus în aplicare pe cele care rezultau din apartenența sa la Comunitatea Europeană. Asemenea prezumție poate fi totuși răsturnată în cadrul unei cauze date, dacă se consideră că protecția drepturilor garantate prin Convenție era știrbită de o insuficiență vădită. Într-un astfel de caz, rolul Convenției, ca “instrument constituțional al ordinii publice europene” în domeniul drepturilor omului, ar avea o mai mare greutate decât interesul cooperării internaționale.

Curtea a ținut seama de natura ingerinței litigioase, de interesul general pe care îl urmăreau confiscarea și regimul sancțiunilor, ca și de faptul că hotărârea pronunțată de CJCE era obligatorie pentru Curtea Supremă care, deci, s-a conformat acesteia. Este limpede, în înțelegerea sa, că nu s-a petrecut nici o disfuncție a mecanismului de control al respectării drepturilor garantate prin Convenție.

Curtea a conchis deci că nu se poate considera că protecția drepturilor petiționarei garantate prin Convenție, era afectată de o insuficiență vădită. Rezultă de aici că prezumția de respectare a Convenției de către Irlanda nu a fost răsturnată, iar confiscarea aeronavei nu a reprezentat o violare a articolului 1 din Protocolul nr. 1 (unanimitate).

6. Bibliografie

- ANDRIANTSIMBAZOVINA (J.). – «La Cour de Strasbourg, gardienne des droits de l'homme dans l'Union européenne? Remarques autour de l'arrêt de grande chambre de la Cour européenne des droits de l'homme, du 30 juin 2005, *Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Sirketi c/ Irlande*», *R.F.D.A.* 2006, p. 566-576.
- BENOÎT-ROHMER (F.). – «À propos de l'arrêt Bosphorus Air Lines du 30 juin 2005: l'adhésion contrainte de l'Union à la Convention», *R.T.D.H.* 2005, p. 827-853.
- BERTHE (E.). – «Note», *Revue de la Faculté de droit de l'Université de Liège* 2005, p. 413 și urm.
- KAUFF-GAZIN (F.). – «L'arrêt Bosphorus de la Cour européenne des droits de l'homme: quand le juge de Strasbourg pallie le retard du constituant de l'Union européenne en matière de protection des droits fondamentaux...», *L'Europe des libertés* janvier-avril 2005, p. 6-14.
- KAUFF-GAZIN (F.). – «Note», *L.P.A.* 24 novembre 2005, p. 9-21.
- MELCHIOR (M.). – «L'arrêt *Bosphorus c. Irlande* de la Cour européenne des droits de l'homme du 30 juin 2005: un arrêt étrange au sujet de la relation entre droit communautaire et droit de la Convention européenne des droits de l'homme», *Revue de la Faculté de droit de l'Université de Liège* 2006.
- SZYMCZAK (D.). – «Note», *J.C.P.A.* n° 37, 2005
- SUDRE (F.). – «Note», *La semaine juridique*, éd. gale, 28 septembre 2005, J. p. 1760 și urm.
- SUDRE (F.) și alții. – «Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (2005)», *R.D.P.* 2006, p. 788-789.

5. Nevalidarea unor certificate de urbanism

250. CAZUL PINE VALLEY DEVELOPMENTS LTD ȘI ALȚII contra IRLANDEI – Anulare, de către Curtea Supremă, a unui certificat de urbanism pe baza căruia fuseseră cumpărate terenuri și lipsa de indemnizare

1. – *Societăți înregistrate în Irlanda, Pine Valley Developments Ltd și societatea mamă, Healy Holdings Ltd, aveau ca activitate principală cumpărarea și punerea în valoare a terenurilor. Dl Daniel Healy, cetățean irlandez, era administrator delegat și unic acționar efectiv al Healy Holdings Ltd. Prima societate a fost desființată în 1990, un sindic a fost desemnat pentru a doua în 1985, iar dl Healy a fost declarat falit în Anglia în 1990.*

În noiembrie 1978, Pine Valley Developments Ltd se angajează să cumpere terenuri la Clondalkin (în comitatul Dublin) pentru 550.000 IR£, pe baza unui certificat prealabil de urbanism, pe care ministrul colectivităților locale l-a eliberat proprietarului precedent pentru construirea unui antrepuzit industrial și a unor birouri. În iulie 1981, Pine Valley

Developments Ltd cedează terenurile lui Healy Holdings Ltd la același preț. Ulterior, printr-o hotărâre din 5 februarie 1982, Curtea Supremă anulează acordarea certificatului prealabil. Terenul se depreciază puternic; el este vândut de fapt mai târziu, pe bază de invoială, pentru 50.000 IR£.

După aceasta, guvernul trimite spre votare legea din 1982 asupra urbanismului și amenajarea teritoriului în colectivitățile locale cu scopul de a omologa certificatele și permisele a căror valabilitate se poate discuta după hotărârea Curții Supreme. O dată intrată în vigoare această lege, Pine Valley Developments Ltd invită consiliul de comitat din Dublin să aprobe un plan detaliat, dar fără succes. Considerându-se excluși de la beneficiul legii, petiționarii intenționează atunci, împotriva ministrului mediului (succesor al ministrului colectivităților locale) și a statului, o acțiune pentru daune interese pentru neîndeplinirea obligațiilor legale, reprezentare greșită și superficială a faptelor și neglijență, precum și pentru atingerea dreptului lor de proprietate garantat prin Constituție. În hotărârea sa din 30 iulie 1986, Curtea Supremă, confirmând o decizie a Înaltei Curți, declară că petiționarii nu au motiv să acționeze în justiție.

2. – *Petiționarii sesizează Comisia la 6 ianuarie 1987. După ei, statul irlandez a încălcat art. 1 din Protocolul nr. 1, deoarece nu a validat retroactiv certificatul lor prealabil de urbanism sau nu le-a acordat o indemnizație, sau o altă reparație, pentru deprecierea bunurilor. Ei se plâng, de asemenea, de o discriminare, contrară art. 14 din Convenție combinat cu numitul art. 1, în dreptul lor de a dispune de proprietate. În sfârșit, ei afirmă că legislația irlandeză nu le oferă, pentru respectivele reclamații, nici un recurs efectiv, așa cum cerea art. 13 din Convenție.¹*

• Hotărârea din 29 noiembrie 1991 (Cameră) (seria A nr. 222)

3. – Guvernul formula numeroase excepții preliminare.

Curtea înlătură mai întâi argumentul conform căruia petiționarii nu se pot pretinde victime ale unei violări a Convenției (unanimitate). Ea ar ajunge la artificiu dacă ar face deosebiri între ei în acest scop. Situația financiară a lui Healy Holdings Ltd și a dlui Healy, de altfel, nu este deloc luată în considerare la acest punct.

Guvernul susținea că petiționarii nu au epuizat căile de recurs intern întrucât ei nu au folosit anumite mijloace, care li se ofereau atunci când consiliul comitatului din Dublin le-a refuzat permisul de amenajare. Curtea îl declară depășit ca termen, întrucât el nu a prezentat, așa cum trebuia, această teză în Comisie (unanimitate).

¹ În raportul din 6 iunie 1990, Comisia pune concluzia:

a) absenței violării drepturilor lui Pine Valley Developments Ltd (unanimitate), ale lui Healy Holdings Ltd (9 voturi pentru, 4 împotriva) și ale dlui Healy (10 voturi pentru, 3 împotriva) în baza art. 1 din Protocolul nr. 1;

b) violării drepturilor lui Healy Holdings Ltd și ale dlui Healy (12 voturi pentru, 1 împotriva), dar nu și ale lui Pine Valley Developments Ltd (unanimitate), în baza art. 14 al Convenției combinat cu respectivul art. 1;

c) absenței violării art. 13 din Convenție (unanimitate).

Conform guvernului, petiționarii ar fi omis să solicite o decizie judecătorească care să le recunoască posibilitatea de a beneficia de legea din 1982 asupra urbanismului și amenajării teritoriului în colectivitățile locale sau care să statueze asupra constituționalității acesteia. Curtea consideră că, având în vedere linia pe care a urmat-o în procedura internă, guvernul nu ar putea să ridice această problemă (unanimitate); cu mult peste necesar, recursul ar fi luat prea mult timp pentru a fi efectiv.

În final, Curtea respinge teza guvernului conform căreia petiționarii aveau obligația să declanșeze anumite acțiuni împotriva proprietarului anterior al terenului (unanimitate).

4. – Înaintea deciziei Curții Supreme, care invalida certificatul prealabil, petiționarii aveau cel puțin speranța legitimă de a-și putea realiza planul de amenajare; în aceasta trebuie văzut un element al proprietății.

Având în vedere părerile exprimate de anumiți membri ai Curții Supreme și poziția adoptată de guvern în procedura internă, nu s-ar putea afirma astăzi că legea din 1982 a validat certificatul prealabil. Anularea acestuia a adus deci atingere dreptului lui Healy Holdings Ltd și dlui Healy la respect pentru bunurile lor (dar nu și celui al lui Pine Valley Developments Ltd, care vânduse terenul mai înainte). În sensul art. 1 din Protocolul nr. 1, este vorba de o formă de reglementare a folosirii bunurilor.

Hotărârea Curții Supreme, care a avut drept rezultat împiedicarea construirii într-o centură verde, constituia un mijloc potrivit – chiar unic – de a garanta că legislația pertinentă în materie de amenajare a teritoriului va fi corect aplicată. Subliniind că petiționarii se aflau angajați într-o afacere comercială și cunoșteau planul de zonare, Curtea nu consideră ca disproporționată anularea permisului fără nici o măsură de compensație în favoarea lor. Prin urmare, nu a existat o violare a art. 1 din Protocolul nr. 1 în cazul lui Pine Valley Developments Ltd (unanimitate) și al lui Healy Holdings Ltd și al dlui Healy (6 voturi pentru, 3 împotrivă).

5. – Art. 14 din Convenție nu se aplică lui Pine Valley Developments Ltd deoarece ea a vândut terenul în 1981. În ce privește Healy Holdings Ltd și dl Healy, guvernul nu furnizează nici o justificare a diferenței de tratament dintre aceștia și ceilalți titulari de permis din aceeași categorie, pe care legea din 1982 le-a validat retroactiv. Curtea pune deci concluzia neviolării art. 14 din Convenție, combinat cu art. 1 din Protocolul nr. 1, pentru prima petiționară, dar a violării pentru ceilalți doi (unanimitate).

6. – Nu a existat o încălcare a art. 13 din Convenție (unanimitate): petiționarii puteau să aducă, în fața jurisdicțiilor irlandeze, substanța reclamațiilor în baza Convenției și, de altfel, ei au folosit această posibilitate.

7. – Healy Holdings Ltd și dl Healy cereau o indemnizație pentru prejudiciul material și moral, precum și rambursarea cheltuielilor de judecată și a taxelor suportate de ei în Irlanda. Curtea consideră că problema nu este pregătită și o rezervă (unanimitate).

• **Hotărârea din 9 februarie 1993 (Cameră) – Aplicarea articolului 50 (seria A nr. 246-B)**

8. – Pentru petiționari, pierderea ce trebuia acoperită consta în diferența dintre valorile la 28 iulie 1982 (data intrării în vigoare a legii asupra urbanismului și a amenajării teritoriului în colectivitățile locale), a locului lor cu și fără certificatul prealabil care a fost eliberat la început. Guvernul nu contesta faptul că acest caz impunea acordarea unei indemnizații. Principalul punct în litigiu era asupra valorii pe care ar fi avut-o, la aceeași dată, locul dacă avea certificat.

În spirit de echitate, Curtea acordă petiționarilor o sumă globală de 1.200.000 IR£, inclusiv dobânzi, pentru dauna materială (unanimitate).

9. – Violarea Convenției, căreia i-a căzut victimă dl Healy, i-a produs un rău moral pentru care constatarea ce figurează în hotărâre la capitolul principal nu este în sine o satisfacție suficient de echitabilă. Curtea acordă celui interesat 50.000 IR£ (unanimitate).

10. – Petiționarii au dreptul la o rambursare integrală a onorariilor și a cheltuielilor, plus dobânzile aferente procedurii în Irlanda (42.655, 11 IR£). Găsind în schimb exagerate pretențiile lor privind cheltuielile făcute în instanțe la Strasbourg (406.760 IR£), Curtea acordă la acest capital 70.000 IR£, plus întreaga sumă eventual datorată cu titlu de taxă asupra valorii adăugate (unanimitate).

11. – Cât privește cererea petiționarilor, tinzând să obțină dobânzi la suma alocată de Curte, aceasta din urmă nu consideră potrivit să accepte așa ceva (unanimitate).

12. Bibliografie

- CLÉMENT (J.-N.). – „Note”, *G.P.* 15–19 iulie 1994, p. 47.
- COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme de 1989 à 1991”, *A.F.D.I.* 1991, p. 581 și urm.
- COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1993 et 1994”, *A.F.D.I.* 1994, p. 658 și urm.
- DECAUX (E.) și TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme”, *J.D.I.* 1992, p. 813–815.
- FLAUSS (J.-F.). – „L’octroi d’intérêts moratoires par la Cour européenne des droits de l’homme”, *R.T.D.H.* 1993, p. 580–586.
- MERRILLS (J.G.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1992”, *B.Y.B.I.L.* 1992, p. 551–554.
- MERRILLS (J.G.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1993”, *B.Y.B.I.L.* 1993, p. 508–509.
- SUDRE (F.). – „Chronique de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme – 1991”, *R.U.D.H.* 1992, nr. 1–2, p. 1 și urm.
- SUDRE (F.). – „Chronique de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme. Première partie: janvier-mai 1993”, *R.U.D.H.* 1993, p. 217 și urm.
- WARBRICK (C.). – „The European Convention on Human Rights”, *Y.E.L.* 1991, p. 587–589.

5. Nerestituirea de bunuri

251. CAZUL KOPECKÝ contra SLOVACIEI – Imposibilitatea de a obține restituirea unor monede de aur și de argint

1. – *Resortisant slovac, Juraj Kopecký s-a născut în 1921 și locuiește la Brezová pod Bradlom. La 12 februarie 1959, tatăl său este condamnat la o amendă și la un an de închisoare pentru a fi păstrat 131 de monede de aur și 2.151 monede de argint de valoare numismatică. Aceste monede îi sunt confiscate. La 1 aprilie 1992, sentința este anulată. La 30 septembrie 1992, petiționarul reclamă restituirea monedelor tatălui său, în baza legii din 1991 cu privire la reabilitările extrajudiciare ("legea din 1991"). La 19 septembrie 1995, tribunalul districtului Senica constată că petiționarului îi este practic imposibil să îndeplinească condiția legii din 1991, potrivit căreia el trebuie să indice unde se găseau monedele la 1 aprilie 1991, data intrării în vigoare a legii din 1991. El ordonă deci ministerului de interne să-i restituie petiționarului monedele. Ministerul face totuși apel, arătând că toate documentele pertinente au fost distruse și că îi revine petiționarului sarcina de a dovedi unde se găsesc monedele. La 29 ianuarie 1997, tribunalul regional din Bratislava înfirmă sentința tribunalului din districtul Senica, considerând că petiționarul nu și-a îndeplinit obligația, prevăzută de legea din 1991, de a indica amplasamentul precis al bunurilor a căror restituire o reclamă. Curtea Supremă confirmă decizia tribunalului regional. Pentru cele două jurisdicții, dovezile produse nu stabileau îndeajuns că în 1991 ministerul de interne mai poseda încă monedele confiscate.*

2. – *În petiția sa din 25 august 1998, adresată Comisiei, dl Kopecký afirmă în mod special că respingerea acțiunii sale în restituire a monedelor a reprezentat o violare a articolului 1 din Protocolul nr. 1.*

3. – *Printr-o hotărâre din 7 ianuarie 2003, o cameră (secția IV) a ajuns la concluzia violării articolului 1 din Protocolul nr. 1 (patru voturi contra trei). La 4 aprilie 2004, guvernul cere retrimiteră cauzei în fața Marii Camere. La 21 mai 2003, colegiul acesteia consimte la retrimiteră.*

• Hotărârea din 28 septembrie 2004 (Marea Cameră) (CEDO 2004-IX)

4. – *Curtea observă că problema esențială în speță este de a ști dacă exista o bază suficientă în dreptul intern, așa cum a fost interpretat de jurisdicțiile interne, pentru a putea califica drept "valoare patrimonială" creanța petiționarului, în spiritul articolului 1 din Protocolul nr. 1. În legătură cu aceasta, se poate considera că petiționarul a satisfăcut condiția legii din 1991, în temeiul căreia trebuia să indice "unde se găseau bunurile" ?*

Ținând seama de informațiile de care ea dispune și considerând că nu poate avea cunoștință decât în mod limitat de erorile de fapt sau de drept despre care se pretinde că au fost comise de jurisdicțiile interne, cărora le revine în primul rând interpretarea și aplicarea dreptului intern, Curtea nu

percepe nici o aparență de arbitrar în modul în care tribunalul regional din Bratislava și Curtea Supremă au statuat cu privire la cererea petiționarului. Nimic nu îi permite deci să se distanțeze de concluziile numitelor jurisdicții asupra punctului de a ști dacă petiționarul satisfăcuse sau nu condiția în cauză. Curtea admite că, ținând seama de formularea dispozițiilor pertinente ale legii din 1991 și de circumstanțele speciale ale speței, petiționarul a putut să nu știe în mod cert dacă îndeplinise sau nu condiția mai sus citată, căreia îi era subordonată restituirea monedelor litigioase. Ea notează totuși că creanța în restituire a petiționarului era de la bun început o creanță condițională, iar chestiunea întrunirii de către cel interesat a cerințelor legale trebuia să fie tranșată în cadrul procedurii judiciare viitoare. În definitiv, tribunalele slovace au considerat ca neîndeplinite, în cazul său, condițiile prevăzute de lege. În consecință, Curtea consideră că în momentul în care petiționarul a introdus cererea sa în restituire, creanța sa nu putea fi considerată ca suficient de stabilă pentru a se traduce într-o “valoare patrimonială” care să apeleze la protecția articolului 1 din Protocolul nr. 1. Dacă tribunalul districtului Senica a conchis că era practic imposibil pentru petiționar să îndeplinească condiția referitoare la amplasamentul precis al monedelor litigioase, a căror restituire către cel interesat a ordonat-o în consecință, această sentință a fost ulterior infirmată și nu era deci în sine suficientă pentru a genera un interes patrimonial care să se traducă într-o “valoare patrimonială”.

În concluzie, Curtea apreciază că petiționarul nu avea un “bun” în sensul primei fraze a articolului 1 din Protocolul nr. 1. Drept consecință, garanțiile acestei dispoziții nu își găsesc aplicare în speță și nu s-a petrecut o violare a articolului 1 din Protocolul nr. 1 (treisprezece voturi contra patru).

5. Bibliografie

BİRSAN (C.) et RENUCCI (J.-F.). – «Note». *D.* 2005, p. 870-874.

DECAUX (E.) et TAVERNIER (P.). – «Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme». *J.D.I.* 2005, p. 550-551.

SUDRE (F.) și alții. – «Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (2004)». *R.D.P.* 2005, p. 805-806.

Secțiunea a 4-a ***PLATA IMPOZITELOR***

252. CAZUL HENTRICH contra FRANȚEI – Preempțiune a fiscoi, pentru insuficiență de preț plătit, la un bun imobil achiziționat de particulari

1. – *La 11 mai 1979, dna Liliane Hentrich și soțul ei cumpără un teren în suprafață de 67,66 ari situat la Strasbourg și destinat agriculturii. La 5 februarie 1980, directorul general al impozitelor îi informează că, din cauza insuficienței prețului plătit, el înțelege să exercite dreptul de preempțiune prevăzut de art. 668 din Codul general de impozite asupra bunurilor achiziționate de ei și să le ia proprietatea, prin vârsarea prețului de cumpărare majorat cu o indemnizație de 10%.*

La 31 martie 1980, petiționara și soțul ei deschid o acțiune în anulare a deciziei de preempțiune în fața Tribunalului de mare instanță din Strasbourg pentru nerespectarea termenului legal și depășire a competențelor. Ei invocă și art. 6 §§ 1 și 2, art. 13 și 14 din Convenție și art. 1 din Protocolul nr. 1 și propun să aducă dovezi că prețul declarat este sincer și conform cu sumele plătite. Prin decizia din 16 decembrie 1980, tribunalul îi respinge. Curtea de Apel din Colmar confirmă decizia la 19 februarie 1985. Curtea de Casație respinge recursul celor interesați la 16 iunie 1987.

2. – *Bazându-se pe caracterul discreționar al dreptului de preempțiune, Curtea de Casație aprecia în mod tradițional că judecătorul nu putea controla evaluarea făcută de către administrație a insuficienței prețului declarat. Prin 4 hotărâri de principiu din 16 iunie 1987, ea a lărgit în mod considerabil controlul judiciar, declarând că motivarea deciziei de exercitare a dreptului de preempțiune trebuie să fie scrisă și să cuprindă enunțarea considerațiilor de drept și de fapt care constituie fundamentarea.*

În 1980, fiscoi își exercită dreptul său de preempțiune o singură dată în Rinul de Jos – față de dna Hentrich și soțul ei – și de 25 de ori în restul Franței. Între 1980 și 1986, el procedează la 88 de operațiuni de acest gen. După hotărârile Curții de casație din 1987, el se abține de a mai recurge la această practică.

3. – *În cererea sa din 14 decembrie 1987, către Comisie, dna Hentrich invocă art. 1 din Protocolul nr. 1, precum și art. 6 §§ 1 și 2, art. 13 și 14 din Convenție.¹*

¹ În raportul său din 4 mai 1993, Comisia dă avizul că a existat o violare a art. 1 din Protocolul nr. 1 (12 voturi pentru, 1 împotrivă) și a art. 6 § 1 din Convenție în ce privește caracterul echitabil și durata procedurii (12 voturi pentru, 1 împotrivă), că nu a existat o violare a art. 6 § 2 (12 voturi pentru, 1 împotrivă), nici a art. 14 (12 voturi pentru, 1 împotrivă) și că nu este cazul să se examineze separat reclamația în baza art. 13 (unanimitate).

• *Hotărârea din 22 septembrie 1994 (Cameră) (seria A nr. 296-A)*

4. – Curtea începe prin a respinge două excepții preliminare de neepuizare a căilor de recurs interne, ridicate de guvern (unanimitate). Dna Hentrich a invocat în mod expres dispozițiile pertinente ale Convenției în toate etapele procedurii naționale și a arătat, în esență, reclamațiile formulate în prezent la Strasbourg. Aceste aspecte de incompatibilitate a art. 668 din Codul general de impozite cu art. 1 din Protocolul nr. 1 au fost deja examinate de jurisdicțiile franceze. În ce privește reclamațiile referitoare la procedură, guvernul nu a convins Curtea de faptul că susținerea violării Legii nr. 79–587 din 11 iulie 1979, neinvocată de către petiționară în fața Curții de casație, ar fi avut șanse de succes; el nu a menționat nici o decizie în acest sens.

5. – Examinând cazul în lumina art. 1 din Protocolul nr. 1, Curtea recunoaște că prevenirea neperceperii de drepturi de înregistrare superioare este un obiectiv legitim și de utilitate publică, dar nu apreciază că trebuie să decidă dacă dreptul de preempțiune poate, de asemenea, urmări să regleze piața imobiliară.

Dacă sistemul dreptului de preempțiune nu se pretează la critică, este cu totul altceva atunci când folosirea sa este discreționară, iar procedura este inechitabilă. În speță, exercitarea arbitrară, selectivă și niciodată previzibilă a dreptului de preempțiune nu oferă garanțiile procedurale elementare: dna Hentrich nu a beneficiat de o dezbateră în contradictoriu, cu respectarea principiului egalității armelor, iar art. 668 din Codul general de impozite, care este baza exercitării dreptului de preempțiune, era lipsit de precizie și de previzibilitate. Curtea ia act că sistemul juridic francez a suferit o modificare în acest punct, dar ea constată că această evoluție nu a adus un câștig pentru cea interesată.

Amintind că între apărarea dreptului la proprietate și cerințele interesului general trebuie să domnească un echilibru just, Curtea notează trei elemente care, luate împreună, o duc la judecata că s-a încălcat art. 1 din Protocolul nr. 1 (5 voturi pentru, 4 împotriva): dreptul de preempțiune intră în joc rar și într-un mod niciodată previzibil; administrația fiscală dispune de alte tehnici capabile să descurajeze fraudă fiscală; petiționara a fost pusă în imposibilitatea de a contesta în mod util măsura care i-a impus o povară specială și excesivă.

6. – Prin prisma art. 6 § 1 din Convenție, Curtea cercetează mai întâi dacă procedura judiciară abordată de dna Hentrich s-a derulat într-un mod echitabil. Ea constată că procedura respectivă nu a permis petiționarei să conteste poziția administrației și să-și apere propria teză, în timp ce principiul egalității armelor include obligația de a nu plasa una dintre părți într-o situație net dezavantajoasă în raport cu adversarul. A existat deci o violare a art. 6 § 1 la acest punct (unanimitate).

Cât privește durata procedurii, perioada de luat în seamă are ca punct de plecare chemarea în fața Tribunalului de mare instanță din Strasbourg (31 martie 1980) și ca sfârșit pronunțarea hotărârii Curții de casație (16 iunie 1987). Ea se întinde pe 7 ani și aproape 3 luni. Curtea evidențiază întârzieri

în fața Curții de apel (procedura a durat 4 ani), cauzate de încărcarea rolului și într-o măsură mai mică în instanța de casație (procedura a durat 2 ani) care țin de dorința, de înțeles, a Curții de casație de a reuni cazuri similare. Având în vedere miza litigiului, ea socotește însă nerezonabilă perioada de timp scurtă și pune concluzia violării art. 6 § 1 în această privință (unanimitate).

7. – În schimb, ea respinge teza dnei Hentrich, care pretindea că măsura de preempțiune echivala, în ciuda prezumției de nevinovăție, cu o acuzație de fraudă fiscală: punerea în aplicare a măsurii de preempțiune nu echivalează cu o declarație de culpabilitate, așa că nu a existat o violare a art. 6 § 2 (unanimitate).

8. – Curtea socotește inutil să examineze cazul prin prisma art. 13 din Convenție, ale cărui cerințe sunt mai puțin stricte decât cele ale art. 6 § 1 și absorbite de ele în speță (unanimitate).

9. – Constatările la care a ajuns Curtea, în ce privește art. 1 din Protocolul nr. 1, și art. 6 și 13 din Convenție, o dispensează de a se plasa în plus în temeiul art. 14 din Convenție (unanimitate).

10. – În numele art. 50 din Convenție, Curtea consideră că dna Hentrich a suferit o daună morală, dar că hotărârea îi dă o compensație suficientă în această privință (unanimitate). În schimb, ea decide să rezerve problema daunei materiale, care nu este pregătită (unanimitate); ea precizează totuși că, în lipsa restituirii terenului în cauză, „calculul prejudiciului material trebuie să pornească de la valoarea actuală în bani a terenului“.

Dna Hentrich solicita rambursarea cheltuielilor sale de reprezentare în fața jurisdicțiilor franceze (29.075 FF) și apoi a organelor Convenției (27.000 FF). Curtea acceptă în întregime cererea sa (unanimitate).

• Hotărârea din 3 iulie 1995 (Cameră) – Aplicarea articolului 50 (seria A nr. 320-A)

11. – Apreciind, în spirit de echitate, dauna care a rezultat din pierderea bunului și din privarea de folosință, Curtea reține cifra de 1.000.000 FF, din care trebuie scăzute sumele primite în 1981 de dna Hentrich și necontestate de ea. Ea acordă deci celei interesate 800.000 FF pentru daune materiale (unanimitate).

12. – Dna Hentrich solicită, de asemenea, rambursarea cheltuielilor de judecată și onorariile complementare suportate prin procedura privind art. 50, adică 20.000 FF, precum și vărsarea dobânzilor la procentul legal francez, începând cu pronunțarea hotărârii la capitolul principal și asupra sumei de 56.075 FF, acordată prin respectiva hotărâre și încă neachitată, pentru cheltuielile de judecată și taxe care corespund procedurii la capitolul principal.

Curtea acceptă pretențiile petiționarei, în afară de cele care privesc determinarea dobânzilor, care nu pot fi datorate decât pentru suma de

56.075 FF alocați prin hotărârea la capitolul principal și numai după 22 decembrie 1994.

• **Hotărârea din 3 iulie 1997 (Cameră) – Interpretare (Culegere/ 1997–IV)**

13. – Dna Hentrich se adresează, în două rânduri, Comitetului Miniștrilor al Consiliului Europei, respectiv, la 19 octombrie 1995, pentru a se plânge de întârzierea înregistrată în achitarea reparării echitabile – amintita plată s-a produs la data de 1 decembrie 1995 – și la 19 februarie 1996, pentru a solicita daune-interese de întârziere asupra sumelor datorate.

Drept urmare a solicitării părții interesate și raportându-se la art. 57 din regulamentul A al Curții, Comisia adresează Curții, la data de 10 iulie 1996, o cerere pentru interpretarea Hotărârii din 3 iulie 1995, astfel formulată:

„În virtutea punctului 3 al principiului director al hotărârii datând din 3 iulie 1995 și a practicii urmate de Curte, începând cu luna ianuarie 1996, se impune ca punctele 1 și 2 ale amintitei hotărâri să fie interpretate ca implicând în mod necesar, pentru guvernul francez, obligația de a achita daune-interese legale în situația neplății, într-un interval de timp de trei luni, stabilit de Curte, a sumei globale de 820 558 franci, alocați cu titlu de reparare echitabilă?”.

14. – În primul rând, Curtea amintește că statul pârât trebuia să achite reclamantei, într-un interval de timp de trei luni, sumele datorate. Or, acestea nu au fost plătite decât la 1 decembrie 1995, respectiv, la aproape două luni după încheierea perioadei sus-menționate. De altfel, Comitetului Miniștrilor îi revine sarcina de a supraveghea executarea hotărârii în discuție (art. 54 din Convenție).

În plus, Curtea notează că, în hotărârea amintită, ea nu a prevăzut daune-interese moratorii, susceptibile de a fi vărsate în cazul întârzierii plății. Punctul 3 din principiul director al hotărârii, datând din 3 iulie 1995, se limita să dispună vărsarea unor daune-interese în funcție de cheltuielile de judecată și taxe pe care statul pârât era obligat să le ramburseze în virtutea hotărârii din 22 septembrie 1994. Curtea accepta, astfel, o cerere formulată expres de către dna Hentrich și necontestată de guvern. În privința practicii constând în prevederea acordării unor daune-interese, moratorii, în cazul întârzierii plății, aceasta nu a fost introdusă de Curte, decât în luna ianuarie 1996.

În aceste circumstanțe și având în vedere claritatea principiului director al hotărârii din 3 iulie 1995, acceptarea cererii de interpretare ar conduce nu la elucidarea „semnificației și a influenței” amintitei hotărâri, ci, mai degrabă, la modificarea acesteia în legătură cu un aspect pe care Curtea l-a soluționat drept având „putere obligatorie”. În consecință, nu există materie de interpretat în sensul art. 57 din regulamentul. Prin urmare, Curtea respinge cererea de interpretare (opt voturi pentru, unul împotriva).

15. Bibliografie

- COUSSIRAT-COUSFERE (V.). – „La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme en 1993 et 1994”. *A.F.D.I.* 1994, p. 658 și urm.
- COUSSIRAT-COUSTÈRE (V.). – „La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme en 1995”. *A.F.D.I.* 1995, p. 485 și urm.
- DECAUX (E.) et TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (année 1994)”. *J.D.I.* 1995, p. 776–778.
- DECAUX (E.) et TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (année 1995)”. *J.D.I.* 1996, p. 235–236.
- DECAUX (E.) et TAVERNIER (P.). – „Chronique de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (année 1997)”. *J.D.I.* 1998, p. 205–206.
- FLAUSS (J.-F.) – „Une nouvelle avancée de la Cour européenne des droits de l'homme dans le domaine de la fiscalité: l'arrêt Hentrich du 22 septembre 1994”. *L.P.A.* nr. 69, 9 iunie 1995, p. 8–10.
- FLAUSS (J.F.). – „La banalisation du contentieux indemnitaire devant la Cour européenne des droits de l'homme”. *R.T.D.H.* 1996, p. 93–100.
- HERINGA (A.W.) și STAAL (C.J.) – „Jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens”. *NJCM - Bulletin* 1995, p. 96–98.
- LAMBERT (P.) – „La Cour européenne des droit de l'homme - 1994”. *J.T.D.E.* 1995, p. 56 și urm.
- LAMBERT (P.) - „La Cour européenne des droit de l'homme année 1997”. *J.T.D.E.* 1998, p. 36 și urm.
- LE GALL (J.P.) GERARD (L.) – „Arrêt Hentrich: conditions de compatibilité du droit de préemption avec la Convention européenne des droits de l'homme”. *La semaine juridique* 8 februarie 1995, II – 22374.
- MASSIAS (F.) – „Droits de l'homme”. *R.S.C.D.P.C.* 1995, p. 397.
- MAUBLANC-FERNANDEZ (L.) et MAUBLANC (J.P.) – „Chronique de jurisprudence fiscale européenne. Cour européenne des droits de l'homme: arrêt du 22 septembre 1994 Hentrich c. France”. *Revue du Marché commun et de l'Union européenne* 1995, p. 320–325.
- MÉRAL (C.). – „Les tribunaux français face à la justice européenne”. *Levallois-Perret, Filipacchi*, 1997, p. 101–110.
- MERRILLS (J.G.) – „Decision on the European Convention on Human Rights during 1995”. *B.Y.B.I.L.* 1995, p. 545 și 548.
- PETTIJI (L.) – „Note”. *G.P.* 27–28 septembrie 1995, p. 39.
- RUDOLF (B.). – „Die Eigentumsgarantie nach der Europäischen Menschenrechtskonvention und ihre verfahrensrechtliche Dimension. Anmerkung zum Urteil des EGMR in Fall Hentrich gegen Frankreich”. *EuGRZ* 1996, p. 573–577.
- SHERLOCK (A.) et ANDREWS (J.) – „Judgments of the Court of Human Rights”. *E.I.R. Human Rights Survey* 1996, p. 78 și urm.
- SPIELMANN (A.) și SPIELMANN (D.) – „Cour européenne des droits de l'homme. Présomption d'innocence (1982–1996)”. *A.D.I.* 1996, p. 488–490.
- SUDRE (F.) – „Droit de la Convention européenne des droits de l'homme”. *J.C.P.* 1995, ediție generală nr. 6, I, 3823.
- SUDRE (F.) – „Droit européen des droits de l'homme”. *J.C.P.* 1996, ediție generală nr. 8, I, 3910.
- SUDRE (F.) și alții – „Chronique de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme 1994. Deuxième partie: 1 juin – 31 décembre”. *R.U.D.H.* 1995, p. 101 și urm.

- SUDRE (F.) și alții – „Chronique de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1995”. *R.U.D.H.* 1996, p. 1 și urm.
- SUDRE (F.) și alții. – „Chronique de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l’homme en 1997”. *R.U.D.H.* 1998, p. 81 et s.
- SWART (B.) – „The case-law of the European Court of Human Rights in 1993”, *E.J.C.* 1995, p. 281 și urm.
- WARBRICK (C.). – „The European Convention on Human Rights”, *Y.E.L.* 1994, p. 665–667.
- WOODS (L.). – „Decisions on the European Convention on Human Rights during 1997”. *B.Y.B.J.L.* 1997, p. 444.

CONCLUZIE

1. – La terminarea acestui zbor deasupra principalelor hotărâri ale Curții Europene a Drepturilor Omului, cum să nu ne întrebăm, pe scurt, despre executarea și eficacitatea lor?

2. – Este de la sine înțeles că statele „condamnate” au obligația de a se conforma hotărârilor. Acestea, odată devenite definitive, (art. 44 din Convenție), nu pot face obiectul unui recurs la o altă autoritate. În schimb, Curtea poate primi cereri de două feluri.

Poate fi vorba de o cerere privind interpretarea: aceasta este primită în anul care urmează după pronunțarea hotărârii și nu urmărește decât să explice dispozitivul acesteia din urmă, adică partea sa finală care conține decizia propriu-zisă.

Poate fi vorba, de asemenea, de o cerere de revizuire: ea emană de la o parte în proces care a luat cunoștință de un fapt de natură să exercite o influență hotărâtoare și care, în perioada pronunțării hotărârii, era necunoscut atât Curții, cât și solicitantului revizuirii. Termenul este de șase luni de la data descoperirii faptului respectiv.

Hotărârile de la Strasbourg sunt obligatorii dar nu executorii. Într-adevăr, ele nu anulează și nu modifică nici un act al statului în culpă, fie că este vorba despre o lege, un regulament, un act administrativ sau o decizie judiciară. Cu excepția cazului în care ele acordă petiționarului o reparație pecuniară, ele lasă statului întreaga latitudine pentru a suporta consecințele constatării unei violări: ele nu indică măsurile ce trebuie adoptate, pentru a îndrepta această violare, și nici termenul până la care acestea ar trebui să intervină. Un control al executării hotărârilor, totuși, există; el este asigurat de către Comitetul Miniștrilor al Consiliului Europei. Dacă un stat ar refuza să aplice hotărârea care-l privește – ipoteză care din nefericire nu poate fi exclusă – Comitetul ar adopta, fără îndoială, o recomandare, dar conflictul ar conduce, probabil, la retragerea sau la excluderea statului recalcitrant din Consiliul Europei.

3. – Cum poate fi apreciată eficacitatea practică a hotărârilor? Ele nu se impun decât statelor implicate direct în litigii, dar este de dorit și firesc ca ele să influențeze și autoritățile altor state, confruntate cu probleme asemănătoare. Consecințele lor apar când „reparatorii”, când „preventive”.

Primele sunt cele mai evidente. Ele au, de obicei, un domeniu de aplicare individual: acordarea unei „satisfăcții echitabile” părții vătămate va consta într-o indemnizare cu o sumă mai mică sau mai mare sau în retragerea

unei măsuri, sau chiar în simpla constatare a violării. Ele au uneori un domeniu de aplicare general: hotărârea va provoca sau accelera o reformă legislativă sau o reglementare.

Celelalte consecințe, însă, sunt mai greu de măsurat, dar interesul pentru ele nu este mai mic. În timpul procedurii în fața Curții, dreptul intern va suferi anumite modificări sau guvernul își va lua anumite angajamente. În general, autoritățile naționale, în special curțile și tribunalele, vor avea grijă să vegheze la respectarea Convenției în exercitarea, de fiecare zi, a atribuțiilor lor. Dat fiind caracterul deseori vag al acestui tratat internațional, de ce nu ar fi ele tentate să se inspire din soluțiile reținute la Strasbourg?

4. – Curtea îndeplinește o funcție majoră, aceea de interpret suprem și de ultim păzitor al Convenției : o Convenție care se aplică, de cele mai multe ori direct, de la Atlantic până la Pacific, document pe care Curtea îl califică drept “instrument constituțional al ordinii publice europene”. Ea are de răspuns și unor provocări : afluxul petițiilor la Strasbourg, numărul și caracterul eterogen al statelor părți, disfuncționalități ale unor puteri publice, ritmuri lente ale justiției, raporturile cu jurisdicțiile naționale, în special cu Curțile Supreme și cu Curțile Constituționale, existența unor minorități naționale, pauperizarea unor întregi populații, pericole teroriste, conflicte teritoriale, întrebări legate de bioetică etc. Ea posedă în fine un impunător corp de jurisprudență, pe care îl îmbogățește și îl dezvoltă. În fapt, numeroase clauze ale Convenției cer, mai devreme sau mai târziu, o interpretare, iar cele deja examinate se confruntă în mod inevitabil cu situații noi, fie și numai din cauza evoluției societăților și a mentalităților.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ¹

- ALIX (D.). – *Les droits fondamentaux dans le procès pénal*. Paris, Montchrestien, 1997. IX–99 p.
- AMERASINGHE (C. F.). – *Local remedies in international law*, Cambridge, Grotius, 1990. 410 p.
- ANDRIANTSIMBAZOVINA (J.). – *L'autorité des décisions de justice constitutionnelles et européennes sur le juge administratif français*. Paris, L.G.D.J. 1998. XVIII–655 p.
- ANTONOPOULOS (N.). – *La jurisprudence des organes de la Convention européenne des droits de l'homme*, Leyde, Sijthoff, 1967, 262 p.
- ARAI-TAKAHASHI (Y.). – *The margin of appreciation doctrine and the principle of proportionality in the jurisprudence of the ECHR*, Anvers, Intersentia, 2002, XIII–300p.
- BANDRES SANCHEZ-CRUZAT (J. M.). – *El Tribunal europeo de los Derechos Humanos*. Barcelone, Bosch, 1983. 141 p.
- BARTOLE (S.), Conforti (B.) et Raimondi (G.) (éd.)– *Commentario alla Convenzione europea per la tutela dei diritti dell'uomo e delle libertà fondamentali*. Padoue, CEDAM, 2001, XXXVI–1011 p.
- BEDDARD (R.). – *Human rights and Europe*. Cambridge, Grotius, 1993. 278 p.
- BEN ACHOUR (Y.). – *La Cour européenne des droits de l'homme et la liberté de religion*. Paris, Pedone, 2005. 95 p.
- BERGER (V.). – *Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs. für Menschenrechte*. Cologne, Carl Heymanns, 1984. XXVIII–305 p.
- BERGER (V.). *Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme*, 2e édition. Paris, Sirey, 1989. XLII–418 p.
- BERGER (V.). – *Case law of the European Court of Human Rights. Volume I: 1960–1987*. Dublin, The Round Hall Press, 1989. XVIII–478 p.
- BERGER (V.). – *Case law of the European Court of Human Rights. Volume II: 1988–1990*. Dublin, The Round Hall Press, 1992. XIV–291 p.
- BERGER (V.). – *Case law of the European Court of Human Rights. Volume III: 1991–1993*. Dublin, The Round Hall Press, 1995. XVI–454 p.
- BERGER (V.). – *Europos Žmogaus teisiu Teismo Jurisprudencija*. Vilnius, Prada, 1997. 713 p.
- BERGER(V.). – *Jurisprudența Curții europene a Drepturilor Omului*, ediția a 4-a, București, Institutul Român pentru Drepturile Omului, 2003, XXIV–807 p.
- BERGER (V.). – *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának Joggyakorlata*. Budapest, hvgorac, 1999. XXII–801 p.
- BERGER (V.). – *Judikatura Evropského soudu pro lidská práva*. Prague, IFEC, 2003. XX–769 p.
- BERGMANN (J. M.). – *Das Menschenbild der Europäischen Menschenrechtskonvention*. Baden-Baden, Nomos, 1995. 319 p.
- BERNARDET (P.), DOURAKI (T.) și VAILLANT (C.) – *Psychiatrie, droits de l'homme et défense des usager en Europe*. Ramonville Saint-Agne, Erès, 2002, 356 p.
- BERNHARD (J.) et LEHMANN (T.). – *Den Europaeiske Memeskerettighedskonvention belyst gennem menneskerettighedskommissionens og domstolens praksis*. Copenhagen, G.E.C. Gad, 1985. 190 p.

¹ Dezvoltările referitoare la fiecare caz fiind urmate de câte o bibliografie specială, nu vor fi găsite aici decât studiile generale.

- BIANKU (L.) – *Të Drejtat e Njeriut në Evropë*. Tirana, Botim i Quendrës Europiane, 2001, 271 p.
- BLACKBURN (R.) și POLAKIEWICZ (J.) (éd.) – *Fundamental rights in Europe. The ECHR and its Member States. 1950–2000*. Oxford University Press, 2001, 1090 p.
- BOLETIN de JURISPRUDENCIA CONSTITUCIONAL – *Tribunal europeo de Derechos Humanos. 25 años de jurisprudencia 1959–1983*. Madrid, Publicaciones de las Cortes Generales, 1985, 1019 p.
- BOLETIN de JURISPRUDENCIA CONSTITUCIONAL – *Tribunal europeo de Derechos Humanos. Jurisprudencia 1984–1987*. Madrid, Publicaciones de las Cortes Generales, 1989, 1269 p.
- BOYLE (A.) et ANDERSON (M.). – *Human rights approaches to environmental protection*. Oxford, Clarendon Press, 1996, 313 p.
- BRACONNIER (S.). – *Jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme et droit administratif français*. Bruxelles, Bruylant, 1997, 590 p.
- BREITENMOSE (S.). – *Der Schutz der Privatsphäre gemäss Art. 8 EMRK. Das Recht auf Achtung des Privat- und Familienlebens, der Wohnung und des Briefverkehrs*. Bâle, Helbing & Lichtenhahn, 1986, 399 p.
- BRUYN (D. de), DEPRÉ (S.), KAISER (M.), LAMBERT (R.), LOMBAERT (B.) și VERDUSSEN (M.). – *Les exceptions préliminaires dans la Convention européenne des droits de l'homme*. Bruxelles, Bruylant, 1997, 181 p.
- BULTRINI (A.). – *La pluralità dei meccanismi di tutela dei diritti dell'uomo in Europa*. Torino, Giappichelli, 2004, 365 p.
- BUQUICCHIO – DE BOER (M.). – *L'égalité entre les sexes et la Convention européenne des droits de l'homme*. Strasbourg, Conseil de l'Europe, 1995, 56 p.
- BUQUICCHIO – DE BOER (M.). – *Equality between the sexes and the European Convention on Human Rights*. Strasbourg, Council of Europe, 1995, 56 p.
- CABRAL BARRETO (I.). – *A Convenção Europeia dos Direitos do Homem*. 3e édition. Coimbra, Coimbra Editora, 2005, 495 p.
- CAMERON (I.). – *National Security and the European Convention on Human Rights*. Uppsala, Iustus, 2000, XXXII–479 p.
- CAMERON (I.) și ERIKSSON (M. K.). – *An introduction to the European Convention on Human Rights*. Uppsala, Iustus Förlag, 1995, 179 p.
- CANCADO TRINDADE (A. A.). – *The application of the rule of exhaustion of local remedies in international law. Its rationale in the international protection of individual rights*. Cambridge, Cambridge University Press, 1983, XIII–443 p.
- CANCADO TRINDADE (A. A.). – *O esgotamento de recursos internos no direito internacional*. Brasília, Editora Universidade de Brasília, 1997, 327 p.
- CANCADO TRINDADE (A. A.) – *Tratado de direito internacional dos direitos humanos*, vol. I, Porto Alegre, Sergio Antonio Fabris Editor, 1997, 486 p.
- CARRILLO SALCEDO (J.A.). – *El Convenio Europeo de Derechos Humanos*. Madrid, Tecnos, 2003, 157 p.
- CARSS-FRISK (M.). – *The right to property. A guide to the implementation of Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights*. Strasbourg, Council of Europe, 2001, 46 p.
- CASTBERG (R.). – *The European Convention on Human Rights*. New York, Oceana, 1974, 198 p.
- CASTRO-RIAL GARRONE (R.). – *La protección individual y el derecho de reparación en el Convenio Europeo de Derechos Humanos*. Madrid, Servicio de Publicaciones de la Universidad Complutense de Madrid, 1985, t. I și II.
- CHARRIER (J.-L.). – *Code de la Convention européenne des droits de l'homme*. Paris, Litec, 2000, 438 p.

- CLAPHAM (A.). – *Human rights in the private sphere*. Oxford, Clarendon Press, 1993, 385 p.
- CLAUDE (V.). – *L'interprétation consensuelle de la Convention européenne des droits de l'homme*. Montpellier, Institut de droit européen des droits de l'homme, 1998, 178 p.
- CLEMENTS (L.). – *European human rights. Taking a case under the Convention*. London Sweet & Maxwell, 1994, 338 p.
- CLIQUENOIS (M.) (éd.). – *La Convention européenne des droits de l'homme et le juge français. Vademecum de pratique professionnelle*. Paris, L'Harmattan, 1997, 320 p.
- COHEN-JONATHAN (G.). – *La Convention européenne des droits de l'homme*. Paris, Economica, și Aix-en-Provence, Presses universitaires d'Aix-Marseille, 1988, 616 p.
- COHEN-JONATHAN (G.). – *Aspects européens des droits fondamentaux*. Paris Montchrestien, 1996, 199 p.
- COHEN-JONATHAN (G.) et FLALSS (J.-F.) (dir.). – *Le rayonnement international de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme*. Bruxelles, Bruylant et Nemesis, 2005, 276 p.
- COMMISSION DE VENISE. – *Bulletin de jurisprudence constitutionnelle*. édition spéciale. Grands arrêts CEDH, 1998, 188 p.
- CONSEIL DE L'EUROPE. – *Répertoire de la jurisprudence relative à la Convention européenne des droits de l'homme (1955–1967)*. Heule, U.G.A., 1970, 523 p.
- CONSEIL DE L'EUROPE. – *Répertoire de la jurisprudence relative à la Convention européenne des droits de l'homme*. vol. 1 (articlelele 1–5). Cologne, Carl Heymanns, 1992.
- CORTEN (O.). – *L'utilisation du «raisonnable» par le juge international. Discours juridique, raison et contradiction*. Bruxelles, Bruylant și Editions de l'Université libre de Bruxelles, 1997, 696 p.
- COUNCIL OF EUROPE. – *Digest of Strasbourg case-law relating to the European Convention on Human Rights*. vol. 1 (Articlelele 1–5), 669 p., vol. 2 (Articolul 6), 992 p. vol. 3 (Articlelele 7–12), 601 p., vol. 4 (Articlelele 13–25), 455 p., vol. 5 (Articlelele 26–66. Protocols to the Convention), 899 p., vol. 6 (General Index to Volumes 1–5), 662 p., Cologne, Carl Heymanns, 1984 și 1985.
- DANNEMANN (G.). – *Schadensersatz bei Verletzung der Europäischen Menschenrechtskonvention: Eine rechtsvergleichende Untersuchung zur Haftung nach Art. 50 EMRK*. Köln, Carl Heymanns, 1994, 512 p.
- DEBET (A.). – *L'influence de la Convention européenne des droits de l'homme sur le droit civil*. Paris, Dalloz, 2002, 1014 p.
- DIJK (P. van) și HOOFF (G.J.H. van) – *De Europese Conventie in theorie en praktijk*. Nimègue, Ars Aequi Libri, 1982, 587 p.
- DIJK (P. van) și HOOFF (G.J.H. von). – *Theory and practice of the European Convention on Human Rights*. Deventer, Kluwer Law and Taxation Publishers, 1998, 850 p.
- DIPLA (H.). – *La responsabilité de l'Etat pour violation des droits de l'homme – Problèmes d'imputation*. Paris, Pedone, 1994, 116 p.
- DOURAKI (T.). – *La Convention européenne des droits de l'homme et le droit à la liberté de certains malades et marginaux*. Paris, L.G.D.J. 1986, 404 p.
- DRZEMCZEWski (A.). – *The right to respect for private and family life, home and correspondence as guaranteed by Article 8 of the European Convention on Human Rights*. Strasbourg, Council of Europe, 1984, 30 p.

- DUTERTRE (G.) și VELDE (J. van der.) – *Key extracts from a selection of judgments of the European Court of Human Rights and decisions and reports of the European Commission of Human Rights. Extraits clés d'une sélection des arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme et des décisions et rapports de la Commission européenne des droits de l'homme et des décisions et rapports de la Commission européenne des droits de l'homme.* Yearbook of the European Convention on Human Rights, vol. 41A, La Haye, Nijhoff, 1999, 223 p.
- EISSEN (M.-A.). – *Jurisprudence relative à l'article 5 de la Convention de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales.* Strasbourg, Conseil de l'Europe, 1985, 46 p.
- EISSEN (M.-A.). – *El Tribunal europeo de Derechos Humanos.* Madrid, Civitas, 1985, 175 p.
- EISSEN (M.-A.). – *La durée des procédures civiles et pénales dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme.* Strasbourg, Editions du Conseil de l'Europe, 1996, 78 p.
- EISSEN (M.-A.). – *The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights.* Strasbourg, Council of Europe Publishing, 1996, 81 p.
- EMMERIK (M. L. van). – *Schadevergoeding bij schending van mensenrechten. De rechtspraak onder het EVRM vergeleken met die in Nederland.* Amsterdam, Stichting NJCM-Boekcrij, 1997, 443 p.
- ERCMAN (S.). – *European Convention on Human Rights. Guide to case-law – Convention européenne des droits de l'homme. Guide de jurisprudence – Europäische Menschenrechtskonvention. Wegweiser der Rechtsprechung.* Vienne, Braumüller, 1981, 528 p.
- ERDAL (U.) et BAKIRCI (H.) – *Article 3 de la Convention européenne des droits de l'homme. Guide pratique juridique.* Genève, OMT, 2006, 373 p.
- EVANS (C.). – *Freedom of religion under the European Convention on Human Rights.* Oxford, Oxford University Press, 2001, 222 p.
- FACCHIN (R.) (éd.). – *L'interpretazione giudiziaria della Convenzione europea dei diritti dell'uomo. Guida alla giurisprudenza della Corte (1988–1989).* Padoue, CEDAM, 1990, 428 p.
- FACULTÉ DE DROIT ET DES SCIENCES SOCIALES DE POITIERS. – *Les incidences des jurisprudences internationales sur les droits néerlandais et français, notamment sur les droits de l'homme.* Paris, P.U.F., 1992, 287 p.
- FARENHORST (L.). – *Familienrecht und Europäische Menschenrechtskonvention.* Paderborn, Schöningh, 1994, 526 p.
- FAWCETT (J. E. S.). – *The application of the European Convention on Human Rights.* Oxford, Clarendon Press, 1987, 436 p.
- FETERIS (M. W. C.). – *Fiscale administratieve sancties en het recht op een behoorlijk proces.* Deventer, Kluwer, 1993, 816 p.
- FOCARELLI (C.). – *Equo processo e Convenzione europea dei diritti dell'uomo.* Padoue, CEDAM, 2001, XII-438 p.
- FOURTEAU (H.). – *L'application de l'article 3 de la Convention européenne des droits de l'homme dans le droit interne des États membres.* Paris, L.G.D.J., 1996, 376 p.
- FROWEIN (J. A.) și PEUKERT (W.). – *EMRK-Kommentar.* Kehl, Engel, 1996, XIX-1042 p.
- FRLMER (P.). – *La renonciation aux droits et libertés. La Convention européenne des droits de l'homme à l'épreuve de la volonté individuelle.* Bruxelles, Bruylant et Université de Bruxelles, 2001, 752 p.

- GARCIA SAN JOSÉ (D.). – *La protection de l'environnement et la Convention européenne des droits de l'homme*. Strasbourg, Éditions du Conseil de l'Europe, 2005, 96 p.
- GARCIA SAN JOSÉ (D.). – *Environmental protection and the European Convention on Human Rights*. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2005, 96 p.
- GEARTY (C. A.) (éd.). – *European civil liberties and the European Convention on Human Rights. A comparative study*. La Haye, Nijhoff, 1997, 420 p.
- GÖLCÜKLÜ (F.) Şİ GÖZÜBÜYÜK (S.). – *Avrupa İnsan Hakları Sözleşme – mi ve Uygulaması*. Ankara, Turhan Kitabevi, 1994, 374 p.
- GOMIEN (D.). – *Judgments of the European Court of Human Rights. Reference charts*. Strasbourg, Council of Europe, 1995, 302 p.
- GOMIEN (D.). – *Vademecum de la Convention européenne des droits de l'homme*. Strasbourg, Édition du Conseil de l'Europe, 1999, 168 p.
- GOMIEN (D.), HARRIS (D.) Şİ ZWAACK (L.). – *Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 1996, 479 p.
- GOMIEN (D.), HARRIS (D.) Şİ ZWAACK (L.). – *Convention européenne des droits de l'homme et Charte sociale européenne. Droit et pratique*. Strasbourg, Éditions du Conseil de l'Europe, 1996, 479 p.
- GONZALEZ (G.). – *La Convention européenne des droits de l'homme et la liberté de religion*. Paris, Economica, 1997, 297 p.
- GRABENWARTER (C.). – *Europäische Menschenrechtskonvention. Ein Studienbuch*. Munich, Beck, 2003, XXIV–455 p.
- GRÁD (A.). – *Kézikönyv a Strasbourg-i Emberi Jogok Államközi Szerződéséről*. Budapest, HVGORAC, 1998, 406 p.
- GRATALOUP (S.). – *L'enfant et sa famille dans les normes européennes*. Paris, L.G.D.J., 1998, 600 p.
- GRAY (C. D.). – *Judicial remedies in international law*. Oxford, Clarendon Press, 1987, 250 p.
- GRIEF (S.). – *The exceptions to Articles 8 to 11 of the European Convention on Human Rights*. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 1997, 63 p.
- GREER (S.). – *Les exceptions aux articles 8–11 de la Convention européenne des droits de l'homme*. Strasbourg, Éditions du Conseil de l'Europe, 1997, 66 p.
- GREGORI (G.). – *La tutela europea dei diritti dell'uomo*. Milan, Sugar, 1979, 323 p.
- GRIEF (N.) Şİ BLITEN (L.). – *EU law and human rights*. Amsterdam, Addison Wesley Longman, 1998, 176 p.
- GROTRIAN (A.). – *L'article 6 de la Convention européenne des droits de l'homme. Droit à un procès équitable*. Strasbourg, Éditions du Conseil de l'Europe, 1994, 90 p.
- GROTRIAN (A.). – *Article 6 of the European Convention on Human Rights. The right to a fair trial*. Strasbourg, Council of Europe Press, 1994, 88 p.
- GURADZE (H.). – *Die Europäische Menschenrechtskonvention*. Berlin, Vahlen, 1968, 276 p.
- HARRIS (D. J.), O'BOYLE (M.) Şİ WARBRICK (C.). – *Law of the European Convention on Human Rights*. Londres, Butterworths, 1995, 753 p.
- HEINZE (E.). – *Sexual orientation: a human right*. Dordrecht, Nijhoff, 1995, 416 p.
- HOFMANSKI (P.). – *Konwencja Europejska a prawo karne*. Toruń, Dom Organizatora TNOiK, 1995, 369 p.
- HOTTELIER (M.). – *L'article 26 de la CEDH et l'épuisement des voies de recours en droit fédéral suisse*. Bâle, Helbing & Lichtenhahn, 1990, 57 p.
- HOTTELIER (M.), MOCK (H.) ET PUÉCHAVY (M.). – *La Suisse devant la Cour européenne des droits de l'homme*. Bruxelles, Bruylant et Nemesis, 2005, 273 p.

- HUNNINGS (N. M.). – *The European Courts*. Londres, Catermill, 1996. 393 p.
- ISTITUTO INTERNAZIONALE DI STUDI SUI DIRITTI DELL'UOMO. – *L'interpretazione giudiziaria della Convenzione europea dei diritti dell'uomo. Guida alla giurisprudenza della Corte (1960–1987)*. Padova, CEDAM, 1988. XXXIV–560 p.
- JACOBS (F. G.) și WHITE (R.C.A.). – *The European Convention on Human Rights*. Oxford, Clarendon, Press, 1996. XIV–469 p.
- JACOT-GUILLARMOD (O.). – *Le juge national face au droit européen: perspective suisse et communautaire*. Bâle, Helding & Hahn, et Bruxelles, Bruylant, 1993. 379 p.
- KASTANAS (E.). – *Unité et diversité: notions autonomes et marge d'appréciation des Etats dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme*. Bruxelles, Bruylant, 1996. 480 p.
- KAYSER (R.). – *La protection de la vie privée*. Paris, Economica, și Aix-en-Provence, Presses Universitaires d'Aix-Marseille, 1990, 457 p.
- KEMPEES (P.). – *A systematic guide to the case-law of the European Court of Human Rights. 1960–1994*. Dordrecht, Nijhoff, 1996, vol. I, 731 p., și vol. II, 1420 p. și 1995–1996, 1998, vol. III, 572 p. 1997–1998, 2000, vol. IV, 966 p.
- KILKELLY (U.). – *The child and the European Convention on Human Rights*. Aldershot, Ashgate Dartmouth, 1999, XIV, 353
- KILKELLY (U.). – *The child and the European Convention on Human Rights*. Aldershot, Dartmouth, 1999, XIV–353 p.
- KILKELLY (U.). – *The right to respect for private and family life. A guide to the implementation of Article 8 of the European Convention on Human Rights*. Strasbourg, Council of Europe, 2001, 66 p.
- KINLEY (D.). – *The European Convention on Human Rights: compliance without incorporation*. Aldershot, Dartmouth, 1993, 202 p.
- LAMBERT (E.). – *Les effets des arrêts de Cour européenne des droits de l'homme – Contribution à une approche pluraliste du droit européen des droits de l'homme*. Bruxelles, Bruylant, 1999, 624 p.
- LAMBERT (P.). – *La Grèce devant la Cour européenne des droits de l'homme*. Bruxelles, Bruylant și Nemesis, 2003, 131 p.
- LAMBERT-ABDELGAWAD (E.). – *L'exécution des arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme*. Strasbourg, Ed. Consiliului European, 2002, 55 p.
- LAMBERT-ABDELGAWAD (E.). – *The execution of judgments of the European Court of Human Rights*. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2002, 55 p.
- LASAGABASTER HERRARTE (I.) (éd.). – *Convenio Europeo de Derechos Humanos. Comentario sistemático*. Madrid, Civitas, 2004, 725 p.
- LAWSON (R.A.) și SHERMERS (H. G.) (éd.). – *Leading cases of the European Court of Human Rights*. Nimègue, Ars Aequi Libri, 1997. XXXIX–788 p.
- LAZAUD (F.). – *L'exécution par la France des arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme*, t. I. Aix-en-Provence, Presses universitaires d'Aix-Marseille, 2006, 202 p.
- LEACH (P.). – *Taking a case to the European Court of Human Rights*. Londres, Blackstone, 2001, XXXIX–392 p.
- LEMMENS (P.). – *Geschillen over burgerlijke rechten en verplichtingen*. Anvers, Kluwer, 1989, 316 p.
- LESTER (Lord) și PANNICK (D.) (éd.). – *Human rights law and practice*. Londres, Butterworths, 1999, 524 p.
- LOPEZ BARJA DE QUIROGA (J.). – *El Convenio, el Tribunal Europeo y el derecho a un juicio justo*. Madrid, Akal/iure, 1991.

- LORENZEN (P.), REHOF (L. A.) și TRIER (T.). – *Den Europæiske Menneskeretskonvention*. Copenhagen, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1994, 544 p.
- LOUCAIDES (L. G.). – *Essays on the developing law of human rights*. Dordrecht, Nijhoff, 1995, 236 p.
- MACOVEI (M.). – *Freedom of expression. A guide to the implementation of Article 10 of the European Convention on Human Rights*. Strasbourg, Council of Europe, 2001, 60 p.
- MADIOT (Y.). – *Droits de l'homme*, Paris, Masson, 1991, 230 p.
- MARGUÉNAUD (J.-P.). – *La Cour européenne des droits de l'homme*. Paris, Dalloz, 1997, 147 p.
- MARGUÉNAUD (J.-P.). (éd)– *CEDH et droit privé. L'influence de la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme sur le droit privé française*. Paris, La Documentation française, 2001, 253 p.
- MAURER (B.). – *Le principe du respect de la dignité humaine et la Convention européenne des droits de l'homme*, Paris, La Documentation française, 1999, 556 p.
- MERRILLS (J. G.). – *The development of international law by the European Court of Human Rights*. Manchester, Manchester University Press, 1993, 265 p.
- MEYER-LADEWIG (J.). – *Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten. Handkommentar*. Baden-Baden, Nomos, 2003, 517 p.
- MILANO (L.). – *Le droit à un tribunal au sens de la Convention européenne des droits de l'homme*. Paris, Dalloz, 2006, 690 p.
- MOLE (N.). – *Problèmes soulevés par certains aspects de la situation actuelle des réfugiés sous l'angle de la Convention européenne des droits de l'homme*. Strasbourg, Éditions du Conseil de l'Europe, 1997, 68 p.
- MOLE (N.) și HARBY (C.). – *The right to a fair trial. A guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights*. Strasbourg, Council of Europe, 2001, 65 p.
- MORENILLA RODRIGUEZ (J. M.). – *El convenio Europeo de Derechos Humanos: Ambito, organosyprocedimientos*. Madrid, Ministerio de Justicia, Secretaria General Técnica, Centro de Publicaciones, 1985, 77 p.
- MORRISON (G.). – *The dynamics of development in the European Human Rights Convention system*. Den Haag, Nijhoff, 1981, 175 p.
- MOWBRAY (A.). – *Cases and materials on the European Convention on Human Rights*. London, Butterwoths, 2001, XXXV-846 p.
- MOWBRAY (A.L.). – *The development of positive obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*. Oxford, Hart, 2004, XVI- 239 p.
- MURDOCH (J. L.). – *L'article 5 de la Convention européenne des droits de l'homme. La protection de la liberté et de la sûreté de la personne*. Strasbourg, Conseil de l'Europe, 1994, 101 p.
- MURDOCH (J. L.). – *Article 5 of the European, Convention on Human Rights. The protection of liberty and security of person*, Strasbourg, Council of Europe Press, 1994, 99 p.
- MUZNY (P.). – *La technique de proportionnalité et le juge de la Convention européenne des droits de l'homme*. Aix-en-Provence, Presses universitaires d'Aix-Marseille, 2005.
- NEDJATI (Z.). – *Human rights under the European Convention*. Amsterdam, North-Holland Publishing Company, 1978, 298 p.
- NEWMAN (F.) și WEISSBRODT (D.). – *International human rights*. Cincinnati, Anderson, 1990, 812 p.

- NOWICKI (M. A.). – *Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka 1991–1993*. Varsovie, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, 1994, 139 p.
- NOWICKI (M. A.). – *Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka 1994*. Varsovie, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, 1995, 103 p.
- NOWICKI (M. A.). – *Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka 1995*. Varsovie, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, 1996, 119 p.
- NOWICKI (M. A.). – *Kamienie milowe. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*. Varsovie, Wydawnictwo Naukowe Scholar, 1996, 479 p.
- NOWICKI (M. A.). – *Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka 1996*. Varsovie, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, 1997, 195 p.
- NOWICKI (M. A.). – *Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka 1997 (część I)*. Varsovie, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, 1997, 119 p.
- NOWICKI (M. A.). – *Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka 1997 (część II)*. Varsovie, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, 1998, 131 p.
- NOWICKI (M. A.). – *Europejski Trybunał Praw Człowieka Orzecznictwo 1998 (część I)*. Varsovie, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, 1998, 151 p.
- NOWICKI (M. A.). – *Europejski Trybunał Praw Człowieka Orzecznictwo 1998 (część II)*. Varsovie, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, 1999, 298 p.
- NOWICKI (M. A.). – *Europejski Trybunał Praw Człowieka Orzecznictwo 1999 (część II)*. Varsovie, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, 1999, 158 p.
- NOWICKI (M. A.). – *Europejska Konwencja Praw Człowieka. Wybór orzecznictwa*. Varsovie, Beck, 1999, 960 p.
- NOWICKI (M. A.). – *Europejska Konwencja Praw Człowieka*. 2e édition Varsovie, Beck, 1999, 960 p.
- NOWICKI (M. A.). – *Europejski Trybunał Praw Człowieka Orzecznictwo 2000 (część II)*. Varsovie, Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego, 2000, 260 p.
- OETHEIMER (M.). – *L'harmonisation de la liberté d'expression en Europe. Contribution à l'étude de l'article 10 de la Convention européenne des droits de l'homme et de son application en Autriche et au Royaume-Uni*. Paris, Pedome, 2001, 384 p.
- ORAÁ (J.). – *Human rights in states of emergency in international law*. Oxford, Clarendon press, 1992, 288 p.
- OST (F.) și KERCHOVE (M. van de). – *Entre la lettre et l'esprit. Les directives d'interprétation en droit*. Bruxelles, Bruylant, 1989, 344 p.
- PARISI (N.). – *Estradizione e diritti dell'uomo fra diritto internazionale convenzionale e generale*. Milan, Giuffrè, 1993, 119 p.
- PARTSCH (K. J.). – *Die Rechte und Freiheiten der Europäischen Menschenrechtskonvention*. Berlin, Duncker & Humblot, 1966, 263 p.
- PASTORINO (P.). – *L'interpretazione della Convenzione europea dei Diritti dell'Uomo nella prassi della Commissione e della Corte di Strasburgo*. Naples, Editoriale Scientifica, 1998
- PETERS (A.). – *Einführung in die Europäische Menschenrechtskonvention*. Munich, Beck, 2003, XXI–281 p.
- PETTITI (L.-E.), DECAUX (E.) și IMBERT (P.-H.) (éd.). – *La Convention européenne des droits de l'homme. Commentaire article par article*. Paris, Economica, 1995, 1230 p.
- PICHERAL (C.). – *L'ordre public européen. Droit communautaire et droit européen des droits de l'homme*. Paris, La Documentation française, 2001, 404 p.

- PINGEL (I.). (éd) – *Droit des immunités et exigences du procès équitable*, Paris, Pedone, 2005, 162 p.
- POLAKIEWICKZ (J.). – *Die Verpflichtungen der Staaten aus den Urteilen des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte*, Berlin, Springer, 1993, 412 p.
- PONCET (D.). – *La protection de l'accusé par la Convention européenne des droits de l'homme. Étude de droit comparé*, Genève, Librairie de l'Université-Georg, 1977, 269 p.
- POTVIN-SOLIS (L.). – *L'effet des jurisprudences européennes sur la jurisprudence du Conseil d'Etat*, Paris, L.G.D.J., 1999, 791 p.
- QUILLERÉ-MAJZOUB (F.). – *La défense du droit à un procès équitable*, Bruxelles, Bruylant, 1999, 319 p.
- REID (K.). – *A practitioner's guide to the European Convention on Human Rights*, Londres, Sweet & Maxwell, 1998, li-503 p.
- RENUCCI (J.-F.). – *Droit européen des droits de l'homme*, Paris, L.G.D.J., 2001, 688 p.
- RIGAUX (F.). – *La protection de la vie privée et des autres biens de la personnalité*, Bruxelles, Bruylant, et Paris, L.G.D.J., 1990, 849 p.
- RIGAUX (F.). – *La vie privée. Une liberté parmi d'autres?*, Bruxelles, Larcier, 1992, 318 p.
- RIVIERE (F.). – *Les opinions séparées des juges à la Cour européenne des droits de l'homme*, Bruxelles, Bruylant, 2004, X-464 p.
- ROBERT (J.). – *Droits de l'homme et libertés fondamentales*, Paris, Montchrestien, 1996, 855 p.
- ROBERTSON (A.H.). – *Human rights in Europe*, Manchester, University Press, 1977, XVII-329 p.
- ROBERTSON (A. H.) și MERRILLS (J. G.). – *Human rights in Europe. A study of the European Convention on Human Rights*, Manchester și New York, Manchester University Press, 1993, 422 p.
- RUDOLFF (S.). – *Droits et libertés de l'avocat dans la Convention européenne des droits de l'homme*, Bruxelles, Bruylant, 1995, 198 p.
- SALAS (D.). – *Sujet de chair et sujet de droit: la justice face au transsexualisme*, Paris, P.U.F., 1995, 156 p.
- SALVIA (M. de). – *Lineamenti di diritto europeo dei diritti dell'uomo*, Padova, CEDAM, 1991, 476 p.
- SALVIA (M. de). – *La Convenzione europea dei Diritti dell'Uomo*, Napoli, Editoriale Scientifica, 2001, 267 p.
- SALVIA (M. de). – *Compendium de la CEDH. Vol. I Jurisprudence 1960 à 2002*, Kehl, Engel, 2003, XIII-865 p.
- SCHOKKENBROEK (J. G. C.). – *Toetsing aan de vrijheidsrechten van het Europees Verdrag tót bescherming van de Rechten van de Mens*, Zwolle, W.E.J. Tjeenk Willink, 1996, 520 p.
- SERMET (L.). – *Convention européenne des droits de l'homme et contentieux administratif français*, Paris, Economica, 1996, 443 p.
- SHELTON (D.). – *Remedies in international human rights law*, Oxford, Oxford University Press, 1999, 550 p.
- SOYER (J.-C.) și SALVIA (M. de). – *Convention européenne des droits de l'homme. Le recours individuel supranational. Mode d'emploi*, Paris, L.G.D.J., 1992, 287 p.
- SPIELMANN (D.). – *L'effet potentiel de la Convention européenne des droits de l'homme entre personnes privées*, Bruxelles, Bruylant, 1995, 160 p.
- SPIELMANN (D.). – *Le Luxemburg devant la Cour européenne des droits de l'homme, Recueil de jurisprudence (1995-2003)*, Bruxelles, Bruylant și Nemesis, 2003, 462 p.

- STARACE (V.). – *La Convenzione europea dei diritti dell'uomo e l'ordinamento italiano*. Bari, Levante, 1992, 299 p.
- STAVROS (S.). – *The guarantees for accused persons under Article 6 of the European Convention on Human Rights*. Dordrecht, Nijhoff, 1992, 400 p.
- STRUILLLOU (J.-F.). – *Protection de la propriété privée immobilière et prérogatives de puissance publique*. Paris, l'Harmattan, 1996, 523 p.
- SUDRE (F.). – *La Convention européenne des droits de l'homme*. Paris, P.U.F., 1997, 128 p.
- SUDRE (F.). – *Droit international et européen des droits de l'homme*. Paris, P.U.F., 2006, 786 p.
- SUDRE (F.). – *Les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme*. Paris, P.U.F., 1997, 128 p.
- SUDRE (F.) și alții. – *Les concepts autonomes de la Convention européenne des droits de l'homme*. Montpellier, Institut de droit européen des droits de l'homme, 1997, 136 p.
- SUDRE (F.) și alții – *Les grands arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme*. Paris, P.U.F., 2003, XIV–617 p.
- SÜLLIGER (D.). – *L'épuisement des voies de recours internes en droit international général et dans la Convention européenne des droits de l'homme*. Lausanne, Imprimerie des Arts et Métiers, 1979, 201 p.
- TOMA (R.). – *La réalité judiciaire de la Cour européenne des droits de l'homme. Activisme et retenue judiciaires*. Baden-Baden, Nomos, 2003, 271 p.
- TRECHSEL (S.). – *Die europäische Menschenrechtskonvention, ihr Schutz der persönlichen Freiheit und die schweizerischen Strafprozessrechte*. Bern, Stämpfli, 1974, 391 p.
- VAN DE LANOTTE (J.), HAECK (Y.), LATHOUWERS (J.), TOBBACK (B.) și VAN DE PUTTE (M.). – *Het Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens in hoofdlijnen. Deel I: algemene beginselen*. Anvers, Maklu, 1997, 293 p.
- VAN DROOGHENBROECK (S.). – *La Convention européenne des droits de l'homme (trois années de jurisprudence de la Cour européenne 1999–2001)*. Bruxelles, Larcier, 2003, 288 p.
- VAN DROOGHENBROECK (S.). – *La proportionnalité dans le droit de la Convention européenne des droits de l'homme*. Bruxelles, Bruylant et Publications des Facultés universitaires Saint-Louis, 2001, V-786 p.
- VAN DROOGHENBROECK (S.). – *La Convention européenne des droits de l'homme. Trois années de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (2002–2004)*. Vol. I, Articles 1 à 6 de la Convention. Bruxelles, Larcier, 2006, 206 p.
- VARELA FELDIO (J.). – *La protection de los derechos humanos. Jurisprudencia de la Comisión y Tribunal europeo de Derechos del Nombre*. Barcelone, Editorial Hispano Europea, 1972, 372 p.
- VASAK (K.). – *La Convention européenne des droits de l'homme*. Paris, L.G.D.J., 1964, 327 p.
- VASSEUR-LAMBRY (F.). – *La famille et la Convention européenne des droits de l'homme*. Paris, l'Harmattan, 2000, 522 p.
- VELU (J.) și ERGEC (R.). – *La Convention européenne des droits de l'homme*. Bruxelles, Bruylant, 1990, I 185 p., și complément VII du Répertoire pratique du droit belge, p. 138–552.
- VENICE COMMISSION. – *Bulletin on constitutional case-law*, special edition. Leading cases ECHR, 1998, 186 p.
- VILLIGER (M. E.). – *Handbuch der europäischen Menschenrechtskonvention*. Zürich, Schulthess, 1999, 520 p.
- VOICU (M.) – *Protecția Europeană a Drepturilor Omului. Teorie și jurisprudență*. București, Lumina Lex, 2001, XVI-759 p.

- VOORHOFF (D.). – *Analyse critique de la portée et de l'application de l'article 10 de la Convention européenne des droits de l'homme*. Strasbourg, Conseil de l'Europe, 1995. 70 p.
- VOORHOFF (D.). – *Critical perspectives on the scope and interpretation of Article 10 of the European Convention on Human Rights*. Strasbourg, Council of Europe, 1995. 70 p.
- WEIDMANN (K. W.). – *Der Europäische Gerichtshof für Menschenrechte auf dem Weg zu einem Europäischen Verfassungsgerichtshof*. Frankfurt. Lang, 1985. XV–327 p.
- WEIL (G. L.). – *The European Convention on Human Rights: background, development and prospects*. Leyde, Sijthoff, 1963. 260 p.
- WEISS (R.). – *Das Gesetz im Sinne der Europäischen Menschenrechtskonvention*. Berlin, Duncker & Humblot, 1996.
- YOUROW (H. C.). – *The margin of appreciation doctrine in the dynamics of European human rights jurisprudence*. Den Haag, Nijhoff, 1996. 232 p.
- Zattara (A. F.). – *La dimension constitutionnelle et européenne du droit de propriété*. Paris, L.G.D.J., 2001. 714 p.

